ประมวลศัพท์ชุด
ในประโยคบาลี

พระมหาวัฒน์พร อภิวฑฺฒโน

ประมวลศัพท์ชุดในประโยคบาลี
พระมหาวัฒน์พร อภิวฑฺฒโน

พระวิสุทธิวงศาจารย์

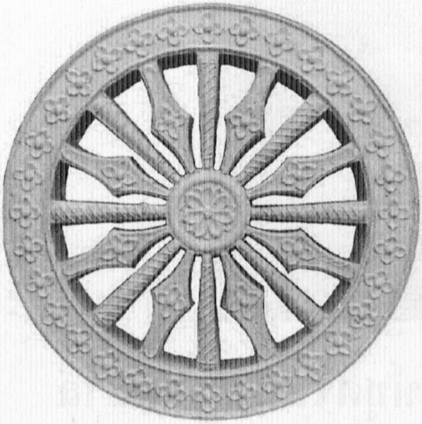
(วิเชียร อโนมคุโณ ป.ธ.๙)

อโนมคุณมหาเถรานุสฺสรณคาถา

โย อโนมคุโณ เถโร อิจฺเจวํ พุทฺธสาสเน
นาเมน วิสุสุโต ธีโร ธมฺมเทสนโกสโล
วิสุทฺธิวํสาจริโยติ ฐานนฺตเร ปติฏฺฐิโต
มยฺหํ อาจริยฏฺฐาเน ฐิโต คุณปรายโน
อายุกฺขเยน กาเลน มรณสฺส วสํ คโต
เอตํ คารวจิตฺเตน ยาวชีวํ นมามิหํ
อยญฺจ อิธ เอกนฺตํ อุรํ ทตฺวาน ปพฺพชิ
ทนฺเตน อตฺตนา นิจฺจํ สิกฺขากาโม พหุสฺสุโต
สีลาทิคุณสมฺปนฺโน ปริยตฺตีน ปารคู
สาสนสฺสานุปุพฺเพน หิตานุหิตปูรโก
ภิกฺขูนํ สามเณรานํ การุญฺเญนานุสาสโก
มหาชนสฺส อตฺถาย ชินธมฺมํ อเทสยิ
ตสฺมา อนปฺปกํ ตสฺส เอวํ คุณํ อนุสฺสรํ
ธมฺมสํเวคสญฺชาโต สทฺธาพเลน โจทิโต
ตํ อนุสฺสริตุํ ภิยฺโย อิมํ โปตฺถกํ กโรมิหํ
มยา หิ สิสฺสภูเตน อภิวฑฺฒนภิกฺขุนา
สพฺพานิ กตปุญฺญานิ สมฺปราเย มโนรเม
ทีฆรตฺตํ หิตายสฺส อุปกปฺปนฺตุ ฐานโสติ ฯ

อภิวฑฺฒเนน มยา กตายํ ฯ

ประมวลศัพท์ชุด
ในประโยคบาลี

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ

พระวิสุทธิวงศาจารย์(วิเชียร อโนมคุโณ ป.ธ.๙)

อดีตอาจารย์ใหญ่สำนักเรียนวัดปากน้ำ

อดีตรองเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ

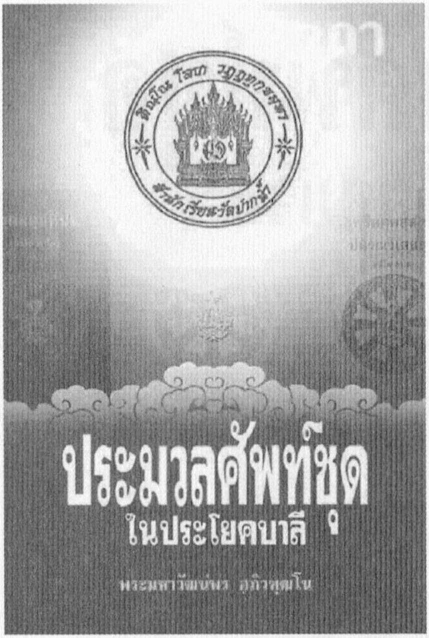
อดีตเจ้าคณะใหญ่หนเหนือ

อดีตกรรมการมหาเถรสมาคม

ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์

วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร

๒๗ มีนาคม ๒๕๖๕

ประมวลศัพท์ชุดในประโยคบาลี

ISBN : 978-616-577-664-6

รวบรวมเรียบเรียง : พระมหาวัฒน์พร อภิวฑฺฒโน ป.ธ.๙

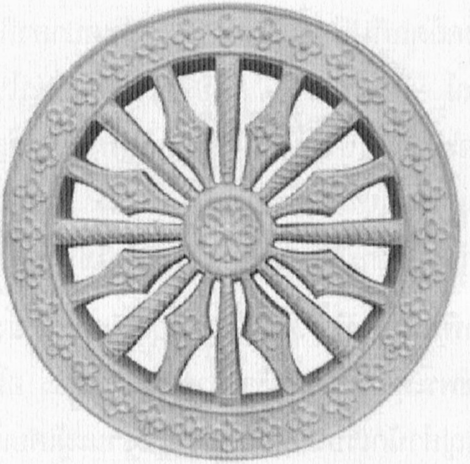
ออกแบบปก/จัดรูปเล่ม : ทศพร ศรีคำ ป.ธ.๙

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔ : ๑,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : กรกฎาคม ๒๕๖๔ : ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๓ : มีนาคม ๒๕๖๕ : ๒,๒๐๐ เล่ม

ดำเนินการจัดพิมพ์ : สำนักพิมพ์มหาเปรียญ กรุงเทพมหานคร

คำนำ

ศัพท์ชุด (หรือที่เรียกกันติดปากว่าศัพท์พวง) เป็นรูปแบบการแสดงศัพท์ทางวรรณคดีบาลีที่มีลีลาการเล่นคำเหมือนจะซ้ำแต่ไม่ซ้ำ เป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งในประโยคบาลี มีปรากฏทั่วไปในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา โดยเฉพาะเนื้อความที่เป็นพระพุทธพจน์มักจะมีศัพท์ชุดแทรกอยู่ด้วยเสมอ

ลักษณะของศัพท์ชุดมี ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นนามศัพท์และส่วนที่เป็นกิริยาศัพท์ รูปแบบของศัพท์ชุดนั้นจะมี ๒ ศัพท์บ้าง ๓ ศัพท์บ้าง ๔ ศัพท์บ้าง ๕ ศัพท์บ้าง มากกว่านั้นบ้าง ผู้เขียนได้รวบรวมจากคัมภีร์บาลี ๑๔ เล่ม ประกอบด้วย ธัมมปทัฏฐกถา

ภาค ๑-๘, มังคลัตถทีปนี ภาค ๑-๒, สมันตปาสาทิกา ภาค ๑-๒, วิสุทธิมัคคปกรณ์ ภาค ๑-๒ โดยจัดเรียงเนื้อหาไปตามลำดับภาค และเรื่องนั้นๆ จะมีซ้ำกันบ้างเพื่อให้เทียบเคียงกันในแต่ละบริบท เหมาะสำหรับนักเรียนบาลีชั้นประโยค ป.ธ.๔ - ป.ธ.๙ วิชาแปลไทยเป็นมคธ เพื่อเป็นคู่มือศึกษาเฉพาะ กำหนดจดจำนำไปใช้ให้ถูกต้อง

ในการจัดพิมพ์ครั้งที่ ๓ นี้ เพื่อเป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระเดชพระคุณพระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุโณ ป.ธ.๙) อดีตอาจารย์ใหญ่สำนักเรียนวัดปากน้ำ ในฐานะผู้เคยเป็นอาจารย์สอนบาลีของผู้เขียน และเคยมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมสำนักเรียนวัดปากน้ำ ให้เจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๖๔ หวังว่า หนังสือเล่มนี้ จะเป็นอุปกรณ์อำนวยประโยชน์แก่ผู้เรียนบาลีได้บ้างพอสมควร

บุญกุศลที่จะพึงเกิดจากการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้เป็นธรรมทานขอน้อมอุทิศถวายแด่พระเดชพระคุณพระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร อโนมคุโณ ป.ธ.๙) ให้ท่านได้เสวยทิพยสมบัติ เพิ่มบารมีธรรมไปถึงนิพพานสมบัติในสัมปรายภพยิ่งขึ้นไป

ขออนุโมทนาขอบคุณเจ้าภาพจัดพิมพ์หนังสือ ดังมีรายนามปรากฏอยู่ท้ายเล่ม ขออานิสงส์แห่งธรรมทานจงแผ่ไพศาลไปถึงท่านที่มีส่วนร่วมในการจัดทำ จัดพิมพ์ ตามกุศลเจตนาทุกประการ

(พระมหาวัฒน์พร อภิวฑฺฒโน)

ศิษย์สำนักเรียนวัดปากน้ำ

สารบัญ

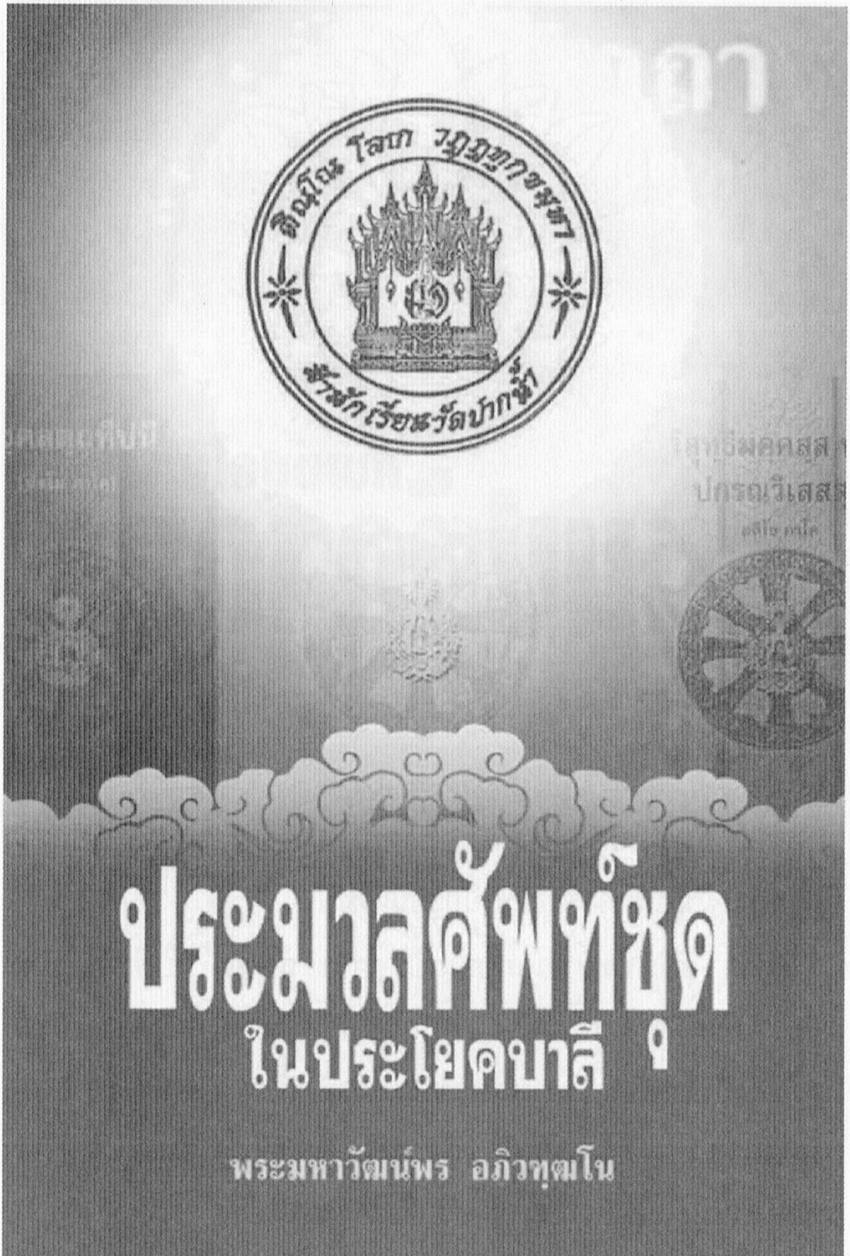
ประมวลศัพท์ชุด ในประโยคบาลี

ศัพท์ชุด ในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

ศัพท์ชุด ในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี

ศัพท์ชุด
ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา

ศัพท์ชุด
ในคัมภีร์วิสุทธิมัคคปกรณ์

สำนักเรียนวัดปากน้ำ
ประมวลศัพท์ชุด
ในประโยคบาลี ๑
พระมหาวัฒน์พร อภิวฑฺฒโน

ศัพท์ชุดในคัมภีร์
ธัมมปทัฏฐกถา

คำว่า **ธัมมปทัฏฐกถา** แยกออกเป็นคำว่า ธัมมปทะ กับคำว่า อัฏฐกถา มีนัยพึงทราบเป็นเบื้องต้น ดังนี้

คำว่า **ธัมมปทะ** แยกออกเป็นคำว่า **ธัมมะ** กับคำว่า **ปทะ** แปลว่าบทแห่งพระธรรมบ้าง คำสอนที่ทำให้ถึงพระธรรมบ้าง ธรรมที่ตรัสไว้เป็นบทบ้าง หมายถึงบทธรรมภาษิตสั้นๆ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ต่างเวลา ต่างสถานที่ ต่างบุคคล และคำว่า **ธัมมะ** ในคำว่าธรรมบทนี้มุ่งใช้ในสิ่งที่ควรรู้ หรือที่เรียกว่าปริยัติ

อนึ่ง เหตุที่คัมภีร์นี้ได้ชื่อว่า**ธัมมปทะ** เพราะเป็นเหตุให้เข้าถึง คือให้รู้ธรรมที่ควรรู้ ๕ อย่าง อันได้แก่สังขาร วิการ ลักษณะ นิพพานและบัญญัติ และเพราะเป็นเหตุให้รู้ปริยัติบาลีธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้เป็นคาถาประพันธ์เป็นต้นว่า **มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา**[๑] ที่สำคัญคือ ธรรมบทล้วนเป็นสัจจธรรม เป็นอมตวาจาของพระพุทธเจ้า นัยว่า...บรรดาคัมภีร์ในพระไตรปิฎก คัมภีร์ธรรมบทเป็นคัมภีร์ที่มีการแปลเป็นภาษาต่างๆ มากที่สุด ธรรมบทจึงถือเป็นเพชรงามน้ำเอกชั้นเยี่ยมที่ควรค่าแก่การศึกษายิ่ง

คำว่า **อัฏฐกถา** ได้แก่คัมภีร์ที่อธิบายขยายความของคัมภีร์นั้น ๆ เช่น ธัมมปทัฏฐกถา ก็ได้แก่คัมภีร์ที่อธิบายขยายความของคัมภีร์ธัมมบท ดังนั้น การศึกษา**ธรรมบท**จึงควรศึกษาควบคู่ไปกับคัมภีร์**ธัมมปทัฏฐกถา**(อรรถกถาธรรมบท)

เบื้องต้นนี้...ให้กำหนดไว้ว่า ธัมมปทัฏฐกถาเป็นคัมภีร์อธิบายขยายความของธัมมบท เป็นคัมภีร์สำคัญในพระพุทธศาสนา โดยใช้เป็นหลักสูตรวิชาภาษาบาลีของคณะสงฆ์ไทย ตั้งแต่ประโยค ๑-๒ ถึงประโยค ป.ธ. ๖ เป็นคัมภีร์ที่พระภิกษุสามเณรผู้เรียนภาษาบาลีต้องแปลให้ได้ มากไปกว่านั้นคือต้องแต่งเป็นภาษาบาลีให้ได้ด้วย

---

[๑] ธัมมปทมหาฎีกา ธัมมปทัฏฐกถาคาถาโยชนา พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพพระวิสุทธาธิบดี(สง่า ปภสฺสรมหาเถร ป.ธ.๘) พิมพ์ที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕ หน้า ๗

ธมฺมปทฏฺฐกถา

(ปฐโม ภาโค)

ศัพท์ชุดตามที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ ๑ นักศึกษาพึงกำหนดดังนี้

■ **มโนปุพฺพงฺคมา** ธมฺมา **มโนเสฏฺฐา มโนมยา** ฯ

ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ฯ

■ สาวตฺถิยํ กิร มหาสุวณฺโณ นาม กุฏุมฺพิโก อโหสิ **อฑฺโฒ มหทฺธโน มหาโภโค** อปุตฺตโก ฯ

ดังได้สดับมา ในกรุงสาวัตถี มีกุฎุมพีผู้หนึ่งชื่อมหาสุวรรณ เป็นคนมั่งมี มีทรัพย์มาก มีสมบัติมาก (แต่) ไม่มีบุตร ฯ

■ ตถาคโต **พุทฺธสุขุมาโล ขตฺติยสุขุมาโล** ฯ

พระตถาคตเจ้า เป็นพระพุทธเจ้าผู้ละเอียดอ่อน เป็นกษัตริย์ผู้ละเอียดอ่อน ฯ

■ ทานกถํ สีลกถํ สคฺคกถํ กามานํ **อาทีนวํ โอการํ สงฺกิเลสํ** เนกฺขมฺเม อานิสํสํ ปกาเสสิ ฯ

ทรงประกาศเรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องสวรรค์ โทษ ความเลวทราม ความเศร้าหมองแห่งกามทั้งหลาย และอานิสงส์ในการออกบวช ฯ

■ เถโร **อารทฺธวิริโย อาจิณฺณจงฺกมโน** ฯ

พระเถระเป็นผู้ปรารภความเพียร เดินจงกรมเป็นอาจิณ ฯ

■ ตสฺเสกปุตฺโต อโหสิ **ปิโย มนาโป** ฯ

เขาได้มีบุตรคนเดียว เป็นที่รักใคร่พอใจ ฯ

■ อชฺช **พุทฺธวิสยํ พุทฺธลีฬฺหํ** ปสฺสิสฺสาม ฯ

วันนี้ พวกเราจักดูพุทธวิสัย จักดูพุทธลีลา ฯ

■ กินฺนุ ตฺวํ ติสฺส **ทุกฺขี ทุมฺมโน อสฺสุมุโข รุทมาโน** อาคโตสิ ฯ

ติสสะ เป็นอะไรหนอ เธอจึงเป็นทุกข์ เสียใจ มีน้ำตาอาบหน้าร้องไห้มา ฯ

■ **ติพฺพา ขรา** เวทนา อุปฺปชฺชิ ฯ

เวทนากล้าแข็งเกิดขึ้นแล้ว ฯ

■ สา ตํ คเหตฺวา **จุมฺพิตฺวา อาลิงฺคิตฺวา** ปุน มาตุเยว ทตฺวา โรทิตุํ อารภิ ฯ

นางยักษิณีนั้นอุ้มทารกนั้น กอดจูบแล้ว คืนให้แก่มารดาอีก ก็เริ่มร้องไห้ ฯ

■ ตโต ปฏฺฐาย สพฺเพสํ กมฺมนฺเต โอโลเกนฺตี **ลาภคฺคปฺปตฺตา** อโหสิ **มหาปริวารา** ฯ

ตั้งแต่นั้นมา นางยักษิณีก็คอยสอดส่องดูการงานทั้งหลายของชนทั้งปวงอยู่ ได้เป็นผู้ถึงลาภอันเลิศ มีบริวารมาก ฯ

■ ภิกฺขเว **ภณฺฑนกลหวิคฺคหวิวาทา** นาเมเต อนตฺถการกา ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าการแตกร้าว การทะเลาะ การแก่งแย่งและการวิวาทนั่น ทำความฉิบหายให้ ฯ

■ มยเมเตน **ภณฺฑเนน กลเหน วิคฺคเหน วิวาเทน** ปญฺญายิสฺสาม ฯ

พวกข้าพระองค์จักปรากฏ เพราะการแตกร้าว การทะเลาะการแก่งแย่ง และการวิวาทนั่นเอง ฯ

■ เตสํ หิ นาม ภิกฺขเว ราชูนํ **อาทินฺนทณฺฑานํ อาทินฺนสตฺถานํ** เอวรูปํ ขนฺติโสรจฺจํ ภวิสฺสติ, อิธ โข ตํ ภิกฺขเว โสเภถ,

ยํ ตุมฺเห เอวํ สฺวากฺขาเต ธมฺมวินเย ปพฺพชิตา สมานา **ขมา** จ ภเวยฺยาถ **โสรตา** จ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ความอดกลั้นและความสงบเสงี่ยมเห็นปานนั้น ยังได้มีแล้วแก่พระราชาเหล่านั้น ผู้มีไม้อันถือไว้แล้ว ผู้มีศัสตราอันถือไว้แล้ว ข้อที่ท่านทั้งหลายผู้บวชแล้วในธรรมวินัยที่เรากล่าวชอบแล้วอย่างนี้ ควรเป็นผู้อดกลั้นเป็นผู้สงบเสงี่ยม จะพึงงามในธรรมวินัยนี้แล ภิกษุทั้งหลาย ฯ

■ สตฺถา ตํทิวสํ ตสฺส อชฺฌาสเยน อนุปุพฺพีกถํ กเถนฺโต ทุกฺขกฺขนฺธสุตฺตาทิวเสน อเนกปริยาเยน กามานํ **อาทีนวํ โอการํ สงฺกิเลสญฺจ** กเถสิ ฯ

วันนั้น พระศาสดาเมื่อจะตรัสอนุบุพพิกถา*ตามอัธยาศัยของมหากาลนั้น จึงตรัสโทษ ความเลวทราม และความเศร้าหมองแห่งกามทั้งหลาย โดยปริยายเป็นอันมาก ด้วยสามารถแห่งสูตรมีทุกขักขันธสูตร**เป็นต้น ฯ

---

* **อนุบุพพิกถา** (เรื่องที่กล่าวถึงตามลำดับ, ธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ เพื่อขัดเกลาอัธยาศัยของผู้ฟังให้ประณีตขึ้นไปเป็นชั้นๆ จนพร้อมที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วนปรมัตถ์) มี ๕ คือ (๑) ทานกถา (๒) สีลกถา (๓) สัคคกถา (๔) กามาทีนวกถา (๕) เนกขัมมานิสังสกถา

**ทุกขักขันธสูตรให้ศึกษาได้จากสีหนาทวรรค พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย เล่มที่ ๑๒

■ **อกุสีเตน** ภวิพฺพตฺพํ **อารทฺธวิริเยน**, **อสเฐน** **อมายาวินา** หุตฺวา **กลฺยาณชฺฌาสเยน** ภวิตพฺพํ ฯ

(ธรรมดาพระผู้เป็นเจ้าผู้อยู่ในป่าช้า) ไม่ควรเป็นผู้เกียจคร้าน ควรปรารภความเพียร ควรเป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่เจ้าเล่ห์ เป็นผู้มีอัธยาศัยงาม ฯ

■ อเถกา กุลธีตา ตํมุหุตฺตํ สมุฏฺฐิเตน พฺยาธินา สายณฺหสมเย **อมิลาตา** **อกิลนฺตา** กาลมกาสิ ฯ

ลำดับนั้น กุลธิดาคนหนึ่งได้ทำกาละในเวลาเย็น ซึ่งยังไม่ทันเหี่ยวแห้ง ยังไม่ซูบซีด เพราะความเจ็บป่วยกำเริบขึ้นในครู่เดียวนั้น ฯ

■ เอโก สยํปิ น เทติ, ปรํปิ น สมาทเปติ, โส นิพฺพตฺต-นิพฺพตฺตฏฺฐาเน กณฺชิกมตฺตํปิ กุจฺฉิปูรํ น ลภติ, **อนาโถ** โหติ **นิปฺปจฺจโย** ฯ

คนหนึ่ง แม้ตนเองก็ไม่ได้ถวาย แม้คนอื่นก็ไม่ชักชวน เขาย่อมไม่ได้วัตถุแม้เพียงข้าวปลายเกรียนพออิ่มท้อง ย่อมเป็นคนไร้ที่พึ่งหาปัจจัยมิได้ ในที่แห่งตนเกิดแล้วๆ ฯ

■ อปรภาเค โพธิสตฺโต หตฺถิโยนิยํ ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา **หตฺถิเชฏฺฐโก** **ยูปติ** อโหสิ ฯ

ในกาลต่อมา พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในกำเนิดช้าง ได้เป็นหัวหน้าช้าง เป็นนายโขลง ฯ

■ เตสํ ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย สญฺชโย **อติเรกลาภคฺค-ยสคฺคปฺปตฺโต** อโหสิ ฯ

นับตั้งแต่เวลาที่สองสหายนั้นบวชแล้ว สญชัย*ก็ได้ถึงความเลิศด้วยลาภและยศอย่างเหลือเฟือ ฯ

■ วิปฺปสนฺนานิ โข เต อาวุโส อินฺทฺริยานิ, **ปริสุทฺโธ** ฉวิวณฺโณ **ปริโยทาโต** ฯ

ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใสนัก ผิวพรรณบริสุทธิ์ผุดผ่อง ฯ

■ ปสฺสถ โภ อิมํ สรีรํ ตตฺถ ตตฺถ วิทฺธสฺตจมฺมํ กพรโครูปํ วิย **อสุจึ ทุคฺคนฺธํ ปฏิกูลํ** ฯ

ท่านผู้เจริญ พวกท่านจงดูศพนี้ มีหนังลอกแล้วในที่นั้นๆ ดุจรูปโคด่าง ไม่สะอาด กลิ่นเหม็น น่าเกลียด ฯ

■ อิเมหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต นาม อคารมชฺเฌ วสนฺโต **ราชา** โหติ **จกฺกวตฺตี**, ปพฺพชนฺโต โลเก **วิวฏจฺฉโท สพฺพญฺญุพุทฺโธ** โหติ ฯ

อันผู้ประกอบด้วยลักษณะเหล่านี้ เมื่ออยู่ในท่ามกลางเรือน ย่อมเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อออกบวช ย่อมเป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้ามีกิเลสเครื่องมุงบังอันเปิดแล้วในโลก ฯ

---

* **สญชัย**นี้เป็น ๑ ในครูทั้ง ๖ เหล่านี้ คือปูรณะ กัสสปะ, มักขลิ โคสาล, นิครนถะ นาฏบุตร, สญชัย เวลัฏฐบุตร, ปกุทธะ กัจจายนะ, อชิตะ เกสกัมพล

■ มยํ **ยถาสตฺติ ยถาพลํ** เทยฺยธมฺมํ ทสฺสาม ฯ

พวกเราจักถวายไทยธรรม ตามสติ ตามกำลัง ฯ

■ ภนฺเต มยฺหํ ทีฆรตฺตํ **หิตาย สุขาย** อิมํ ปุปฺผาสนํ อภิรุหถ ฯ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์เสด็จขึ้นสู่อาสนะดอกไม้นี้ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ข้าพระองค์ตลอดกาลนาน ฯ

■ ยํ อยํ ปิตุ สนฺตกํ ธนํ อิจฺฉติ, ตํ **วฏฺฏานุคตํ สวิฆาตํ** ฯ

กุมารนี้อยากได้ทรัพย์อันเป็นสมบัติของบิดาใด ทรัพย์นั้นไปตามวัฏฏะ มีความคับแคบ ฯ

■ กตมา นุ โข **อภิรูปตรา จ ทสฺสนียตรา จ ปาสาทิกตรา จ**, สากิยานี วา ชนปทกลฺยาณี อิมานิ วา ปญฺจ อจฺฉราสตานิ กกุฏปาทานิ ฯ

ฝ่ายไหนหนอแล มีรูปงามกว่า น่าดูกว่า และน่าเลื่อมใสกว่ากัน นางชนบทกัลยาณีผู้ศากิยะหรือนางอัปสร ๕๐๐ ซึ่งมีเท้าเช่นกับเท้านกพิราบนี้ ฯ

■ อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อจฺฉราสตานํ อุปนิธาย **สงฺขฺยํปิ น อุเปติ, กลํปิ น อุเปติ, ภาคํปิ น อุเปติ** ฯ

เพราะการเปรียบเทียบกัน นางย่อมไม่ถึงการนับบ้าง ไม่ถึงเสี้ยวหนึ่งบ้าง ไม่ถึงส่วนหนึ่งบ้าง แห่งนางอัปสร ๕๐๐ นี้ ฯ

■ อถโข อายสฺมา นนฺโท สหายกานํ ภิกฺขูนํ ภตกวาเทน จ อุปกฺกีตกวาเทน จ **อฏฺฏิยมาโน หรายมาโน ชิคุจฺฉมาโน** เอโก วูปกฏฺโจ **อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต** วิหรนฺโต, นจิรสฺเสว ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเจว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหาสิ ฯ

ครั้งนั้นแล ท่านพระนันทะ*ขวยเขิน ละอาย รังเกียจ ด้วยวาทะว่าคนรับจ้างบ้าง ด้วยวาทะว่าคนที่พระศาสดาทรงไถ่ไว้บ้าง ของเหล่าภิกษุสหาย เป็นผู้ๆ เดียวหลีกออกแล้ว ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่ ต่อกาลไม่นานนัก ได้ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ซึ่งกุลบุตรทั้งหลายออกจากเรือนบวชไม่มีเรือน โดยชอบ ต้องการ ด้วยความรู้ยิ่งเอง สำเร็จแล้วอยู่ในทิฏฐธรรม ฯ

■ ตํ กุจฺฉิยํ ปวิสิตฺวา ปกฺกุฏฺฐิตํ กรีสํ อาทาย อโธภาเคน นิกฺขมิตฺวา, ยาว โถกํ กรีสํ อตฺถิ, ตาว อาวิลํ หุตฺวา นิกฺขมติ, สุทฺเธ อุทเร, **อจฺฉํ อนาวิลํ** นิกฺขมติ ฯ

น้ำร้อนนั้นเข้าไปเดือดพล่านในท้อง ขับกรีสออกมาโดยส่วนเบื้องต่ำ (ทวารหนัก) กรีสหน่อยหนึ่งยังมีอยู่เพียงใด ย่อมออกเป็นน้ำขุ่นเพียงนั้น เมื่อท้องสะอาดแล้ว จึงออกเป็นน้ำใส ไม่ขุ่น ฯ

---

* ท่านพระนันทะนี้เป็นพระภาดาของพระพุทธเจ้า โอรสพระน้านาง

■ เอตฺตเก นาม ภนฺเต สูกเร มาเรนฺตสฺส เอกมฺปิ เมตฺตจิตฺตํ วา การุญฺญํ วา นตฺถิ, น จ วต โน เอวรูโป **กกฺขโฬ ผรุโส** สตฺโต ทิฏฺฐปุพฺโพ ฯ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมตตาจิตหรือความกรุณาแม้อย่างหนึ่งของเขา ผู้ฆ่าสุกรทั้งหลายชื่อถึงเท่านี้ ย่อมไม่มี ก็สัตว์ผู้ร้ายกาจหยาบช้าเช่นนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายไม่เคยเห็นเลย ฯ

■ อิติ โส สปุตฺตทาโร **สีลวา กลฺยาณธมฺโม ทานสํวิภาครโต** อโหสิ ฯ

เขาพร้อมทั้งบุตรและภรรยา ได้เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม ยินดีในการจำแนกทาน ด้วยประการฉะนี้ ฯ

■ มยฺหํ ปุตฺโต **ปุญฺญวา กตาภินีหาโร** ภวิสฺสติ ฯ

บุตรของเราจักเป็นผู้มีบุญ มีอภินิหารได้ทำไว้แล้ว ฯ

■ ภควา ภนฺเต เอตรหิ **ชิณฺโณ วุฑฺโฒ มหลฺลโก**, อปฺโปสฺสุกฺโก ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ อนุยุญฺชตุ ฯ

พระเจ้าข้า เวลานี้ พระผู้มีพระภาคทรงชราแก่เฒ่าแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงเป็นผู้ขวนขวายน้อย* ประกอบเนืองๆ ซึ่งธรรมเครื่องอยู่สบายในทิฏฐธรรมเถิด ฯ

---

* **ขวนขวายน้อย** หมายถึงไม่ต้องกังวลห่วงใย (องฺ.อฏฺฐก.อ. ๓/๗๐/๒๗๗)

■ สพฺพชนสฺส อปฺปิเย **จณฺเฑ ผรุเส** พาราณสิยํ ปิงฺคลราเช นาม มเต ฯ

เมื่อพระราชาพระนามว่าปิงคละในกรุงพาราณสี ซึ่งดุร้ายหยาบช้าไม่เป็นที่รักของชนทั่วไป สวรรคตแล้ว ฯ

■ ยาว อรหตฺตา วิปสฺสนํ กถาเปตฺวา **ฆเฏนฺโต วายมนฺโต** สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

ทูลให้พระศาสดาตรัสบอกวิปัสสนาจนถึงพระอรหัต พากเพียรพยายามอยู่ บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ฯ

ธมฺมปทฏฺฐกถา

(ทุติโย ภาโค)

ศัพท์ชุดตามที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ ๒ นักศึกษาพึงกำหนดดังนี้

- เสฏฺฐิโน ปเนกา ธีตา อตฺถิ, ปณฺณรสโสฬสวสฺสุทฺเทสิกา **อภิรูปา ปาสาทิกา** ฯ

  ก็เศรษฐีมีลูกสาวอยู่คนหนึ่ง นางมีอายุราว ๑๕-๑๖ ปี รูปร่างสะสวย น่าเลื่อมใส ฯ

- **อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ** ตุยฺหํ ขิปฺปเมว สมิชฺฌตุ ฯ

  สิ่งที่ต้องการแล้ว ปรารถนาแล้ว จงพลันสำเร็จแก่ท่าน ฯ

■ สา **อภิรูปา** อโหสิ **เทวจฺฉรปฏิภาคา** ฯ

นางเป็นคนมีรูปงาม เปรียบด้วยเทพอัปสร ฯ

■ ภนฺเต อิเม นาครา อมฺเห **อกฺโกสนฺติ ปริภาสนฺติ** ฯ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชาวเมืองเหล่านี้ย่อมด่า ย่อมบริภาษพวกเรา ฯ

■ สา ตสฺส กมฺมสฺส นิสฺสนฺเทน อิทานิ **ติปิฏกธรา มหาปญฺญา** ชาตา ฯ

เพราะผลอันไหลออกแห่งกรรมนั้น บัดนี้ นางจึงเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก มีปัญญามาก ฯ

■ เอกสฺสาปิ **หตฺถกุกฺกุจฺจํ** วา **ปาทกุกฺกุจฺจํ** วา **อุกฺกาสิตสทฺโท** วา **ขิปิตสทฺโท** วา นตฺถิ ฯ

การคะนองมือก็ดี คะนองเท้าก็ดี เสียงไอก็ดี เสียงจามก็ดี แม้ของภิกษุรูปหนึ่งก็ไม่มี ฯ

■ จูฬกเสฏฺฐี ปน **ปณฺฑิโต พฺยตฺโต นกฺขตฺตโกวิโท** อหเมว ฯ

ส่วนจูฬเศรษฐี ผู้ฉลาดเฉียบแหลม เข้าใจพยากรณ์นักษัตร (ในครั้งนั้น) ก็คือเรานั่นเอง ฯ

■ สคฺโค นาม พหุนํ **ปิโย มนาโป** ฯ

ธรรมดาสวรรค์ ย่อมเป็นที่รักที่ชอบใจของชนเป็นอันมาก ฯ

■ นิคมติสฺสตฺเถโร นาม **อปฺปิจฺโฉ สนฺตุฏฺโฐ ปวิวิตฺโต อารทฺธวิริโย** ฯ

ชื่อว่าพระนิคมติสสเถระ เป็นผู้มักน้อย สันโดษ สงัด ปรารภความเพียร ฯ

■ กจฺจิ ภิกฺขเว **ขมนียํ**, กจฺจิ **ยาปนียํ** ฯ

ภิกษุทั้งหลาย (สรีรยนต์มีจักร ๔ มีทวาร ๙)* พวกเธอพออดทนได้หรือ พวกเธอพอยังอัตภาพให้เป็นไปได้หรือ ฯ

■ ปญฺจสตา ภิกฺขู ฯเปฯ ตถาคตฺส สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ **วณฺเณนฺตา โถเมนฺตา** วนฺทนฺตา อาคจฺฉึสุ ฯ

ภิกษุ ๕๐๐ รูป สรรเสริญชมเชย ทั้งถวายบังคมพระสรีระอันมีวรรณะเพียงดังทอง ของพระตถาคต มาแล้ว ฯ

■ สาวตฺถิยํ กิร อนาถปิณฺฑิกสฺส คหปติโน นนฺโท นาม โคปาลโก โคยูถํ รกฺขติ **อฑฺโฒ มหทฺธโน มหาโภโค** ฯ

ดังได้สดับมา ในกรุงสาวัตถี คนเลี้ยงโคชื่อนันทะ เป็นคนมั่งคั่งมีทรัพย์มาก มีสมบัติมาก รักษาฝูงโคของคฤหบดีชื่ออนาถบิณฑิกะอยู่ ฯ

---

* **จักร ๔** หมายถึงอิริยาบถ ๔(ยืน เดิน นั่ง นอน) **ทวาร ๙** หมายถึงช่องทั้ง ๙ คือ ตา ๒ หู ๒ จมูก ๒ ปาก ๑ ทวารหนัก ๑ ทวารเบา ๑ (สํ.ส.อ. ๑/๒๙/๕๒)

ธมฺมปทฏฺฐกถา
(ตติโย ภาโค)

ศัพท์ชุดตามที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ ๓ นักศึกษาพึงกำหนดดังนี้

- อานนฺทตฺเถโรปิ **กปฺปสตสหสฺสปูริตปารมี อภินีหารสมฺปนฺโน มหาปุญฺโญ** อตฺตโน การณวสิกตาย กุลสฺส ปสาทํ รกฺขนฺโต อฏฺฐาสิ ฯ

แม้พระอานนทเถระ มีบารมีอันบำเพ็ญแล้วตั้งแสนกัป สมบูรณ์ด้วยอภินิหาร มีบุญมาก เมื่อจะรักษาความเลื่อมใสของตระกูล จึงได้ยับยั้งอยู่ เพราะความที่ตนเป็นไปในอำนาจแห่งเหตุ ฯ

■ ฆฏิการโร โข มหาราช กุมฺภกาโร **เอกภตฺติโก พฺรหฺมจารี สีลวา กลฺยาณธมฺโม** ฯ

มหาบพิตร นายช่างหม้อชื่อฆฏิการแล เป็นผู้บริโภคภัตครั้งเดียว มีปกติประพฤติพรหมจรรย์ มีศีล มีกัลยาณธรรม ฯ

■ มหาราช อยํ ฉตฺตปาณิ อุปาสโก **ปณฺฑิโต ทิฏฺฐธมฺโม ติปิฏกธโร อตฺถานตฺถกุสโล** ฯ

มหาบพิตร ฉัตตปาณิอุบาสกนี้ เป็นบัณฑิต มีธรรมเห็นแล้ว ทรงพระไตรปิฎก ฉลาดในประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ ฯ

■ สกฺกจฺจํ ปน สวนาทีนิ กโรนฺตสฺส **มหปฺผโล** โหติ **มหานิสํโส** ฯ

แต่ธรรมนั้น ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก แก่ผู้ทำกิจทั้งหลาย มีการฟังโดยเคารพเป็นต้น ฯ

■ **ปณฺฑิตา** เสฏฺฐิธีตา **วชิรคฺคติขิณญฺาณา** กปฺปสตสหสฺสํ **ปตฺถิตปฺปตฺถนา อภินีหารสมฺปนฺนา** ฯ

ธิดาเศรษฐีผู้ฉลาด มีญาณเฉียบแหลมดุจยอดเพชร ตั้งความปรารถนาไว้ตลอดแสนกัป สมบูรณ์แล้วด้วยอภินิหาร ฯ

■ สุณิสา เม อิมํ เคหํ อาคจฺฉนฺตี มม **อตฺถาย หิตาย สุขาย** อาคตา ฯ

หญิงสะใภ้ของข้าพระองค์เมื่อมาสู่เรือนนี้ ก็มาแล้วเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ข้าพระองค์ ฯ

■ เตน โข ปน สมเยน สาวตฺถิยํ วิสาขา มิคารมาตา **พหุปุตฺตา** โหติ **พหุนตฺตา อโรคปุตฺตา อโรคนตฺตา อภิมงฺคลสมฺมตา** ฯ

ก็โดยสมัยนั้นแล นางวิสาขามิคารมารดา มีบุตรมาก มีหลานมาก มีบุตรหาโรคมิได้ มีหลานหาโรคมิได้ สมมติกันว่าเป็นมงคลอย่างยิ่ง ในกรุงสาวัตถี ฯ

■ **สีลวา** โหติ **กลฺยาณธมฺโม**, วิคตมลมจฺเฉเรน เจตสา อคารํ อชฺฌาวสติ **มุตฺตจาโค ปยตปาณิ โวสฺสคฺครโต ยาจโยโค ทานสํวิภาครโต** ฯ

เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม มีใจมีความตระหนี่เป็นมลทินไปปราศแล้ว มีเครื่องบริจาคอันสละแล้ว มีฝ่ามืออันล้างแล้ว ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการจำแนกทาน ย่อมอยู่ครอบครองเรือน ฯ

■ อิเมสํ จนฺทนาทีนํ คนฺธชาตานํ คนฺธโต สีลวนฺตานํ สปฺปุริสานํ สีลคนฺโธ ว **อนุตฺตโร อสทิโส อปฺปฏิภาโค** ฯ

กลิ่นศีลของสัตบุรุษผู้มีศีลนั้นแล เป็นกลิ่นยอดเยี่ยมกว่ากลิ่นแห่งคันธชาต มีจันทน์ (แดง) เป็นต้น คือหากลิ่นที่เหมือนไม่มีได้แกไม่มีส่วนเปรียบเทียบได้ ฯ

■ **ชราชิณฺโณ มหลฺลโก ขณฺฑทนฺโต ปลิตเกโส โอภคฺคสรีโร มหลฺลกตนฺตวาโย** หุตฺวา สุชมฺปิ เทวธีตรํ ตถารูปเมว มหลฺลิกํ กตฺวา เอกํ เปสการวีถึ มาเปตฺวา ตนฺตํ ปสาเรนฺโต อจฺฉิ ฯ

(ท้าวสักกะ) แปลงเป็นคนแก่คร่ำคร่าด้วยอำนาจชรา มีฟันหัก มีผมหงอก หลังโกง เป็นช่างหูกผู้เฒ่า ทรงทำแม้นางสุชาดาผู้เทพธิดาให้เป็นหญิงแก่เหมือนอย่างนั้นแหละ แล้วทรงนิรมิตถนนช่างหูกขึ้นสายหนึ่ง ประทับขึงหูกอยู่ ฯ

■ โส อโหสิ ปิณฺฑปาโต **อเนกสูโป อเนกพฺยญฺชโน** ฯ
บิณฑบาตนั้น ได้มีกับมากมาย มีแกงเหลือหลาย ฯ

■ โส หิ อายสฺมา อิสิคิลิปสฺเส กาลสิลายํ วิหรนฺโต **อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต** สามายิกํ เจโตวิมุตฺตึ ผุสิตฺวา เอกสฺส อนุสายิกสฺส โรคสฺส วเสน ตโต ปริหายิ ฯ

ความพิสดารว่า ท่านผู้มีอายุนั้นอยู่ใกล้ถ้ำกาลสิลาข้างภูเขาอิสิคิลิ* เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้ว ถูกต้องเจโตวิมุติอันเกิดขึ้นในสมัย เสื่อมจากเจโตวิมุตินั้นด้วยอำนาจแห่งโรคชนิดหนึ่งอันเรื้อรัง ฯ

---

* **อิสิคิลิ** เป็นภูเขา ๑ ใน ๕ ลูกที่ล้อมรอบกรุงราชคฤห์ ซึ่งได้แก่ ปัณฑวะ คิชฌกูฏ เวภาระ อิสิคิลิ เวปุลละ (สารตฺถ.ฎีกา. ๓/๖๓/๒๘๑)

■ ญาติสุหชฺชานํ นาม **กลโหปิ** โหติ **วิวาโทปิ ฯ**

ธรรมดาญาติและสหายทั้งหลาย ย่อมมีการทะเลาะกันบ้าง ขัดแย้งกันบ้าง ฯ

■ ตํ ราชราชมหามตฺตาทีนํ **มโนรมํ ปิยํ มนาปํ** อุปริมตฺถเก ปติฏฺฐานารหเมว ภเวยฺย ฯ

ดอกบัวนั้นพึงเป็นที่ชอบใจ คือพึงเป็นของน่าใคร่ น่าพึงใจได้แก่พึงเป็นของควรประดิษฐานไว้เหนือกระหม่อม แห่งอิสรชนทั้งหลายมีพระราชาและมหาอำมาตย์ของพระราชาเป็นต้น ฯ

■ เตปิ **ทณฺฑตชฺชิตา ภยตชฺชิตา อสฺสุมุขา รุทมานา** ปริกมฺมานิ กโรนฺติ ฯ

สัตว์แม้เหล่านั้น ถูกเขาคุกคามด้วยอาชญา ถูกภัยคุกคามแล้ว มีหน้าชุ่มด้วยน้ำตา ร้องไห้ กระทำบริกรรมอยู่ ฯ

■ โส หิ พาโล อหนฺติ ชานมาโน อญฺญํ ปณฺฑิตํ **อุปสงฺกมนฺโต ปยิรุปาสนฺโต** เตน ปณฺฑิตภาวตฺถาย **โอวทิยมาโน อนุสาสิยมาโน** ตํ โอวาทํ อุคฺคณฺหิตฺวา ปณฺฑิโต วา โหติ ปณฺฑิตตโร วา ฯ

ก็เขารู้อยู่ว่า เราเป็นคนโง่ เข้าไปหา เข้าไปนั่งใกล้คนอื่นซึ่งเป็นบัณฑิต อันบัณฑิตนั้นกล่าวสอนอยู่ พร่ำสอนอยู่ เพื่อประโยชน์แก่ความเป็นบัณฑิต เรียนเอาโอวาทนั้น ย่อมเป็นบัณฑิต หรือเป็นบัณฑิตกว่าได้ ฯ

■ อญฺโญ มยา สทิโส **พหุสฺสุโต ธมฺมกถิโก วินยธโร ธูตวาโท** อตฺถีติ เอวํ ปณฺฑิตมานี ว โหติ ฯ

เป็นผู้มีความสำคัญว่าตนเป็นบัณฑิตถ่ายเดียวอย่างนี้ว่า คนอื่นใครเล่า จะเป็นพหูสูต เป็นธรรมกถึก ทรงวินัย มีวาทะกล่าวคุณเครื่องขจัดกิเลส เช่นกับเรา มีอยู่ ฯ

■ ตฺวํ มํ **ทุคฺคโต ทลิทฺโท กปโณ**ติ วเทสิ ฯ

ท่านพูดกะเราว่า เป็นคนเข็ญใจ คนขัดสน คนกำพร้า ฯ

■ โส ยาว เม ปสนฺนจิตฺตํ น ปฏิกุฏติ, ตาวเทว ปูชํ กริสฺสามีติ **หฏฺฐปฺปหฏฺโฐ อุทคฺคุทคฺโค** สตฺถารํ ปูเชสิ ฯ

นายมาลาการนั้นคิดว่า จิตเลื่อมใสของเราไม่กลับกลายเพียงใด เราจักทำการบูชาเพียงนั้นทีเดียว เป็นผู้ร่าเริงบันเทิงแล้ว มีจิตเบิกบานแช่มชื่น บูชาพระศาสดาแล้ว ฯ

■ พาลสฺส หิ ปาปํ อกุสลกมฺมํ กโรนฺตสฺส, ตํ กมฺมํ มธุ วิย มธุรรสํ วิย **อิฏฺฐํ กนฺตํ มนาปํ** วิย อุปฏฺฐาติ ฯ

ก็เมื่อคนพาลกระทำบาป คืออกุศลกรรมอยู่ กรรมนั้นย่อมปรากฏดุจน้ำผึ้ง คือดุจน้ำหวาน ได้แก่ดุจน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าชอบใจ ฯ

■ อยญฺหิ อุปาสโก **สทฺโธ ปสนฺโน สมฺปนฺนสีโล** ฯ

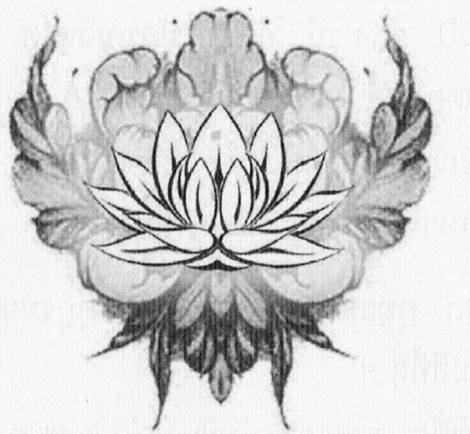
ก็อุบาสกนี้เป็นผู้มีศรัทธา เลื่อมใส มีศีลสมบูรณ์ ฯ

พฺราหฺมโณปิ ตํ ทานํ ทตฺวา **ปสนฺนจิตฺโต โสมนสฺสชาโต** เถเร อธิมตฺตสิเนหมกาสิ ฯ

แม้พราหมณ์ถวายทานนั้นแล้ว มีจิตเลื่อมใส เกิดโสมนัสแล้ว ได้ทำความสิเนหามีประมาณยิ่งในพระเถระ ฯ

สามเณรสฺส กุทฺธมนุสฺสา ตุสฺสึสุ ฯ ตุฏฺฐมนุสฺสา **ภิยฺโยโส มตฺตาย** ปสีทึสุ ฯ

พวกมนุษย์ที่โกรธสามเณรกลับยินดีแล้ว ฯ พวกมนุษย์ที่ยินดีแล้วเลื่อมใสโดยประมาณยิ่ง ฯ

ธมฺมปทฏฺฐกถา
(จตุตฺโถ ภาโค)

ศัพท์ชุดตามที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ ๔ นักศึกษาพึงกำหนดดังนี้

■ อภิกฺขณํ นํ อิทนฺเต กตฺตพฺพํ, อิทนฺเต น กตฺตพฺพนฺติ **โอวทิ อนุสาสิ** ฯ โส **สุวโจ** อโหสิ **ปทกฺขิณคฺคาหี** ฯ

พระเถระกล่าวสอน พร่ำสอนท่านเนืองๆ ว่า สิ่งนี้ คุณควรทำ สิ่งนี้ คุณไม่ควรทำ ฯ ท่านได้เป็นผู้ว่าง่าย มีปกติรับโอวาทโดยเบื้องขวา ฯ

■ สารีปุตฺตตฺเถโร กิร **กตญฺญู กตเวที** กฏจฺฉุภิกฺขามตฺตํ อุปการํ สริตฺวา ทุคฺคตพฺราหฺมณํ ปพฺพาเชสิ ฯ

ได้ยินว่า พระสารีบุตรเถระเป็นผู้กตัญญูกตเวที ระลึกถึงอุปการะสักว่าภิกษาทัพพีหนึ่ง ให้พราหมณ์ตกยากบวชแล้ว ฯ

■ กาณา กิร ภิกฺขู **อกฺโกสติ ปริภาสติ** ฯ

ได้ข่าวว่า นางกาณาด่าบริภาษภิกษุทั้งหลาย ฯ

■ **มหาปฐวีสทิสํ** ภิกฺขเว **อินฺทขีลสทิสํ ปสนฺนอุทกรหทสทิสญฺจ** สารีปุตฺตสฺส จิตฺตํ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย จิตของสารีบุตรเช่นกับด้วยแผ่นดินใหญ่ เช่นกับด้วยเสาเขื่อน และเช่นกับด้วยห้วงน้ำใส ฯ

■ สทฺธินฺทฺริยํ **ภาวิตํ พหุลีกตํ อมโตคธํ** โหติ **อมตปริโยสานํ** ฯ

อินทรีย์คือศรัทธาอันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งถึงอมตะ มีอมตะเป็นที่สุด ฯ

■ เยสํ นูเนตํ ภนฺเต **อญฺญาตํ อสฺสุตํ อทิฏฺฐํ อวิทิตํ อสจฺฉิกตํ อผุสิตํ** ปญฺญาย, เต ตตฺถ ปเรสํ สทฺธาย คจฺเฉยฺยุํ ฯ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อินทรีย์คือศรัทธานั่นอันชนเหล่าใดไม่รู้แล้ว ไม่สดับแล้ว ไม่เห็นแล้ว ไม่ทราบแล้ว ไม่ทำให้แจ้งแล้ว ไม่ถูกต้องแล้ว ด้วยปัญญา ชนเหล่านั้นพึงถึงด้วยความเชื่อต่อชนเหล่าอื่นในอินทรีย์ ๕ นั้น ฯ

■ ตาต กึ น ปสฺสสิ อิมํ วีสวสฺสสติกํ **ขณฺฑทนฺตํ ปลิตเกสํ วลิตตจํ ติลกาหตคตฺตํ โคปานสิวงฺกํ**, เอสา เอติสฺสา อยฺยิกา ฯ

พ่อ คนนี้มีอายุ ๑๒๐ ปี มีฟันหลุด ผมหงอก หนังหดเหี่ยว ตัวตกกระ หลังโกงดุจกลอนเรือน เจ้าไม่เห็นหรือ นี้เป็นยายของเด็กหญิงนั้น ฯ

■ ราชคเห กิร เอกา เสฏฺฐิธีตา โสฬสวสฺสุทฺเทสิกา **อภิรูปา** อโหสิ **ทสฺสนียา** ฯ

ดังได้สดับมา ธิดาเศรษฐีคนหนึ่งในกรุงราชคฤห์ มีอายุ ๑๖ ปีย่าง มีรูปสวย น่าดู ฯ

■ ปฏาจาเร มา จินฺตยิ, ตว **ตาณํ สรณํ อวสฺสโย** ภวิตุํ สมตฺถสฺเสว สนฺติกํ อาคตาสิ ฯ

อย่าคิดเลย ปฏาจารา เธอมาสู่สำนักของผู้สามารถจะเป็นที่พึ่งพำนักอาศัยของเธอได้ทีเดียว ฯ

■ ปฏาจาเร ปุตฺตาทโย นาม ปรโลกํ คจฺฉนฺตสฺส **ตาณํ วา สรณํ วา เลณํ วา** ภวิตุํ น สกฺโกนฺติ ฯ

ปฏาจารา ขึ้นชื่อว่าปิยชนทั้งหลายมีบุตรเป็นต้น ไม่อาจเพื่อเป็นที่ต้านทาน เป็นที่พึ่ง หรือเป็นที่ป้องกัน ของผู้ไปสู่ปรโลกได้ ฯ

ธมฺมปทฏฺฐกถา

(ปญฺจโม ภาโค)

ศัพท์ชุดตามที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ ๕ นักศึกษาพึงกำหนดดังนี้

■ **พหุภณฺโฑ จ พหุปริกฺขาโร จ** อโหสิ ฯ
ภิกษุนั้นได้เป็นผู้มีภัณฑะมาก และมีบริขารมาก ฯ

■ สา สตฺถา กิร รูปํ **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา**; เวทนา, สญฺญา, สงฺขารา, วิญฺญาณํ **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตาติ** วทตีติ สุตฺวา เอวํ **ทสฺสนีเย ปาสาทิเก** มมาปิ รูเป โทสํ กเถยฺยาติ สตฺถุ สมฺมุขีภาวํ น คจฺฉติ ฯ

พระนางได้ทรงสดับว่า ได้ยินว่า พระศาสดาตรัสว่า รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จึงไม่เสด็จไปเผชิญพระพักตร์พระศาสดา ด้วยทรงเกรงว่า พระศาสดาจะพึงตรัสโทษในรูปแม้ของเรา ซึ่งน่าดูน่าเลื่อมใสอย่างนี้ ฯ

■ สาวตฺถีวาสิโน ปาโต ว ทานํ ทตฺวา **สมาทินฺนุโปสถา สุทฺธุตฺตราสงฺคา คนฺธมาลาทิหตฺถา** สายณฺหสมเย เชตวเน สนฺนิปติตฺวา ธมฺมํ สุณนฺติ ฯ

ชาวกรุงสาวัตถีถวายทานแต่เช้าตรู่ สมาทานอุโบสถแล้ว ห่มผ้าสะอาด มีมือถือของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น ในเวลาเย็นประชุมกันฟังธรรมในพระเชตวัน ฯ

■ ภควา สีลาทีหิ คุเณหิ **อสโม อปฺปฏิสโม อสมสโม อปฺปฏิปุคฺคโล** ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้าหาผู้เสมอมิได้ ไม่มีผู้เสมอเท่า หาผู้เสมอเหมือนมิได้ ไม่มีผู้ทัดเทียม ด้วยคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น ฯ

■ ปาทโต ปฏฺฐาย สตฺถารํ โอโลเกนฺตี **ลกฺขณวิจิตฺตํ อนุพฺยญฺชนสมุชฺชลํ พฺยามปฺปภาปริกฺขิตฺตํ** สตฺถุ สรีรํ ทิสฺวา ปุณฺณจนฺทสสฺสิริกํ มุขํ โอโลเกนฺตี สมีเป จิตํ อิตฺถีรูปํ อทฺทส ฯ

พระนางทรงแลดูพระศาสดาตั้งแต่พระบาท ทรงเห็นพระสรีระของพระศาสดา วิจิตรด้วยพระลักษณะ รุ่งเรืองด้วยอนุพยัญชนะ อันพระรัศมีวาหนึ่งแวดล้อม ทรงแลดูพระพักตร์อันมีสิริดุจพระจันทร์เพ็ญ ได้ทรงเห็นรูปหญิงยืนอยู่ในที่ใกล้แล้ว ฯ

■ สตฺถา อนุกฺกเมเนว ตสฺสา อิตฺถิยา สกึ **วิชาตวณฺณํ มชฺฌิมิตฺถีวณฺณํ มหลฺลกิตฺถีวณฺณํ ชราชิณฺณมหลฺลกิตฺถี-วณฺณนฺ**ติ ฯ

พระศาสดา (ทรงแสดงความแปรเปลี่ยนเพศ) ของหญิงนั้นโดยลำดับ คือ เพศหญิงคลอดบุตรครั้งเดียว เพศหญิงกลางคน เพศหญิงแก่ เพศหญิงแก่คร่ำคร่าแล้วเพราะชรา ฯ

■ สาปิ อนุปุพฺเพเนว อิทํปิ อนฺตรหิตํ, อิทํปิ อนฺตรหิตนฺติ ชราชิณฺณกาเล ตํ วิรชฺชมานา **ขณฺฑทนฺตํ ปลิตสิรํ โอภคฺคํ โคปานสิวงฺกํ ทณฺฑปรายนํ ปเวธมานํ** ทิสฺวา อติวิย วิรชฺชิ ฯ

แม้พระนางก็ทรงเบื่อหน่ายรูปนั้น ในเวลาที่ทรุดโทรมเพราะชราโดยลำดับเหมือนกันว่า แม้รูปนี้หายไปแล้ว แม้รูปนี้หายไปแล้ว ทรงเห็นรูปนั้นมีฟันหัก ผมหงอก หลังโกง มีซี่โครงขึ้นดุจกลอน มีไม้เท้ายันข้างหน้า งกงันอยู่ ก็ทรงเบื่อหน่ายเหลือเกิน ฯ

ธมฺมปทฏฺฐกถา
(ฉฏฺโฐ ภาโค)

ศัพท์ชุดตามที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ ๖ นักศึกษาพึงกำหนดดังนี้

■ สเจ ปน ปพฺพชิโต ปฐมวเย สชฺฌายํ กโรนฺโต **ธาเรนฺโต วาเจนฺโต** วตฺตปฺปฏิวตฺตํ กโรนฺโต ปมาทํ อาปชฺชติ ฯ

ก็ถ้าบรรพชิต ในปฐมวัย ทำการสาธยายอยู่ ทรงจำ บอก ทำวัตรและปฏิวัตร*อยู่ ชื่อว่าถึงความประมาท ฯ

---

* **วัตรและปฏิวัตร** มักเรียกโดยทั่วไปว่า วัตรปฏิบัติ โดยมากจะหมายถึงวัตรปฏิบัติที่แสดงไว้ในพระวินัยปิฎก หมวดขันธกวัตร (วิ.อ. ๓/๘๔/๔๙)

■ น ภิกฺขเว อิทาเนว อหํ อิเมสํ **ปจฺจโย จ ปติฏฺฐา จ** ชาโต ฯ

ภิกษุทั้งหลาย เราเป็นปัจจัยและเป็นที่พำนักของคนทั้ง ๒ นี้ ในบัดนี้เท่านั้น ก็หามิได้ ฯ

■ อาวุโส เทวทตฺโต **ทุสฺสีโล ปาปธมฺโม** ฯเปฯ ตถาคตสฺส วธาย ปริสกฺกติ ฯ

ผู้มีอายุ พระเทวทัตเป็นผู้ทุศีล มีธรรมลามก ฯลฯ ตะเกียกตะกายเพื่อจะฆ่าพระตถาคตเจ้า ฯ

■ อถโข อายสฺมา องฺคุลิมาโล **รโหคโต ปฏิสลฺลีโน** วิมุตฺติสุขํ ปฏิสํเวทิ ฯ

ครั้งนั้นแล ท่านพระองคุลิมาล อยู่ในที่ลับ(ตาคน) หลีกเร้นอยู่ เสวยวิมุตติสุขแล้ว ฯ

■ ปิตา เม ตสเร อนาหริยมาเน **โปเถยฺยปิ ปหเรยฺยปิ** ฯ

เมื่อเราไม่นำหลอดไปให้ บิดาพึงโบยเราบ้าง พึงตีเราบ้าง ฯ

■ ตทา สาวตฺถิยํ จิญฺจมาณวิกา นาเมกา ปริพฺพาชิกา **อุตฺตมรูปธรา โสภคฺคปฺปตฺตา** เทวจฺฉรา วิย ฯ

ในกาลนั้น ในกรุงสาวัตถี นางปริพพาชิกาคนหนึ่ง ชื่อจิญจมาณวิกา เป็นผู้ทรงรูปอันเลอโฉม ถึงความเลิศด้วยความงาม เสมือนนางเทพอัปสร ฉะนั้น ฯ

■ อญฺญติตฺถิยานํ ลาภสกฺกาโร ปริหายิ ฯ ทสพลสฺส **ภิยฺโยโส มตฺตาย** วฑฺฒิ ฯ

ลาภสักการะของพวกอัญญเดียรถีย์เสื่อมแล้ว ฯ (แต่กลับ) เจริญแก่พระทศพลโดยประมาณยิ่ง ฯ

■ ตฺวญฺจ **มหิทฺธิโก มหานุภาโว**, คจฺเฉตํ ปตฺตํ อากาเสนาคนฺตฺวา คณฺหาหิ ฯ

ก็ท่านมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก ท่านจงไปเถิด จงเหาะมาทางอากาศแล้วถือเอาบาตรนั้น ฯ

■ โกลิยาปิ โกลรุกฺขวาสีนํ **ถามญฺจ พลญฺจ** ทสฺเสสฺสามาติ ยุทฺธสชฺชา นิกฺขมึสุ ฯ

ฝ่ายเจ้าโกลิยะทั้งหลายคิดว่า พวกเราจักแสดงเรี่ยวแรงและกำลังของเหล่าชนผู้อยู่ที่ต้นกะเบา ดังนี้แล้ว ตระเตรียมการรบ ออกไปแล้ว ฯ

■ สาวตฺถิยํ กิร เอกสฺมึ กุเล มาตาปิตูนํ เอกปุตฺตโก ว อโหสิ **ปิโย มนาโป** ฯ

ได้ยินว่า ในกรุงสาวัตถี บิดามารดาในตระกูลหนึ่งมีบุตรน้อยคนเดียวเท่านั้น เป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ ฯ

■ อถ นํ สตฺถา กึ นุ โข ตฺวํ วิสาเข **ทุกฺขินี ทุมฺมนา อสฺสุมุขา โรทมานา** นิสินฺนาสีติ อาห ฯ

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะนางว่า วิสาขา ทำไมหนอ เธอจึงมีทุกข์ เสียใจ น้ำตานองหน้า นั่งร้องไห้อยู่ ฯ

■ สา ตโต จุตา ตาวตึสภวเน จตุนฺนํ เทวปุตฺตานํ สีมนฺตเร นิพฺพตฺติตฺวา **ปาสาทิกา รูปโสภคฺคปฺปตฺตา** อโหสิ ฯ

พระนางจุติจากอัตภาพนั้นแล้ว เกิดในระหว่างเขตแดนของเทพบุตร ๔ องค์ ในภพดาวดึงส์ ได้เป็นผู้น่าเลื่อมใส ถึงความเป็นผู้มีรูปงามเลิศ ฯ

■ สา สกฺกสฺส **ปิยา** อโหสิ **มนาปา** ฯ

เทพธิดานั้นได้เป็นที่รัก เป็นที่พอพระหฤทัยของท้าวสักกะ ฯ

■ ตสฺสา เม สามิโก อติวิย **จณฺโฑ ผรุโส** คหิตคฺคหิเตนเว กฏฺเฐน วา กลิงฺคเรน วา สีสํ ภินฺทติ ฯ

นายของดิฉันนั้น ดุร้ายหยาบคายเหลือเกิน ย่อมเอาไม้บ้าง ท่อนฟืนบ้าง ที่ตัวพลันฉวยได้ๆ ตีศีรษะ ฯ

■ อภิธมฺมกถา นาม **อติสณฺหา อติสุขุมา** ฯ

ชื่อว่าอภิธรรมกถา* ละเอียดยิ่งนัก สุขุมยิ่งนัก ฯ

---

* **อภิธรรมกถา** หมายถึงกถาว่าด้วยธรรมอันยอดเยี่ยม เช่นกถาว่าด้วยเรื่องศีล (องฺ.ปญฺจก.อ. ๓/๗๙/๔๐)

■ เทวาปิ ปณฺฑิตมนุสฺสาปิ ตํ ภิกฺขุํ อุฏฺฐาย **โถเมนฺติ ปสํสนฺติ** ฯ

เทวดาก็ดี มนุษย์ผู้เป็นบัณฑิตก็ดี ย่อมลุกขึ้นชมเชย สรรเสริญภิกษุนั้น ฯ

■ เต อิธ โลกสฺมึ **สุปริสํวุตา สุรกฺขิตา สุโคปิตา สุปิหิตทฺวารา** ฯ

บัณฑิตเหล่านั้นชื่อว่าสำรวมรอบคอบดีแล้ว คือรักษาดีแล้ว คุ้มครองดีแล้ว มีทวารอันปิดดีแล้ว ในโลกนี้ ฯ

ธมฺมปทฏฺฐกถา
(สตฺตโม ภาโค)

ศัพท์ชุดตามที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ ๗ นักศึกษาพึงกำหนดดังนี้

■ อุปาสก ตฺวํ **มหลฺลโก ปริปกฺกสรีโร ปณฺฑุปลาสสทิโส**, ตว ปรโลกคมนาย กุสลปาเถยฺยํ นตฺถิ, อตฺตโน นาถํ กโรหิ, **ปณฺฑิโต** ภว มา **พาโล** ฯ

อุบาสก ท่านเป็นคนแก่ มีสรีระแก่หง่อม เช่นกับใบไม้เหลือง เสบียงทางคือกุศลเพื่อจะไปยังปรโลก ของท่านยังไม่มี ท่านจงทำที่พึ่งแก่ตน จงเป็นบัณฑิต อย่าเป็นคนพาล ฯ

■ คงฺคาทีนํ นทีนํ **ปุณฺณกาโลปิ อูนกาโลปิ สุกฺขกาโลปิ** ปญฺญายติ, ตณฺหาย ปน ปุณฺณกาโล วา สุกฺขกาโล วา นตฺถิ, นิจฺจํ อูนา ว ปญฺญายติ ฯ

เวลาเต็มก็ดี เวลาพร่องก็ดี เวลาแห้งก็ดี ของแม่น้ำทั้งหลาย มีแม่น้ำคงคาเป็นต้น ย่อมปรากฏ แต่เวลาเต็มหรือเวลาแห้งแห่งตัณหา ย่อมไม่มี ความพร่องอย่างเดียวย่อมปรากฏเป็นนิตย์ ฯ

■ เอกสฺมึ หิ สมเย เวสาลี **อิทฺธา** อโหสิ **ผีตา พหุชนา อากิณฺณมนุสฺสา** ฯ

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง เมืองไพศาลีได้เป็นเมืองมั่งคั่ง กว้างขวาง มีชนมาก มีมนุษย์เกลื่อนกล่น ฯ

■ โส หิ ภควา สพฺพสตฺตหิตาย ธมฺมํ เทเสสิ **มหิทฺธิโก มหานุภาโว** ฯ

อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก ทรงแสดงธรรมเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ ฯ

■ อยํ หิ อุปาสโก **สทฺโธ ปสนฺโน สมฺปนฺนสีโล** ฯ

เพราะว่า อุบาสกนี้เป็นผู้มีศรัทธา เลื่อมใส สมบูรณ์ด้วยศีล ฯ

■ เตน โข ปน สมเยน ภควา **สกฺกโต** โหติ **ครุกโต มานิโต ปูชิโต** ฯ

ก็โดยสมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้อันมหาชนสักการะ เคารพ นับถือ บูชาแล้ว ฯ

■ ยถา ปุพฺพภาเค อินฺทฺริยทมเนน ทนฺเตน อปรภาเค อริยมคฺคภาวนาย สุทนฺเตน อตฺตนา **ทนฺโต นิพฺพิเสวโน สปฺปญฺโญ** ปุคฺคโล ตํ อคตปุพฺพํ ทิสํ คจฺฉติ ฯ

เหมือนบุคคลผู้ฝึก(ตน)แล้ว คือผู้หมดพยศ มีปัญญา ไปสู่ทิศที่ยังไม่เคยไปแล้วนั้น ด้วยตนที่ฝึกแล้ว ด้วยการฝึกอินทรีย์ในส่วนเบื้องต้น ทรมานดีแล้ว ด้วยอริยมรรคภาวนาในส่วนเบื้องหลัง ฯ

■ สมโณ กิร โคตโม **อพฺภากุฏิโก อุตฺตานมุโข สุขสมฺภาโส ปฏิสนฺถารกุสโล** ฯ

ได้ยินว่า พระสมณโคดมไม่สยิ้วพระพักตร์ มีพระพักตร์เบิกบาน ตรัสถ้อยคำไพเราะ ทรงฉลาดในการต้อนรับ ฯ

■ โส ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย **สีลวา** อโหสิ **วตฺตสมฺปนฺโน** ฯ

ตั้งแต่กาลที่บรรพชาแล้ว เธอได้เป็นผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยวัตร ฯ

■ ตสฺมา สามเณเร เทวตา **สลชฺชา สคารวา** มหาพฺรหฺมานํ วิย อคฺคิกฺขนฺธํ วิย จ ตํ มญฺญนฺติ ฯ

เพราะฉะนั้น พวกเทวดาที่มีความละอาย มีความเคารพในสามเณร ย่อมสำคัญเธอเหมือนท้าวมหาพรหม และกองเพลิง ฯ

■ อหํ โข อากิณฺโณ วิหรามิ **หตฺถีหิ หตฺถินีหิ หตฺถิกลเภหิ หตฺถิจฺฉาเปหิ** ฯ

เราแล ย่อมอยู่นัวเนียด้วยพวกช้างพลาย ช้างพัง ช้างสะเทิน และลูกช้างทั้งหลาย ฯ

■ สกฺกา นุ โข รชฺชํ กาเรตุํ **อหนํ อฆาตยํ อชินํ อชาปยํ อโสจํ อโสจาปยํ** ธมฺเมน ฯ

เราอาจเพื่อจะครอบครองราชสมบัติโดยธรรม ไม่เบียดเบียนเอง ไม่ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ไม่ชนะเอง ไม่ให้ผู้อื่นชนะ ไม่เศร้าโศกเอง ไม่ให้ผู้อื่นเศร้าโศกหรือหนอ ฯ

ธมฺมปทฏฺฐกถา

(อฏฺฐโม ภาโค)

ศัพท์ชุดตามที่ปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ ๘ นักศึกษาพึงกำหนดดังนี้

■ ภิกฺขู **ขุํเสนฺโต วมฺเภนฺโต** วิจรติ ฯ

(ภิกษุกปิละ) เที่ยวขู่ตวาดภิกษุทั้งหลายอยู่ ฯ

■ เปสเล ภิกฺขู **อกฺโกสิตฺวา ปริภาสิตฺวา** ตตฺเถว นิพฺพตฺตึสุ ฯ

(มารดาและน้องสาวของภิกษุกปิละ) ด่าบริภาษภิกษุทั้งหลายผู้มีศีลเป็นที่รัก ก็บังเกิดในอเวจีมหานรกนั้นเหมือนกัน ฯ

■ มหาชโน **สํวิคฺโค** อโหสิ **โลมหฏฺฐชาโต** ฯ

มหาชนได้สลดใจ มีโลมชาติชูชันแล้ว ฯ

■ สา กิร ปทุมุตฺตรปาทมูเล ปตฺถิตปฺปตฺถนา อติวิย **อภิรูปา ปาสาทิกา** อโหสิ ฯ

ดังได้สดับมา พระนางเขมานั้นตั้งความปรารถนาไว้แทบบาทมูลของพระปทุมุตรพุทธเจ้า ได้เป็นผู้มีพระรูปงดงามน่าเลื่อมใสอย่างเหลือเกิน ฯ

■ เขเม อิเม สตฺตา **ราครตฺตา โทสทุฏฺฐา โมหมุฬฺหา** อตฺตโน ตณฺหาโสตํ อติกฺกมิตุํ น สกฺโกนฺติ ตตฺเถว ลคฺคนฺติ ฯ

เขมา สัตว์เหล่านี้เยิ้มอยู่ด้วยราคะ ร้อนอยู่ด้วยโทสะ งงงวยอยู่ด้วยโมหะ จึงไม่อาจเพื่อจะก้าวล่วงกระแสตัณหาของตนไปได้ ติดข้องอยู่ในกระแสตัณหานั้นเอง ฯ

■ ปณฺฑิตา เอตํ พนฺธนํ ฉินฺทิตฺวา **อนเปกฺขิโน นิราลยา** ฯ

บัณฑิตทั้งหลายตัดเครื่องผูกนั่นแล้ว เป็นผู้หมดห่วงใย คือไม่มีอาลัย ฯ

---

* **ตัณหา**(ความทะยานอยาก) บางที...หมายถึงตัณหา ๖ อย่าง คือ (๑) รูปตัณหา ความทะยานอยากในรูป (๒) สัททตัณหา ความทะยานอยากในเสียง (๓) คันธตัณหา ความทะยานอยากในกลิ่น (๔) รสตัณหา ความทะยานอยากในรส (๕) โผฏฐัพพตัณหา ความทะยานอยากในสิ่งที่ถูกต้องกาย (๖) ธัมมตัณหา ความทะยานอยากในอารมณ์ที่เกิดกับใจ (ขุ.ม.(แปล) ๒๙/๓/๑๐, ขุ.สุ.อ. ๒/๕๐๒/๒๓๙)

■ อเถกา ลงฺฆธีตา วํสํ อภิรุยฺห ตสฺส อุปริ ปริวตฺติตฺวา ตสฺส ปริยนฺเต อากาเส จงฺกมานา **นจฺจติ เจว คายติ จ** ฯ

ลำดับนั้น ธิดานักหกคะเมนคนหนึ่ง ขึ้นไปสู่ไม้แป้น หกคะเมนเบื้องบนของไม้แป้นนั้น เดินฟ้อนและขับร้องบนอากาศ ณ ที่สุดแห่งไม้แป้นนั้น ฯ

■ ปุตฺโต หิ เม **อสนฺตาสี วีตตณฺโห มหาวิริโย มหาปญฺโญ** ฯ

เพราะว่า บุตรของเรามีปกติไม่สะดุ้ง มีตัณหาไปปราศแล้ว มีความเพียรใหญ่ มีปัญญามาก ฯ

■ วิปฺปสนฺนานิ โข เต อาวุโส อินฺทฺริยานิ, **ปริสุทฺโธ** ฉวิวณฺโณ **ปริโยทาโต** ฯ

ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใสแล ผิวพรรณก็บริสุทธิ์ผุดผ่องยิ่ง ฯ

■ ตสฺส ภริยา **สทฺธา ปสนฺนา** ฯ

ภรรยาของเศรษฐีนั้น เป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใส ฯ

■ ตสฺส รฏฺเฐ เทโว ปาวสฺสิ, รฏฺฐํ **เขมํ สุภิกฺขํ** อโหสิ ฯ

ฝนจึงตกในแว่นแคว้นของพระองค์ แว่นแคว้นได้เกษม มีภิกษาหาได้โดยง่าย ฯ

■ เทวตา **ปสํสนฺติ โถเมนฺติ** ฯ

เทวดาทั้งหลายสรรเสริญ คือชมเชย ฯ

■ โส **ทุกฺขี ทุมฺมโน** กึ นุ โข อยฺยา นาคจฺฉนฺตีติ วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสิ ฯ

เขาเป็นผู้มีทุกข์เสียใจ คิดว่า ทำไมหนอ พระผู้เป็นเจ้าจึงไม่มา จึงไปยังวิหาร ถวายบังคมพระศาสดา กราบทูลความนั้น ฯ

■ สา **ขิปิตฺวาปิ กาสิตฺวาปิ ปกฺขลิตฺวาปิ** นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสาติ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ ฯ

นางจามก็ดี ไอก็ดี พลาดก็ดี เปล่งอุทานนี้ว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (ความนอบน้อม จงมีแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น) ฯ

■ ขีณาสวสฺส นาม **กกฺกสํ ผรุสํ** ปเรสํ ฆฏฺฏนวจนเมว นตฺถิ ฯ

ถ้อยคำกระทบกระทั่งชนเหล่าอื่น อันเป็นคำระคายหู คำหยาบคาย ชื่อว่าย่อมไม่มีแก่พระขีณาสพ ฯ

■ กึ นุ โข อาวุโส สาฏโก **ทีโฆ รสฺโส ถูโล สณฺโห** ฯ

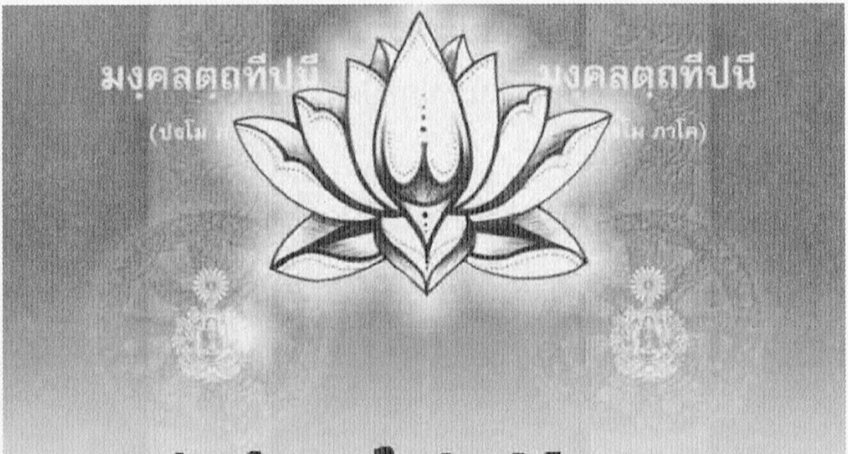
ผู้มีอายุ ผ้าสาฎกยาวหรือสั้น หยาบหรือละเอียดหนอแล ฯ

■ สตฺถารา วุตฺตกฺขเณเยว **สุขินี อโรคา** อโรคํ ปุตฺตํ วิชายิตฺวา ... ฯ

ในขณะที่พระศาสดาตรัสแล้วนั่นแล (พระธิดาโกฬิยวงศ์พระนามว่าสุปปวาสา) เป็นผู้สบาย ไม่มีโรค ประสูติพระโอรสหาโรคมิได้ ... ฯ

■ สุวณฺณกาโร วิทตฺถิปฺปมาณานํ ปุปฺผานํ ตโย กุมฺเภ นิฏฺจาเปตฺวา ธาตุนิธาเน ปกฺขิปิตฺวา **อลฺลวตฺโถ อลฺลเกโส** สตฺถารํ ขมาเปสิ ฯ

นายช่างทองยังหม้อดอกไม้ขนาดคืบหนึ่ง ๓ หม้อให้สำเร็จแล้ว บรรจุในที่บรรจุพระธาตุ มีผ้าชุ่ม มีผมชุ่ม ยังพระศาสดาให้อดโทษแล้ว ฯ

ศัพท์ชุด ในคัมภีร์ มังคลตถทีปนี

คำว่า **มังคลัตถทีปนี** แยกออกเป็นคำว่า **มังคละ**(มงคล)+**อัตถะ**(เนื้อหาสาระ)+**ทีปนี**(การแสดง,การอธิบายขยายความ) รวมเข้าด้วยกันเป็น**มังคลัตถทีปนี** แปลว่าคัมภีร์แสดงเนื้อหาสาระอันเป็นมงคล

มังคลัตถทีปนีเป็นวรรณกรรมเอกของพระสิริมังคลาจารย์ โดยรจนาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ (บ้างก็ว่า พ.ศ. ๓๐๖๓, บ้างก็ว่า พ.ศ. ๒๐๖๗, บ้างก็ว่า พ.ศ. ๒๐๙๗) เพื่ออธิบายความของมงคลสูตรที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ๒ คัมภีร์ คือ ในคัมภีร์ขุททกปาฐะและ

คัมภีร์สุตตนิบาต ซึ่งทั้งสองคัมภีร์นี้มีปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เล่มที่ ๒๕ ที่มีอรรถกถาชื่อปรมัตถโชติกา ซึ่งพระพุทธโฆสาจารย์เป็นผู้รจนาไว้

มังคลัตถทีปนีนี้แสดงข้อปฏิบัติที่เป็นมงคลทั้งสิ้น ๓๘ ประการ อันเป็นข้อปฏิบัติตั้งแต่ระดับพื้นฐานมี **อเสวนา จ พาลานํ** : การไม่คบคนพาล *เป็นเบื้องต้น* จนถึงระดับสูงสุดมี **จิตฺตํ ยสฺส น กมฺปติ อโสกํ วิรชํ เขมํ** : จิตไม่หวั่นไหว จิตไม่เศร้าโศก จิตปราศจากกิเลส จิตเกษม *เป็นที่สุด* ซึ่งผู้ศึกษาสามารถเลือกศึกษาปฏิบัติได้ตามสมควรแก่จริตตน

พระสิริมังคลาจารย์อธิบายมงคลสูตรนี้โดยละเอียดชัดเจน ด้วยภาษาบาลีอันไพเราะสละสลวย นำเนื้อเรื่องจากชาดกและคัมภีร์อื่นๆ มาอธิบายประกอบ จึงทำให้คัมภีร์มังคลัตถทีปนีมีเนื้อหาที่น่าสนใจ ศึกษาเข้าใจง่ายไม่ยากนัก สามารถแผ่หิตประโยชน์สุขแก่มวลสาธุชนทุกถ้วนหน้า

เบื้องต้นนี้...ให้กำหนดไว้ว่า **มังคลัตถทีปนี**เป็นคัมภีร์อธิบายขยายความเรื่องมงคล เป็นคัมภีร์สำคัญในพระพุทธศาสนา โดยใช้เป็นหลักสูตรวิชาภาษาบาลีของคณะสงฆ์ไทย ในชั้นประโยค ป.ธ. ๔ ประโยค ป.ธ. ๕ และชั้นประโยค ป.ธ. ๗ เป็นคัมภีร์ที่พระภิกษุสามเณรผู้เรียนภาษาบาลีต้องแปลให้ได้ มากไปกว่านั้นคือต้องแต่งเป็นภาษาบาลีให้ได้ด้วย

มงฺคลตฺถทีปนี

(ปฐโม ภาโค)

ศัพท์ชุดตามที่ปรากฏในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี ภาคที่ ๑ นักศึกษาพึงกำหนดดังนี้

■ อิธ ภิกฺขเว พาโล **ทุจฺจินฺติตจินฺตี** จ โหติ **ทุพฺภาสิตภาสี** จ **ทุกฺกฏกมฺมการี** จ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย คนพาลในโลกนี้ ย่อมเป็นผู้คิดแต่เรื่องที่คิดชั่ว พูดแต่คำที่พูดชั่ว และทำแต่กรรมที่ทำชั่ว* ฯ

---

* **ลักษณะเหล่านี้**ท่านเรียกว่า พาลลักษณะ เพราะเป็นเหตุให้กำหนดรู้คนพาล เรียกว่าพาลนิมิต เพราะเป็นเหตุแห่งการหมายรู้คนพาล และเรียกว่าพาลาปทาน เพราะคนพาลประพฤติไม่ขาด

■ อิธ ภิกฺขเว ปณฺฑิโต **สุจินฺติตจินฺตี** จ โหติ **สุภาสิตภาสี** จ **สุกตกมฺมการี** จ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตในโลกนี้ ย่อมเป็นผู้คิดแต่เรื่องที่คิดดี พูดแต่คำพูดที่ดี และทำแต่กรรมที่ทำดี ฯ

■ โจเรน จ นาม สีลาจารวตฺเตน น ภวิตพฺพํ, **กกฺขเฬน ผรุเสน สาหสิเกน** ภวิตพฺพํ ฯ

และขึ้นชื่อว่าโจร ไม่ต้องมีสีลาจารวัตร ต้องเป็นคนกระด้าง หยาบคาย ร้ายกาจ ฯ

■ อปิจ เย เกจิ **ภยุปทฺทวุปสคฺคา** สพฺเพ เต พาลเมว นิสฺสาย อุปฺปชฺชนฺติ ฯ

อีกโสดหนึ่ง ภัยอุปัทวะและอุปสรรคเหล่าใดเหล่าหนึ่ง มีอยู่ ภัยอุปัทวะและอุปสรรคเหล่านั้นทั้งหมด เกิดขึ้นเพราะอาศัยคนพาลทั้งนั้น ฯ

■ น โข อานนฺท เอตฺตาวตา ตถาคโต **สกฺกโต** โหติ **ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโต** ฯ

อานนท์ ตถาคตเป็นผู้ชื่อว่าอันบริษัทสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นบนอบแล้ว ด้วยสักการะเพียงเท่านั้นหามิได้เลย ฯ

■ โย โข อานนฺท ภิกฺขุ วา ภิกฺขุนี วา อุปาสโก วา อุปาสิกา วา **ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน** วิหรติ **สามีจิปฏิปนฺโน**

อนุธมฺมจารี, โส ตถาคตํ **สกฺกโรติ ครุกโรติ มาเนติ ปูเชติ** ปรมาย ปูชาย, ตสฺมาติหานนฺท **ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺนา** วิหริสฺสาม **สามีจิปฏิปนฺนา อนุธมฺมจาริโน** ฯ

อานนท์ ผู้ใดแล เป็นภิกษุก็ตาม ภิกษุณีก็ตาม อุบาสกก็ตาม อุบาสิกาก็ตาม เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง มีปกติประพฤติตามธรรมอยู่ ผู้นั้นชื่อว่าสักการะ เคารพ นับถือ บูชาตถาคต ด้วยการบูชาอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น อานนท์ (เธอทั้งหลาย) ในพระธรรมวินัยนี้ (พึงศึกษาว่า) เราทั้งหลายจักเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง มีปกติประพฤติตามธรรมอยู่ ฯ

■ โย ตํ **ปฏิปชฺชติ จรติ ปริปูเรติ**, โส **ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน สามีจิปฏิปนฺโน อนุธมฺมจารี** ฯ

ผู้ใดปฏิบัติประพฤติบำเพ็ญบุรพภาคปฏิปทานั้น ผู้นั้น ตรัสว่าเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง มีปกติประพฤติตามธรรม ฯ

■ เต **มตฺเตยฺยา** ภวิสฺสนฺติ **เปตฺเตยฺยา สามญฺญา พฺรหฺมญฺญา กุลเชฏฺฐาปจายิโน** ฯ

มนุษย์เหล่านั้นจักเป็นผู้เกื้อกูลมารดา เกื้อกูลบิดา เกื้อกูลสมณะ เกื้อกูลพราหมณ์ มีอันอ่อนน้อมต่อผู้เป็นใหญ่ในสกุลเป็นปกติ ฯ

■ ตญฺจ โข ภิกฺขเว เอตํ ทสฺสนํ **หีนํ คมฺมํ โปถุชฺชนิกํ อนริยํ อนตฺถสญฺหิตํ** น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สมฺโพธาย น นิพฺพานาย สํวตฺตติ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ก็แต่ความเห็นนั้นนั่นแล ยังทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ประเสริฐ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อนิพพิทา เพื่อวิราคะ เพื่อนิโรธ เพื่ออุปสมะ เพื่ออภิญญา เพื่อสัมโพธะ เพื่อพระนิพพาน ฯ

■ โย จ ภิกฺขเว ตถาคตํ วา ตถาคตสาวกํ วา ทสฺสนาย คจฺฉติ **นิวิฏฺฐสทฺโธ นิวิฏฺฐปฺเปโม เอกนฺตคโค อภิปฺปสนฺโน**, เอตทานุตฺตริยํ ภิกฺขเว ทสฺสนานํ สตฺตานํ วิสุทฺธิยา โสกปริเทวานํ สมติกฺกมาย ทุกฺขโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมาย ญายสฺส อธิคมาย นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนชนใดแล มีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่นถึง(พระรัตนตรัย)โดยส่วนเดียว เลื่อมใสยิ่งแล้ว ไปเพื่อเห็นตถาคตหรือสาวกของตถาคต ภิกษุทั้งหลาย บรรดาการเห็นทั้งหลาย ข้อที่ชนมีศรัทธาตั้งมั่น ฯลฯ เลื่อมใสยิ่งแล้ว ไปเพื่อเห็นตถาคตหรือสาวกของตถาคตนั่น ชื่อว่าเป็นยอดเยี่ยม (ย่อมเป็นไป) เพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย เพื่อความก้าวล่วงซึ่งโสกะและปริเทวะ เพื่อความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุญายธรรม เพื่อทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ฯ

■ พฺราหฺมณี ปนสฺส ธนญฺชานี นาม **โสตาปนฺนา สทฺธา ปสนฺนา** ฯ สา ปกติยา **ฐิตาปิ นิสินฺนาปิ ขิปิตฺวาปิ กาสิตฺวาปิ** นโม พุทฺธสฺสาติ นมสฺสการํ กโรติ ฯ

แต่พราหมณีชื่อธนัญชานี (ภริยา) ของเขา เป็นโสดาบัน มีศรัทธา เลื่อมใส ฯ ตามปกติ นางยืนอยู่ก็ดี นั่งอยู่ก็ดี ไอก็ดี จามก็ดี ย่อมทำนมัสการว่า นโม พุทฺธสฺส เป็นต้น ฯ

■ โส อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ กุลปุตฺโต หุตฺวา สตฺถุ เทสนํ สุตฺวา ปพฺพชิตฺวา สีเลสุ ปริปูริการี ธุตงฺคคุเณน สมนฺนาคโต **ทานชฺฌาสโย ทานาภิรโต สาราณียธมฺมปูรโก** อตฺตนา ลทฺธํ ปฏิคฺคาหเกสุ วิชฺชมาเนสุ ฉินฺนภตฺโต หุตฺวาปิ เทติเยว ฯ

ในพุทธุปบาทกาลนี้ เทพบุตรนั้นเป็นกุลบุตร ในกรุงสาวัตถี ฟังเทศนาของพระศาสดา บวชแล้ว มีปกติทำให้บริบูรณ์ในศีล ถึงพร้อมด้วยคุณคือธุดงค์ มีอัธยาศัยในทาน ยินดียิ่งในทาน บำเพ็ญสาราณียธรรม เมื่อปฏิคาหกทั้งหลายมีอยู่ แม้จะเป็นผู้อดอาหาร ก็ยังให้ของที่ตนได้แล้วจนได้ ฯ

■ **พหุสฺสุโต** โหติ **สุตธโร สุตสนฺนิจโย** ฯ

ภิกษุเป็นพหูสูต ทรงสุตะ มีสุตะเป็นที่สั่งสม ฯ

■ อิธ ภิกฺขเว เอกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส อปฺปกํ สุตํ โหติ สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถา อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภุตธมฺมํ เวทลฺลํ

โส ตสฺส อปฺปกสฺส สุตสฺส น **อตฺถมญฺญาย ธมฺมมญฺญาย** ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน โหติ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย สุตะ คือ สุตตะ เคยยะ เวยยากรณะ คาถา อุทานะ อิติวุตตกะ ชาตกะ อัพภูตธัมมะ เวทัลละ* ของบุคคลบางคนในศาสนานี้มีน้อย เขาหาเป็นผู้รู้ทั่วถึงอรรถ รู้ทั่วถึงธรรม แห่งสุตะอันน้อยนั้นแล้ว ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ ฯ

■ สุทฺธํ นิมฺมลํ กตฺวา อตฺตานํ **ปริหรติ ปฏิชคฺคติ โคปยติ** ฯ

ภิกษุย่อมบริหาร คือปฏิบัติ คุ้มครองตน ทำให้หมดจด คือให้หมดมลทิน ฯ

■ อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ยานิ ตานิ สพฺรหฺมจารีนํ อุจฺจาวจานิ กิงฺกรณียานิ ตตฺถ **ทกฺโข** โหติ **อนลโส** ตตฺรุปายาย วีมํสาย สมนฺนาคโต **อลํ กาตุํ อลํ สํวิธาตุํ** ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในศาสนานี้เป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในการงานอะไรที่จะพึงช่วยกันทำ ทั้งสูงทั้งต่ำ ของเพื่อนพรหมจารีด้วยกัน ประกอบด้วยปัญญาเครื่องสอบสวน อันเป็นอุบายในการงานที่จะพึงช่วยกันทำนั้น อาจทำ อาจจัดได้ ฯ

---

* เหล่านี้เรียกว่า **นวังคสัตถุศาสน์**(คำสอนของพระศาสดามีองค์ ๙) คือ (๑) สุตตะ (พระสูตรรวมทั้งพระวินัยปิฎกและนิทเทส) (๒) เคยยะ(ข้อความร้อยแก้วผสมร้อยกรอง ได้แก่พระสูตรที่มีคาถาทั้งหมด) (๓) เวยยากรณะ (ข้อความร้อยแก้ว) (๔) คาถา (ข้อความร้อยกรอง) (๕) อุทาน(พระคาถาพุทธอุทาน) (๖) อิติวุตตกะ (พระสูตรที่ตรัสอ้างอิง) (๗) ชาตกะ(ชาดก ๕๕๐ เรื่อง) (๘) อัพภูตธรรม(เรื่องอัศจรรย์) (๙) เวทัลละ(พระสูตรแบบถาม-ตอบ) (องฺ.จตุกฺก.(แปล) ๒๑/๖/๙-๑๑)

■ นาถกรโณติ อตฺตโน **นาถภาวกโร ปติฏฺฐากโร** ฯ

บทว่า นาถกรโณ ได้แก่ ทำความเป็นที่พึ่งของตน อธิบายว่า ทำที่พึ่ง ฯ

■ สฏฺฐี ภิกฺขู ทุกฺกรํ พุทฺธสาสเน ยาวชีวํ **ปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ** พฺรหฺมจริยํ จริตุนฺติ วิพฺภมึสุ ฯ

ภิกษุ ๖๐ รูป (อีกพวกหนึ่ง) คิดว่า การประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ จนตลอดชีวิตในพระพุทธศาสนา ทำได้ยาก ดังนี้แล้ว พากันสึก ฯ

■ ฉยิเม ภิกฺขเว ผสฺสายตนา **อทนฺตา อคุตฺตา อรกฺขิตา อสํวุตา** ทุกฺขาธิวาหา โหนฺติ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ ๖ เหล่านี้ อันภิกษุไม่ฝึก ไม่คุ้มครอง ไม่รักษา ไม่สำรวมแล้ว ย่อมนำมาซึ่งทุกข์อันยิ่ง ฯ

■ ฉยิเม ภิกฺขเว ผสฺสายตนา **สุทนฺตา สุคุตฺตา สุรกฺขิตา สุสํวุตา** สุขาธิวาหา โหนฺติ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ ๖ เหล่านี้ อันภิกษุฝึกดี คุ้มครองดี รักษาดี สำรวมดีแล้ว ย่อมนำมาซึ่งสุขอันยิ่ง ฯ

■ วรํ ภิกฺขเว ติณฺเหน อโยสงฺกุนา **อาทิตฺเตน สมฺปชฺชลิเตน สโชติภูเตน** โสตินฺทฺริยํ สมฺปลิมฏฺฐํ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย โสตินทรีย์อันภิกษุยอนแล้วด้วยขอเหล็กคม ลุกโชนรุ่งโรจน์ โชติช่วง ยังประเสริฐ ฯ

■ เตสมนฺตเร เอกา เมณฺฑมาตา นาม เอฬิกา **พฺยตฺตา** อโหสิ **อุปายกุสลา** ฯ

ในระหว่างแพะเหล่านั้น นางแพะตัวหนึ่งชื่อเมณฑมาตา เป็นสัตว์ฉลาด หลักแหลมในอุบาย ฯ

■ อาจริยุปชฺฌายา จ กทาจิ นิสฺสิตเก เอวํ วทนฺติ กึ อิเม **อหิริกา อโนตฺตปฺปิโน** วทนฺติ นิทฺธมถ เนติ ฯ

อนึ่ง บางครั้ง อาจารย์และอุปัชฌาย์ทั้งหลายย่อมพูดกะพวกนิสิตอย่างนี้ว่า พวกเหล่านี้ไม่มีความละอาย ไม่มีความเกรงกลัวพูดอะไรกัน ไล่มันไปเสีย ฯ

■ สพฺเพ สตฺตา **อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนีฆา สุขี** อตฺตานํ ปริหรนฺตุ ฯ

ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง อย่ามีเวร อย่าเบียดเบียนกัน อย่ามีทุกข์ มีสุข รักษาตนเถิด ฯ

■ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา **อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ** อุปปชฺชติ ฯ

เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ฯ

■ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา **สุคตึ สคฺคํ โลกํ** อุปปชฺชติ ฯ

เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ ฯ

■ ตสฺมา อาจริเยหิ อตฺตโน อนุรูเป วินเย วินีตตฺตา วินีตวินยา **สุสมาหิตา เอกคฺคจิตฺตา** หุตฺวา จรนฺติ ฯ

ฉะนั้น สัตว์เหล่านั้นชื่อว่ามีวินัยอันอาจารย์แนะนำแล้ว เพราะเป็นผู้อันอาจารย์ทั้งหลายแนะนำแล้วในวินัยอันสมควรแก่ตน เป็นผู้มีจิตมั่นคง คือมีจิตมีอารมณ์เดียว จึงเที่ยวไป ฯ

■ มุสาวาโท ภิกฺขเว **อาเสวิโต ภาวิโต พหุลีกโต นิรย-สํวตฺตนิโก** โหติ **ติรจฺฉานโยนิสํวตฺตนิโก ปิตฺติสํวตฺตนิโก** ฯ

ภิกษุทั้งหลาย มุสาวาทอันบุคคลส้องเสพ เจริญ ทำให้มาก ย่อมยังนรกให้เป็นไปพร้อม ยังกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานให้เป็นไปพร้อม ยังเปรตวิสัยให้เป็นไปพร้อม ฯ

■ เตปิ ภิกฺขเว ภิกฺขู **พหุชนาหิตาย** ปฏิปนฺนา **พหุชนาสุขาย** พหุโน ชนสฺส **อนตฺถาย อหิตาย ทุกฺขาย** เทวมนุสฺสานํ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุแม้เหล่านั้นชื่อว่าปฏิบัติเพื่อไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนมาก เพื่อไม่เป็นสุขแก่ชนมาก เพื่อความพินาศ เพื่อไม่เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์ แก่ชนเป็นอันมาก แก่ทวยเทพและมนุษย์ ฯ

■ กสฺสปพุทฺธกาเล ปเนโก กปิโล นาม ภิกฺขุ **พหุสฺสุโต เตปิฏโก** อโหสิ **มหาปริวาโร มหาลาโภ จ** ฯ

ก็ในกาลของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ได้มีภิกษุรูปหนึ่งชื่อกบิล เป็นพหูสูต ทรงพระไตรปิฎก มีบริวารมาก และมีลาภมาก ฯ

■ ปเรน สทฺธึ ภาสมาโน จตุทฺโทสวิรหิตํ **มธุรํ มนาปํ สณฺหํ มุทุกํ** ปิยวาจเมว ภาเสยฺย ฯ

บุคคลเมื่อสนทนากับผู้อื่น พึงกล่าวแต่ปิยวาจาที่ไพเราะ น่าพอใจ อ่อนหวาน อ่อนโยน เว้นจากโทษ ๔ ประการ ฯ

■ ยํ วจนํ ภาสนฺโต ปเรสํ **ปาปานิ อปฺปิยานิ ปฏิกูลานิ ผรุสวจนานิ** อนาทยิตฺวา อตฺถพฺยญฺชนมธุรํ ปิยวาจเมว ภาสติ ตํ ปิยวาจเมว ภาเสยฺย ฯ

บุคคลเมื่อจะกล่าวคำใด ไม่ถือคำหยาบคำเลว คำไม่น่ารัก คำน่าเกลียด ได้แก่คำหยาบคาย ของชนเหล่าอื่น กล่าวแต่คำน่ารักซึ่งไพเราะโดยอรรถและพยัญชนะแท้จริง ควรพูดแต่วาจาน่ารักนั้นอย่างเดียว ฯ

■ อตีเต กิร โพธิสตฺโต ปจฺจนฺตนคเร จณฺฑาลคาเม จณฺฑาโล หุตฺวา **ปณฺฑิโต พฺยตฺโต** อกาเล ผลคฺคณฺหาปกมนฺตํ อญฺญาสิ ฯ

ดังได้สดับมา ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ (เกิด) เป็นคนจัณฑาลในบ้านคนจัณฑาล ในนครปัจจันตชนบท เป็นบัณฑิตเฉลียวฉลาดรอบรู้มนต์สำหรับทำมะม่วงให้มีผลในสมัยมิใช่กาล ฯ

■ มหาราช **ติณภกฺขา** ปสโว **เมฆนาถา** นาม มนุสฺสา ปน ปญฺจโครเส อุปชีวนฺโต ปสุนาถา นาม ฯ

มหาราชเจ้า ธรรมดาฝูงสัตว์เลี้ยงที่มีหญ้าเป็นภักษา มีเมฆ(ฝน) เป็นที่พึ่ง ส่วนเหล่ามนุษย์ชื่อว่ามีสัตว์เลี้ยงเป็นที่พึ่ง เพราะอาศัยปัญจโครส*เลี้ยงชีวิต ฯ

■ ยทา ปเนส **มนุโท อุตฺตานเสยฺยโก** อูกาทีหิ ฑฏฺโจ ทุกฺขเสยฺยาย วา ปีฬิโต โรทติ ตทา ตสฺส สทฺทํ สุตฺวา เตสํ การุญฺญํ อุปฺปชฺชติ ฯ

อนึ่ง ในกาลใด บุตรนั้นยังอ่อน นอนหงายอยู่ ถูกสัตว์ทั้งหลายมีเล็นเป็นต้นกัด หรือถูกการนอนเป็นทุกข์บีบคั้น ร้องไห้อยู่ในกาลนั้น ท่านทั้ง ๒ ก็เกิดความกรุณาขึ้น เพราะได้สดับเสียงบุตรนั้น ฯ

■ พหุการา ภิกฺขเว มาตาปิตโร ปุตฺตานํ **อาปาทกา โปสกา** อิมสฺส โลกสฺส ทสฺเสตาโร ฯ

ภิกษุทั้งหลาย (เพราะว่า) บิดามารดามีอุปการะมาก บำรุงเลี้ยง แสดงโลกนี้แก่บุตรทั้งหลาย ฯ

■ เต หิ ปเรสํ ปาณํ ฉินฺทิตฺวาปิ อตฺตโน สนฺตกํ ยงฺกิญฺจิ จชิตฺวา อตฺตโน ปชํ **ปฏิชคฺคนฺติ โคปยนฺติ** ฯ

---

* **ปัญจโครส** หมายถึงผลที่ได้จากนมโค ๕ (นมสด นมส้ม เนยใส เนยข้น เปรียง) (ขุ.ชา.อ. ๑๐/๑๖๔๕/๒๘๕)

จริงอยู่ บิดามารดานั้นตัดชีวิตของสัตว์เหล่าอื่นบ้าง สละพัสดุอย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็นของตนบ้าง ประคับประคอง คุ้มครองประชา (บุตร) ของตนไว้ ฯ

■ โย จ โข ภิกฺขเว มาตาปิตโร อสฺสทฺเธ สทฺธาสมฺปทาย **สมาทเปติ นิเวเสติ ปติฏฺฐาเปติ** ฯเปฯ เอตฺตาวตา โข ภิกฺขเว มาตาปิตูนํ **กตญฺจ** โหติ **ปฏิกตญฺจ อติกตญฺจ** ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ก็บุตรใดแล ยังบิดามารดาผู้ไม่มีศรัทธา ให้สมาทานดำรงตั้งอยู่ในสัทธาสัมปทา ฯลฯ ภิกษุทั้งหลาย ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้แล กิจนั้นจึงชื่อว่าเป็นอันบุตรนั้นทำแล้ว ทำตอบแล้ว และทำยิ่งแล้วแก่บิดามารดา ฯ

■ กสฺสปพุทฺธกาเล กิร พาราณสิยํ อสีติโกฏิวิภวสฺส เสฏฺฐิโน ปุตฺโต มิตฺตวินฺทุโก นาม อโหสิ **ทุสฺสีโล อสฺสทฺโธ** ฯ

ดังได้สดับมา ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ บุตรของเศรษฐีผู้มีทรัพย์ ๘๐ โกฏิ ในกรุงพาราณสี ได้มีชื่อว่ามิตตวินทุกะ เป็นผู้ทุศีล ไม่มีศรัทธา ฯ

■ ภริยํ **สมฺมาเนนฺโต อวิมาเนนฺโต อนติจรนฺโต** อิสฺสริยํ โวสฺสชฺเชนฺโต อลงฺการํ อนุปฺปเทนฺโต ทาเรสุ ธมฺมํ จรติ นาม ฯ

เมื่อทรงยกย่อง ไม่ดูหมิ่น ไม่ประพฤติล่วงพระชายา มอบให้ความเป็นใหญ่ เพิ่มให้เครื่องประดับ ชื่อว่าทรงประพฤติธรรมในพระชายาทั้งหลาย ฯ

■ กถํ นุ โข เม มาตาปิตโร ยาเปสฺสนฺติ มม พนฺธนภาวํปิ อชานนฺตา **อนาถา นิปฺปจฺจยา** ปพฺพตคุหายเมว สุสฺสิตฺวา มริสฺสนฺติ มญฺเญ ฯ

บิดามารดาของเราจักยังอัตภาพให้เป็นไปได้อย่างไรหนอ เมื่อไม่ทราบแม้ความที่เราติดบ่วง จักเป็นผู้ไม่มีที่พึ่ง หมดปัจจัย ซะรอยจะซูบผอมตายอยู่ในถ้ำแห่งภูเขานั่นเอง ฯ

■ ชีวนฺตาหารเหตุกาติ โลกมฺหิ เย สพฺเพ สตฺตา **อาหารฏฺฐิติกา อาหารนิสฺสิตา** ชีวนฺติ ฯ

บาทพระคาถาว่า ชีวนฺตาหารเหตุกา ความว่า สัตว์เหล่าใดทั้งหมดในโลก ดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร คืออาศัยอาหารเป็นอยู่ ฯ

■ มาตาปิตุปุตฺตทารทาสกมฺมกรสงฺขาตา มิตฺตามจฺจสงฺขาตา จ ภริตพฺพปุคฺคลา มยา **ภตา ภริตา โปสิตา** ฯ

บุคคลที่ควรเลี้ยง คือมารดาบิดาบุตรภริยาทาสกรรมกร และมิตรอำมาตย์ เราก็เลี้ยง คืออุดหนุน ได้แก่ชุบเลี้ยงแล้ว ฯ

■ ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต ฯเปฯ **สีลวา กลฺยาณธมฺโม** ฯ

งดเว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ มีศีล มีกัลยาณธรรม ฯ

■ กุลคนฺธโนติ **กุลจฺเฉโท กุลวินาสโก** ฯ

บทว่า กุลคนฺธโน แปลว่า ผู้ตัดสกุล คือผู้ยังสกุลให้พินาศ ฯ

■ มาตา **รกฺขติ โคเปติ** อิสฺสริยํ กาเรติ วสํ วตฺเตติ ฯ

มารดาย่อมรักษา คุ้มครอง ยังตนให้ทำความเป็นใหญ่ ยังอำนาจให้เป็นไป ฯ

■ ปุตฺตา หิ ทารกกาเล อตฺตโน มาตรํ อนุคฺคณฺหนฺเตเนว **อนุคฺคหิตา** โหนฺติ **อนุกมฺปิตา** ฯ

เพราะเหตุว่า บุตรทั้งหลายย่อมเป็นผู้อันบิดาผู้เมื่ออนุเคราะห์มารดาของตน ในเวลาที่ตนเป็นเด็กนั่นแล ชื่อว่าอนุเคราะห์ เอ็นดูแล้ว ฯ

■ **ทกฺขา** จ โหติ **อนลสา** สพฺพกิจฺเจสุ ฯ

(ภรรยา)เป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้าน ในการงานทั้งปวง ฯ

■ อโต หยํ พฺราหฺมณ อาหุโต สมฺภูโต ตสฺมา อยํ พฺราหฺมณ อาหุเนยฺยคฺคิ **สกฺกตฺวา ครุกตฺวา มาเนตฺวา ปูเชตฺวา** สมฺมา สุขํ ปริหริตพฺโพ ฯ

พราหมณ์ เพราะว่า ชน (บุตร) นี้มาแล้ว เกิดแล้วแต่บิดามารดานี้ พราหมณ์ เพราะฉะนั้น อาหุไนยัคคินี้อันบุตรควรสักการะเคารพ นับถือ บูชา บริหารให้เป็นสุขโดยรอบ ฯ

■ กายิกวิริยวเสน **อุฏฺฐานสมฺปนฺโน อสิถิลปรกฺกโม** ฯ

ผู้ถึงพร้อมด้วยความหมั่น มีความบากบั่นไม่ย่อหย่อน ด้วยสามารถความเพียรทางกาย ฯ

■ เอวํ อญฺโญปิ **ปฏิรูปการี ธุรวา อุฏฺฐาตา** วินฺทเต ธนํ ฯ

แม้บุคคลอื่น ผู้ทำสมควร มีธุระ หมั่น ย่อมหาทรัพย์ได้ ฉันนั้น ฯ

■ อตีเต ตกฺกสิลายํ ทิสาปาโมกฺขาจริยสฺส เอโก อนฺเตวาสิโก **กุสีโต** โหติ **นิทฺทาราโม** ฯ

ในอดีตกาล อันเตวาสิกของอาจารย์ทิศาปาโมกข์คนหนึ่ง ในกรุงตักกสิลา เป็นผู้เกียจคร้าน ชอบหลับ ฯ

มงฺคลตฺถทีปนี
(ทุติโย ภาโค)

ศัพท์ชุดตามที่ปรากฏในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี ภาคที่ ๒ นักศึกษาพึงกำหนดดังนี้

- ทตฺวา อตฺตมโน โหตีติ ทกฺขิเณยฺยานํ เทยฺยธมฺมํ ปริจฺจชิตฺวา ปณฺฑิตปฺปญฺญตฺตํ นาม มยา อนุฏฺฐิตํ อโห สาธุ สุฏฺฐูติ **อตฺตมโน ปมุทิโต ปีติโสมนสฺสชาโต** โหติ ฯ

บาทคาถาว่า ทตฺวา อตฺตมโน โหติ ความว่า บริจาคไทยธรรมแก่ทักขิไณยบุคคลทั้งหลายแล้ว ย่อมมีใจชื่นบาน บันเทิง คือเกิดปีติโสมนัสว่า ทานที่ชื่อว่าบัณฑิตบัญญัติไว้ เราก็ได้ดำรงตามแล้ว แหม ทานของเราสำเร็จประโยชน์ด้วยดี ฯ

■ ทายโก สีห ทานปติ พหุโน ชนสฺส **ปิโย** โหติ **มนาโป** ฯ

สีหะ ทายกทานบดีย่อมเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของชนมาก ฯ

■ ปุน จปรํ สีห ทายํ ทานปตึ **สนฺโต สปฺปุริสา** ภชนฺติ ฯ

สีหะ ข้ออื่นยังมีอีก สัตบุรุษทั้งหลายผู้สงบระงับ ย่อมคบทายกทานบดี ฯ

■ สาวตฺถิยํ เอกา มาลาการเชฏฺฐกสฺส ธีตา อโหสิ **อุตฺตมรูปธรา มหาปุญฺญา โสฬสวสฺสิกา** ฯ

ในกรุงสาวัตถี ได้มีธิดาของหัวหน้านายมาลาการคนหนึ่ง เป็นผู้มีรูปโฉมเป็นชั้นเยี่ยม มีบุญมาก มีอายุ ๑๖ ปี ฯ

■ ยานิ โข ตานิ พฺราหฺมณ นิจฺจทานานิ อนุกุลยญฺญานิ สีลวนฺเต ปพฺพชิเต อุทฺทิสฺส ทียนฺติ อยํ โข พฺราหฺมณ ยญฺโญ ฯเปฯ **มหปฺผลตโร** จ **มหานิสํสตโร** จ ฯ

พราหมณ์ ทานอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ นิจจทาน ยัญตามสกุล* อันกุลบุตรย่อมถวายเฉพาะบรรพชิตผู้มีศีล พราหมณ์ ยัญนี้แล ฯลฯ มีผลมากกว่า และมีอานิสงส์มากกว่า ฯ

---

* **นิจจทาน** หมายถึงสลากภัต ส่วน**ยัญตามสกุล**(อนุกูลยัญ) หมายถึงทานที่พึงบูชา พึงให้ตามลำดับตระกูลโดยลำดับ เพราะเป็นทานที่พ่อ ปู่ ของพวกเราถวายมาแล้ว (องฺ.จตุกฺก.อ. ๒/๓๙/๓๔๐)

■ ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขู ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ น เจตสา **อนุวิตกฺเกนฺติ อนุวิจาเรนฺติ** มนสา **อนุเปกฺขนฺติ** ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ภิกษุทั้งหลายย่อมไม่ตรึกตรอง ไม่พิจารณาธรรมตามที่ได้ฟัง ตามที่ได้เรียนมาแล้วด้วยใจ ไม่เพ่งด้วยใจ ฯ

■ ยถา ยถา ภิกฺขเว ภิกฺขุ ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสํ เทเสติ ตถา ตถา โส ตสฺมึ ธมฺเม **อตฺถปฺปฏิสํเวที** จ โหติ **ธมฺมปฺปฏิสํเวที** จ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุย่อมแสดงธรรมตามที่ได้ฟัง ตามที่ได้เรียนมา แก่บุคคลเหล่าอื่นโดยพิสดาร ด้วยประการใดๆ เธอย่อมเป็นผู้รู้แจ้งอรรถและรู้แจ้งธรรมในธรรมนั้น ด้วยประการนั้นๆ ฯ

■ อิธ คหปตโย เอกจฺโจ ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ **นิหิตทณฺโฑ นิหิตสตฺโถ ลชฺชี ทยาปนฺโน สพฺพปฺปาณภูตหิตานุกมฺปี** วิหรติ ฯ

ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ละการยังสัตว์มีชีวิตให้ตกล่วงไป เว้นขาดจากยังสัตว์มีชีวิตให้ตกล่วงไป เป็นผู้มีท่อนไม้มีศัสตราอันวางแล้ว มีความละอาย ประกอบด้วยความเอ็นดู เป็นผู้เกื้อกูลอนุเคราะห์สรรพสัตว์ที่มีชีวิตอยู่ ฯ

■ **สมคฺคาราโม สมคฺครโต สมคฺคนนฺที** สมคฺคกรณึ วาจํ ภาสิตา โหติ ฯ

เป็นผู้มีชนผู้สามัคคีเป็นที่ยินดียิ่ง ยินดีแล้วในชนผู้สามัคคี ชื่นชมในชนผู้พร้อมเพรียง ย่อมเป็นผู้กล่าววาจาเป็นเครื่องทำชนให้สามัคคี ฯ

■ ยา สา วาจา **เนฬา กณฺณสุขา เปมนิยา หทยงฺคมา โปรี พหุชนกนฺตา พหุชนมนาปา** ตถารูปึ วาจํ ภาสิตา โหติ ฯ

เป็นผู้กล่าววาจาไม่มีโทษ เสนาะโสต เป็นที่รัก จับใจ เป็นสำนวนชาวเมือง เป็นถ้อยคำที่พอใจของชนหมู่มาก ชอบใจของชนหมู่มาก ฯ

■ ผรุสํ วาจํ ปหายาติ ยา สา วาจา **อณฺฑกา กกฺกสา ปรกฏุกา ปราภิสชฺชนี โกธสามนฺตา อสมาธิสํวตฺตนิกา** ตถารูปํ วาจํ ปหาย ฯ

คำว่า ผรุสํ วาจํ ปหาย ความว่า ละเสียซึ่งวาจาค่อนขอดหยาบคาย เจ็บแสบแก่คนอื่น กระทบกระทั่งบุคคลอื่น ใกล้ต่อความโกรธ ไม่เป็นไปเพื่อสมาธิ ฯ

■ ตโต ปฏฺฐาย สมณธมฺมํ กโรติ **ฆฏติ วายมติ** วตฺตปฺปฏิปตฺตึ ปูเรติ ฯ

จำเดิมแต่นั้นมา เธอทำสมณธรรม พากเพียรพยายาม บำเพ็ญวัตรปฏิบัติ ฯ

■ อยญฺหิ มิลกตฺเถโร สิกฺขาย **สคารโว สปฺปติสฺโส** วตฺตปฺปฏิวตฺตํ ปูเรนฺโต วิสุทฺธสีโล หุตฺวา จิโต ฯ

ก็พระมิลกเถระนี้เป็นผู้มีความเคารพยำเกรงต่อการสิกขา บำเพ็ญวัตรและปฏิวัตร มีศีลบริสุทธิ์อยู่ ฯ

■ ปาณาติปาโต ภิกฺขเว **อาเสวิโต ภาวิโต พหุลีกโต นิรย-สํวตฺตนิโก** โหติ **ติรจฺฉานโยนิสํวตฺตนิโก ปิตฺติวิสย-สํวตฺตนิโก ฯ**

ภิกษุทั้งหลาย ปาณาติบาตอันบุคคลส้องเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยผลให้เกิดในนรก ในกำเนิดดิรัจฉาน ในปิตติวิสัย ฯ

■ **อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต** อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ วิมุจฺจติ อปริกฺขีณา วา อาสวา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ ฯ

เมื่อบุคคลไม่ประมาท มีความเพียรเครื่องเผากิเลส มีตนส่งไปแล้วอยู่ จิตอันยังไม่พ้น ย่อมพ้นได้ หรืออาสวะที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป ฯ

■ อิธ มาณว เอกจฺโจ อิตฺถี วา ปุริโส วา **ถทฺโธ** โหติ **อติมานี** อภิวาเทตพฺพํ น อภิวาเทติ ปจฺจุปฏฺฐาตพฺพํ น ปจฺจุปฏฺเฐติ อาสนารหสฺส น อาสนํ เทติ มคฺคารหสฺส น มคฺคํ เทติ สกฺกาตพฺพํ **น สกฺกโรติ** ครุกาตพฺพํ **น ครุกโรติ** มาเนตพฺพํ **น มาเนติ** ปูเชตพฺพํ **น ปูเชติ** ฯ

มาณพ สตรีหรือบุรุษบางคนในโลกนี้ เป็นผู้กระด้าง (เย่อหยิ่ง) ถือตัวจัด ไม่กราบไหว้บุคคลผู้ควรกราบไหว้ ไม่ลุกรับบุคคลผู้ควรลุกรับ ไม่ให้อาสนะแก่บุคคลผู้ควรแก่อาสนะ ไม่ให้ทางแก่บุคคลผู้ควรแก่ทาง ไม่สักการะบุคคลผู้ควรสักการะ ไม่ทำความเคารพบุคคลผู้ควรทำความเคารพ ไม่นับถือบุคคลผู้ควรนับถือ ไม่บูชาบุคคลผู้ควรบูชา ฯ

■ เอเต สพฺเพปิ **อปฺปิจฺฉา** ว **สนฺตุฏฺฐา** ว **สุภรา** ว **สลฺลหุก-วุตฺติโน** ว ฯ

ภิกษุเหล่านั่นทั้งหมด เป็นผู้มักน้อย สันโดษ เลี้ยงง่าย มีความประพฤติเบาใจทีเดียว ฯ

■ ตทา พาราณสีรญฺโญ ปุตฺโต ทุฏฺฐกุมาโร นาม อโหสิ **กกฺขโฬ ผรุโส** สพฺเพสํ อกฺขิมฺหิ ปติตรโช วิย ขาทิตุํ อาคตปิสาโจ วิย จ อมนาโป ฯ

ในกาลนั้น พระโอรสของพระเจ้ากรุงพาราณสี ได้มีพระนามว่า ทุฏฐกุมาร เป็นคนร้ายกาจ หยาบคาย ไม่เป็นที่ชอบใจของชนทั้งปวง ประดุจธุลีตกเข้าตา และประดุจปีศาจผู้มาเพื่อจะเคี้ยวกิน ฯ

▮ โปติโกปิ อยํ **อกตญฺญู มิตฺตทุพฺภี** นิโคฺรธปณฺฑิโต **กตญฺญู สปฺปุริโส** ตสฺเสว สนฺติกํ คมิสฺสามีติ คนฺตฺวา รญฺโญ มาตาปิตูนํ อนาคตภาวํ กเถสิ ฯ

ส่วนโปติกะคิดว่า สาขะนี้เป็นคนอกตัญญู ประทุษร้ายมิตร นิโครธบัณฑิตเป็นคนกตัญญู เป็นสัตบุรุษ เราจะไปสำนักของนิโครธบัณฑิตเท่านั้น แล้วไปกราบทูลความที่บิดามารดาไม่มา แด่พระราชา ฯ

▮ เต กาเลน กาลํ อุปสงฺกมิตฺวา **ปริปุจฺฉติ ปริปญฺหติ** อิทํ ภนฺเต กถํ อิมสฺส โก อตฺโถติ ฯ

ภิกษุเข้าไปหาภิกษุผู้เป็นพหูสูตเหล่านั้นตลอดกาลโดยกาล ย่อมไต่ถาม ย่อมสอบสวนว่า ท่านขอรับ พระพุทธพจน์นี้อย่างไร ความแห่งพระพุทธพจน์นี้อย่างไร ฯ

▮ ตสฺส เต ธมฺมา **โสตานุคตา** โหนฺติ **วจสา ปริจิตา มนสานุเปกฺขิตา ทิฏฺฐิยา สุปฺปฏิวิทฺธา** ฯ

ธรรมเหล่านั้นของเธอ ย่อมไปตามโสต อันเธออบรมด้วยวาจา เพ่งด้วยใจ แทงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิ ฯ

■ เอกจฺจสฺส หิ อุคฺคหิตํ พุทฺธวจนํ **ธตํ ปคุณํ นิจฺจลิตํ** สุฏฺฐุ ววตฺถาปิตํ น โหติ ฯ

จริงอยู่ พระพุทธพจน์อันภิกษุบางรูปเรียนแล้ว ทรงจำ ช่ำชอง ไม่คลาดเคลื่อน (แต่) ชื่อว่ากำหนดไว้ด้วยดียังไม่ได้ ฯ

■ สนฺติ โข ภควโต สาวกา กาเยน จ ชีวิเตน จ **อฏฺฏิยมานา หรายมานา ชิคุจฺฉมานา** สตฺถหารกํ ปริเยสนฺติ ฯ

มีอยู่แล พวกสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า อึดอัดอยู่ ระอาอยู่ เกลียดอยู่ ด้วยกายและด้วยชีวิต ย่อมแสวงหาศัสตราอันจะนำเสีย (ซึ่งชีวิต) ฯ

■ อตีเต กิร สาวตฺถิยํ เวเทหิกา นาม คหปตานี อโหสิ **โสรตา นิวาตา อุปสนฺตา** ฯ

ดังได้สดับมา ในอดีตกาล ในกรุงสาวัตถี ได้มีหญิงแม่เรือนชื่อว่า เวเทหิกา เป็นผู้สงบเสงี่ยม ถ่อมตน สงบระงับ ฯ

■ ตสฺสา ปน กาฬี นาม เอกา ทาสี อโหสิ **ทกฺขา อนลสา สุสํวิหิตกมฺมนฺตา** ฯ

ก็นางได้มีทาสีคนหนึ่งชื่อว่ากาฬี เป็นหญิงขยัน ไม่เกียจคร้าน จัดแจงการงานดี ฯ

■ โส จ โหติ **สุวโจ** โสวจสฺสกรเณหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคโต **ขโม ปทกฺขิณคฺคาหี** อนุสาสนึ ฯ

แต่เธอเป็นผู้ว่าง่าย ประกอบด้วยธรรมอันทำความเป็นผู้ว่าง่าย อดทน มีปกติรับอนุสาสนีโดยเบื้องขวา ฯ

■ เถโร ตํ อาทาย คามกาวาสํ คนฺตฺวา ตตฺถ วสนฺโต อภิกฺขณํ ตํ อิทนฺเต กาตพฺพํ อิทนฺเต น กาตพฺพนฺติ **โอวทิ อนุสาสิ** ฯ โส **สุวโจ** อโหสิ **ปทกฺขิณคฺคาหี** ฯ

พระเถระพาท่านไปสู่อาวาสใกล้บ้าน อยู่ในที่นั้น กล่าวสอนพร่ำสอนท่านเนืองๆ ว่า สิ่งนี้เธอควรทำ สิ่งนี้เธอไม่ควรทำ ฯ ท่านได้เป็นผู้ว่าง่าย มีปกติรับ(โอวาท)โดยเบื้องขวา ฯ

■ โส ตถาสโต วิหรนฺโต ตํ ธมฺมํ ปญฺญาย **ปวิจินติ ปริจรติ ปริวีมํสมาปชฺชติ** ฯ

เธอมีสติอย่างนั้นอยู่ ย่อมเลือกเฟ้น ไตร่ตรอง ถึงการพิจารณาธรรมนั้นด้วยปัญญา ฯ

■ ตถารูเป ภิกฺขเว ภิกฺขู **เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต** อปริปูโรปิ สีลกฺขนฺโธ ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุส้องเสพ คบหา เข้าไปนั่งใกล้ภิกษุทั้งหลายเห็นปานนั้น ศีลขันธ์แม้ที่ยังไม่เต็มก็ย่อมถึงความเจริญเต็มที่ ฯ

■ อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา **น นิมิตฺตคฺคาหี** โหติ **นานุพฺยญฺชนคฺคาหี** ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปด้วยตาแล้ว เป็นผู้ไม่ถือโดยนิมิต(คือรวบถือ) เป็นผู้ไม่ถือโดยอนุพยัญชนะ(คือแยกถือ) ฯ

■ ยนฺตํ **ปุริสตฺถาเมน ปุริสวิริเยน ปุริสปรกฺกเมน** ปตฺตพฺพํ น ตํ อปาปุณิตฺวา วิริยสฺส สณฺฐานํ ภวิสฺสติ ฯ

ยังไม่บรรลุผลที่บุคคลพึงบรรลุได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้ว จักไม่หยุดความเพียรเสีย ฯ

■ อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ **อรหํ** โหติ **ขีณาสโว วุสิตวา กตกรณีโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทตฺโถ ปริกฺขีณภวสํโยชโน สมฺม-ทญฺญา วิมุตฺโต** ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นพระอรหันต์ มีอาสวะสิ้นแล้ว อยู่จบแล้ว มีกรณียะอันทำแล้ว มีภาระอันปลงแล้ว มีประโยชน์ของตนตามบรรลุแล้ว มีภวสังโยชน์สิ้นไปแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ ฯ

■ อฏฺฐิเม ภิกฺขเว โลกธมฺมา โลกํ **อนุปริวตฺตนฺติ อนุพนฺธนฺติ** ฯ

ภิกษุทั้งหลาย โลกธรรม ๘ ประการนี้ ย่อมหมุนไปตามย่อมติดตามโลก ฯ

■ เถโร เตสํ **เนว กุชฺชติ น ทุสฺสติ** ฯ

พระเถระไม่โกรธ ไม่ประทุษร้าย ต่อสามเณรเป็นต้นเหล่านั้นเลยฯ

■ ยถา หิ ฆโน อสุสิโร เสโล ปุรตฺถิมาทิเภเทน วาเตน **น สมีรติ น อิญฺชติ น จลติ** เอวํ อฏฺฐสุปิ โลกธมฺเมสุ อชฺโฌตฺถรนฺเตสุ ปณฺฑิตา **น สมิญฺชนฺติ** ปฏิฆวเสน วา อนุนยวเสน วา **น จลนฺติ น กุปฺปนฺติ** ฯ

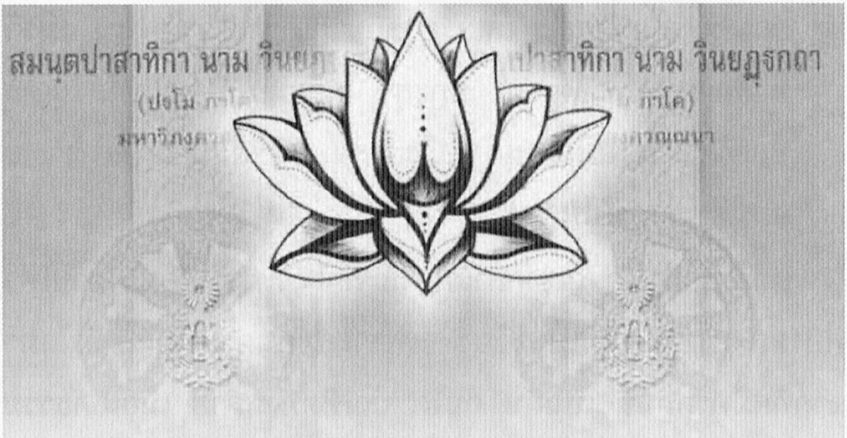
เหมือนอย่างว่า ภูเขาศิลาแท่งทึบ คือไม่มีโพรง ย่อมไม่หวั่นไหว คือไม่สะเทือน ไม่เอนเอียง เพราะลมอันต่างด้วยลมที่พัดมาจากทิศมีปุรัตถิมทิศเป็นต้น ฉันใด บัณฑิตทั้งหลาย เมื่อโลกธรรมแม้ทั้ง ๘ ครอบงำอยู่ ย่อมไม่หวั่นไหว คือไม่เอนเอียง ไม่สะเทือนด้วยอำนาจแห่งความยินร้าย หรือด้วยอำนาจแห่งความยินดี ฉันนั้น ฯ

■ อุปฺปนฺโน โข เม อยํ ลาโภ โส จ โข **อนิจฺโจ ทุกฺโข วิปริณามธมฺโม** ฯ

ลาภนี้เกิดขึ้นแล้วแลแก่เรา ก็แต่ว่า ลาภนั้นแล ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ฯ

■ สิเนรุปพฺพโต วิย วาตวุฏฺฐีหิ อฏฺฐหิ โลกธมฺเมหิ อกมฺปมานจิตฺตา **อโสกา วิรชา เขมิโน** โหนฺติ ฯ

เป็นผู้มีจิตไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรมทั้ง ๘ ดุจภูเขาสิเนรุไม่สะเทือนด้วยลมและฝน ฉะนั้น เป็นผู้ไม่เศร้าโศก ไม่มีกิเลสเพียงดังธุลี มีความเกษม ฯ

ศัพท์ชุด ในคัมภีร์ สมันตปาสาทิกา

คำว่า **สมันตปาสาทิกา** แยกเป็น ๒ คำ คือ คำว่า **สมันตะ** แปลว่ารอบด้าน, โดยรอบ กับคำว่า**ปาสาทิกา** ซึ่งแปลว่านำความเลื่อมใสมาให้, น่าเลื่อมใส เมื่อรวมกันเป็น**สมันตปาสาทิกา** จึงแปลว่าคัมภีร์ที่น่าเลื่อมใสโดยรอบ, คัมภีร์ที่นำมาแต่ความเลื่อมใสรอบด้าน, คัมภีร์ที่งดงามทุกส่วน ตามวิเคราะห์ว่า **สมนฺตโต สพฺพโส ปสาทํ ชเนตีติ สมนฺตปาสาทิกา** (อรรถกถาที่ให้เกิดความเลื่อมใสโดยรอบคือทุกส่วน ชื่อว่าอรรถกถาสมันตปาสาทิกา)

ท่านพระพุทธโฆสาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์นี้ได้พรรณนาความหมายของคำว่า**สมันตปาสาทิกา**ไว้ท้ายเวรัญชกัณฑ์ว่า อรรถกถาวินัยชื่อสมันตปาสาทิกา ที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้ในคำว่า อรรถกถาพระวินัยปิฎกนำมาซึ่งความเลื่อมใสรอบด้าน สรุปความได้ดังนี้

เมื่อวิญญูชนพิจารณาอยู่โดยสืบ ๆ กันมาแห่งอาจารย์ การแสดงประเภทแห่งนิทานและวัตถุ การเว้นลัทธิอื่น ความหมดจดแห่งลัทธิของตน การทำพยัญชนะให้หมดจด อรรถแห่งบท ลำดับพระบาลี และโยชนาพระบาลี การวินิจฉัยสิกขาบท และโดยการแสดงความต่างนัยในวิภังค์ คำน้อยหนึ่งที่ไม่ชวนให้เลื่อมใส ย่อมไม่มีในอรรถกถาสมันตปาสาทิกานี้ ดังนั้น สังวรรณนาพระวินัยที่พระโลกนาถผู้ทรงอนุเคราะห์สัตว์โลก ผู้ทรงฉลาดในการฝึกเวไนยสัตว์ได้ตรัสไว้ จึงเป็นไปโดยชื่อว่า**สมันตปาสาทิกา**

เบื้องต้นนี้...ให้กำหนดไว้ว่า **สมันตปาสาทิกา**เป็นคัมภีร์อธิบายขยายความเนื้อหาสารวินัยธรรมที่ชวนใจให้เลื่อมใส เป็นคัมภีร์สำคัญในพระพุทธศาสนา โดยใช้เป็นหลักสูตรวิชาภาษาบาลีของคณะสงฆ์ไทยในชั้นประโยค ป.ธ. ๗ และชั้นประโยค ป.ธ. ๘ เป็นคัมภีร์ที่พระภิกษุสามเณรผู้เรียนภาษาบาลีต้องแปลให้ได้ มากไปกว่านั้นคือต้องแต่งเป็นภาษาบาลีให้ได้ด้วย

สมนฺตปาสาทิกา
(ปจโม ภาโค)

ศัพท์ชุดตามที่ปรากฏในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา ภาคที่ ๑ นักศึกษาพึงกำหนดดังนี้

■ โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ **เทสิโต ปญฺญตฺโต** โส โว มมจฺจเยน สตฺถา ฯ

อานนท์ ธรรมและวินัยใดอันเราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลายโดยกาลล่วงไปแห่งเรา ฯ

■ ยนฺนูนาหํ ธมฺมญฺจ วินยญฺจ สงฺคาเยยฺยํ ยถยิทํ สาสนํ **อทฺธนิยํ** อสฺส **จิรฏฺฐิติกํ** ฯ

อย่ากระนั้นเลย เราพึงสังคายนาพระธรรมและพระวินัย ซึ่งจะเป็นวิธีที่พระศาสนานี้จะพึงดำรงมั่นตั้งอยู่สิ้นกาลนาน ฯ

■ เตสํ เต ธมฺมา ทุคฺคหิตา ทีฆรตฺตํ **อหิตาย ทุกฺขาย** สํวตฺตนฺติ ฯ

ธรรมเหล่านั้นที่เขาเรียนไม่ดี ย่อมเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เพื่อทุกข์ สิ้นกาลนานแก่โมฆบุรุษเหล่านั้น ฯ

■ สญฺชาตปฺปโมทา สาธุการํ วิย ททมานา อยํ มหาปฐวี อุทกปริยนฺตํ กตฺวา อเนกปฺปการํ **สงฺกมฺปิ สมฺปกมฺปิ สมฺปเวธิ** ฯ

มหาปฐพีนี้เหมือนเกิดความปราโมทย์ให้สาธุการอยู่ ก็หวั่นไหวเอนเอียง สะเทือนสะท้านเป็นอเนกประการ จนถึงน้ำรองแผ่นดินเป็นที่สุด ฯ

■ เอวํ วุตฺเต มหาพฺรหฺมา อหํ กิร สาสเน อุปฺปนฺนํ อพฺพุทํ โสเธตฺวา สาสนํ ปคฺคเหตุํ สมตฺโถ ภวิสฺสามีติ **หฏฺฐปฺปหฏฺโฐ อุทคฺคุทคฺโค** หุตฺวา สาธูติ ปฏิสฺสุณิตฺวา ปฏิญฺญํ อทาสิ ฯ

เมื่อพระเถระทั้งหลายกล่าวเชิญอย่างนั้นแล้ว ท้าวมหาพรหมจึงดำริว่า ได้ยินว่า เราจักเป็นผู้สามารถเพื่อชำระเสนียดซึ่งจะเกิดขึ้น

ในพระศาสนา แล้วเชิดชูพระศาสนา ดังนี้ แล้วเป็นผู้หรรษา ร่าเริงบันเทิงใจ ได้ให้ปฏิญญารับว่า ดีละ ฯ

■ อถ ราชา **สญฺชาตเปโม สมฺพหุมาโน** เอตํ สามเณรํ ปกฺโกสถาติ อมจฺเจ เปเสสิ ฯ

ลำดับนั้น พระราชาทรงเกิดความรัก มีความนับถือมาก จึงทรงสั่งพวกอำมาตย์ไปว่า พวกเธอจงนิมนต์สามเณรนั่นมา ฯ

■ ราชา **ภิยฺโยโส มตฺตาย** ตุฏฺจิตฺโต อาห อญฺญานิปิ เต ตาต อฏฺจ ทมฺมีติ ฯ

พระราชาทรงพอพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง แล้วทรงรับสั่งว่า พ่อเณร โยมจะถวายภัต ๘ ที่แม้อื่นอีกแก่พ่อเณร ฯ

■ เตปิ โข ติตฺถิยา ภิกฺขุสงฺเฆน ธมฺเมน วินเยน สตฺถุ สาสเนน นิคฺคยฺหมานาปิ ธมฺมวินยานุโลมาย ปฏิปตฺติยา อสณฺจหนฺตา อเนกรูปํ สาสนสฺส **อพฺพุทญฺจ มลญฺจ กณฺฏกญฺจ** สมุฏฺาเปสุํ ฯ

พวกเดียรถีย์แม้เหล่านั้นแล ถึงถูกภิกษุสงฆ์ปราบปรามโดยธรรมโดยวินัยโดยสัตถุศาสน์ ก็ไม่ยอมตั้งอยู่ในข้อปฏิบัติอันคล้อยตามพระธรรมวินัย ทั้งได้ให้เสนียดจัญไร มลทิน และเสี้ยนหนาม ตั้งขึ้นแก่พระศาสนา มิใช่อย่างเดียว ฯ

■ เอวํ วุตฺเต นาคราชา **วิหตานุภาโว นิปฺผลวายาโม ทุกฺขี ทุมฺมโน** ปชฺฌายนฺโต อโหสิ ฯ

ครั้นเมื่อพระเถระกล่าวอย่างนั้นแล้ว พญานาคถูกพระเถระกำจัดอานุภาพแล้ว เป็นผู้มีความพยายามไร้ผล มีความทุกข์ เศร้าใจซบเซาอยู่ ฯ

■ ตํ เถโร ตํขณานุรูปาย ธมฺมิยา กถาย **สนฺทสฺเสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุตฺเตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา** ตีสุ สรเณสุ ปญฺจสุ สีเลสุ จ ปติฏฺฐาเปสิ สทฺธึ จตุราสีติยา นาคสหสฺเสหิ ฯ

พระเถระชี้แจงให้พญานาคนั้นเข้าใจ สมาทาน อาจหาญ ร่าเริงด้วยธรรมีกถาอันสมควรแก่ขณะนั้นแล้ว ให้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์และเบญจศีล พร้อมด้วยนาคจำนวนแปดหมื่นสี่พัน ฯ

■ เถโร น มยํ รกฺขสสหายกา สมณา นาม มยํ วิรตา ปาณาติปาตา ฯเปฯ วิรตา มชฺชปานา **เอกภตฺติกา สีลวนฺโต พฺรหฺมจาริโน กลฺยาณธมฺมา**ติ อาห ฯ

พระเถระพูดว่า พวกข้าพเจ้าหาได้เป็นสหายของรากษส*ไม่ พวกข้าพเจ้าชื่อว่าเป็นสมณะ งดเว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกล่วงไป ฯลฯ จากการดื่มน้ำเมา เป็นผู้ฉันหนเดียว มีศีล ประพฤติพรหมจรรย์ มีกัลยาณธรรม** ฯ

---

* **รากษส** หมายถึงยักษ์ร้าย ผีเสื้อน้ำ (ขุ.ชา.อ. ๔/๑๘๗/๓๕๙)

****กัลยาณธรรม** หมายถึงธรรมดี หรือธรรมที่สะอาด เพราะกำจัดธรรมที่ไม่สะอาดมีราคะเป็นต้นได้(องฺ.ทุก.อ. ๒/๔๙/๕๕, องฺ.จตุกฺก.อ. ๒/๗๘/๓๖๑, องฺ.จตุกฺก.ฏีกา. ๒/๗๘/๓๙๓)

■ ราชา **ภิยฺโยโส มตฺตาย** ปสีทิ ฯ

พระราชาทรงเลื่อมใสเหลือประมาณยิ่ง ฯ

■ เตน โข ปน สมเยน วรทีเป ทุพฺพุฏฺฐิกา โหติ **ทุพฺภิกฺขํ ทุสฺสสฺสํ** ฯ

ก็แลสมัยนั้น ในวรทวีป เกิดมีฝนแล้ง ภิกษาหาได้ยาก ข้าวกล้าเสียหาย ฯ

■ อปิจสฺส วินยปริยตฺตึ นิสฺสาย อตฺตโน สีลกฺขนฺโธ **สุคุตฺโต** โหติ **สุรกฺขิโต** ฯ

อีกประการหนึ่ง เพราะอาศัยวินัยปริยัติ กองศีลของตนย่อมเป็นของอันบุคคลนั้นคุ้มครองรักษาดีแล้ว ฯ

■ โส กิร ปุจิมนฺโท **รมฺมณีโย ปาสาทิโก** อเนเกสํ รุกฺขานํ อธิปจฺจํ วิย กุรุมาโน ตสฺส นครสฺส อวิทูเร คมนาคมนสมฺปนฺเน ฐาเน อโหสิ ฯ

ได้ยินว่า ต้นสะเดานั้นน่ารื่นรมย์ น่าเลื่อมใส ทำท่าเหมือนเป็นเจ้าใหญ่แห่งต้นไม้มากมาย มีอยู่ในที่ซึ่งถึงพร้อมด้วยทางไปมาไม่ไกลเมืองนั้น ฯ

■ เอกปุคฺคโล ภิกฺขเว โลเก อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ **พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย**

สุขาย เทวมนุสฺสานํ กตโม เอกปุคฺคโล ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเอกเมื่ออุบัติขึ้นในโลก ย่อมอุบัติเพื่อเกื้อกูลแก่ชนมาก เพื่อความสุขแก่ชนมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บุคคลเอกคือบุคคลชนิดไหน คือพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ฯ

■ **นิรพฺพุโท** หิ สารีปุตฺต ภิกฺขุสงฺโฆ **นิราทีนโว อปคตกาฬโก สุทฺโธ** สาเร ปติฏฺฐิโต ฯ

ดูก่อนสารีบุตร ก็ภิกษุสงฆ์ไม่มีเสี้ยนหนาม หมดโทษ ปราศจากความด่างดำ หมดจดดี ตั้งอยู่แล้วในธรรมอันเป็นสาระ ฯ

■ อิมินา ธมฺมฏฺฐิติญฺญาเณน ภควา เต ธมฺเม ยถาภูตํ ญตฺวา เตสุ **นิพฺพินฺทนฺโต วิรชฺชนฺโต วิมุจฺจนฺโต** วุตฺตปฺปการสฺส อิมสฺส สํสารจกฺกสฺส อเร **หนิ วิหนิ วิทฺธํเสสิ** ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้ธรรมเหล่านั้นตามเป็นจริง ด้วยธรรมฐิติญาณ*นี้แล้ว ทรงเบื่อหน่าย คลายความพอใจ จะพ้นไป ในธรรมมีอวิชชาเป็นต้นนั้น จึงได้หัก ทำลาย กำจัดเสีย ซึ่งซี่กำทั้งหลายแห่งสังสารจักรมีประการดังกล่าวแล้วนี้ ฯ

---

* พึงศึกษารายละเอียดของ **ธรรมฐิติญาณ** ได้จากพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่มที่ ๓๑

■ สพฺพธมฺเม สมฺมา สามญฺจ **พุทฺโธ อนุพุทฺโธ ปฏิวิทฺโธ** ฯ เตน วุตฺตํ สมฺมา สามญฺจ สพฺพธมฺมานํ พุทฺธตฺตา ปน สมฺมาสมฺพุทฺโธติ ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ตรัสรู้ คือตรัสรู้ตามสมควร ได้แก่แทงตลอด ซึ่งธรรมทั้งปวง โดยชอบและด้วยพระองค์เอง ฯ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงได้กล่าวว่า อนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ เพราะตรัสรู้ธรรมทั้งปวงโดยชอบและด้วยพระองค์เอง ฯ

■ ยมฺปิ ตถาคโต วาจํ ชานาติ **อภูตํ อตจฺฉํ อนตฺถสํหิตํ** สา จ ปเรสํ **ปิยา มนาปา** น ตํ ตถาคโต วาจํ ภาสติ ฯ

พระตถาคตทรงรู้วาจาแม้ใด ไม่จริง ไม่แท้ ไม่เป็นประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนเหล่าอื่น พระตถาคตไม่ตรัสวาจานั้น ฯ

■ โส หิ ภควา สภาวโต สมุทยโต นิโรธโต นิโรธูปายโตปิ สพฺพถา โลกํ **อเวทิ อญฺญาสิ ปฏิวิชฺฌิ** ฯ ยถาห ฯ ยตฺถ โข อาวุโส **น ชายติ น ชิยฺยติ น มิยฺยติ น จวติ น อุปฺปชฺชติ** นาหนฺตํ คมเนน โลกสฺสนฺตํ **ญาเตยฺยํ ทิฏฺเฐยฺยํ ปตฺเตยฺยนฺ**ติ วทามิ ฯ

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ทรงรู้ คือทรงรู้ทั่วถึง ทรงแทงตลอดโลก โดยประการทั้งปวง โดยสภาพบ้าง โดยสมุทัยบ้าง โดยนิโรธบ้าง โดยอุบายเป็นเหตุถึงนิโรธบ้าง ฯ เหมือนอย่างที่พระองค์ตรัสไว้ว่า ดูก่อนอาวุโส ในที่สุดแห่งโลกใดแล ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่เคลื่อน ไม่อุบัติ เราไม่กล่าวที่สุดแห่งโลกนั้นว่า อันบุคคลพึงรู้ พึงเห็น พึงถึง ด้วยการไป (ด้วยกาย) ฯ

■ สีลคุเณนาปิ **อสโม อสมสโม อปฏิโม อปฏิภาโค อปฺ-ปฏิปุคฺคโล** ฯเปฯ วิมุตฺติญาณทสฺสนคุเณนาปิ ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ไม่มีผู้เสมอ หาผู้เสมอเหมือนมิได้ หาผู้เปรียบมิได้ ไม่มีผู้เปรียบเทียบ หาบุคคลทัดเทียมมิได้ ด้วยพระคุณคือศีลบ้าง ด้วยพระคุณคือสมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะบ้าง ฯ

■ ยถา สตฺถวาโห สตฺเถ กนฺตารํ ตาเรติ โจรกนฺตารํ ตาเรติ วาฬกนฺตารํ ตาเรติ ทุพฺภิกฺขกนฺตารํ ตาเรติ นิรุทกกนฺตารํ **ตาเรติ อุตฺตาเรติ นิตฺตาเรติ ปตฺตาเรติ** เขมนฺตภูมึ **สมฺปาเปติ ฯ**

เหมือนอย่างว่า นายพวกย่อมพาพวกให้เวียนข้ามทางกันดาร คือให้เวียนข้ามทางกันดารเพราะโจร กันดารเพราะสัตว์ร้าย กันดารเพราะข้าวแพง กันดารเพราะไม่มีน้ำ คือย่อมให้ข้ามพ้น ให้ข้ามไป ให้ข้ามถึง ได้แก่ให้ลุถึงถิ่นที่เกษม ฉันใด ฯ

■ นิยฺยานิกเหตุทสฺสนาธิปเตยฺยฏฺเฐน มคฺคํ วิภตฺตวา **วิภชิตฺวา วิวริตฺวา เทสิตฺวา**ติ วุตฺตํ โหติ ตสฺมา วิภตฺตวาติ วตฺตพฺเพ ภควาติ วุจฺจติ ฯ

อนึ่ง เพราะพระองค์ทรงเป็นผู้จำแนก มีอธิบายว่า ทรงแจก คือเปิดเผย แสดงซึ่งมรรค ด้วยอรรถว่าเป็นธรรมนำออกจากทุกข์ เป็นเหตุ เป็นเครื่องชี้ และเป็นความเป็นใหญ่ ฉะนั้น ในเมื่อควรเฉลิมพระนามว่า วิภัตตวา ก็เฉลิมพระนามได้ว่า ภควา ฯ

■ ยสฺมา จ เอส ทิพฺพพฺรหฺมอริยวิหาเร กายจิตฺตอุปธิวิเวเก สุญฺญตาปฺปณิหิตานิมิตฺตวิโมกฺเข อญฺเญ จ โลกิยโลกุตฺตเร อุตฺตริมนุสฺสธมฺเม **ภชิ เสวิ พหุลมกาสิ** ตสฺมา ภตฺตวาติ วตฺตพฺเพ ภควาติ วุจฺจติ ฯ

อนึ่ง เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงคบ คือทรงเสพ หมายความว่าได้ทรงทำให้มาก ซึ่งทิพพวิหาร พรหมวิหาร และอริยวิหาร ซึ่งกายวิเวกจิตตวิเวกและอุปธิวิเวก ซึ่งสุญญตวิโมกข์ อัปปณิหิตวิโมกข์และอนิมิตตวิโมกข์ และซึ่งอุตริมนุสธรรม*เหล่าอื่น ทั้งที่เป็นโลกิยะทั้งที่เป็นโลกุตระ ฉะนั้น ในเมื่อควรเฉลิมพระนามว่า ภัตตวา ก็เฉลิมพระนามได้ว่า ภควา ฯ

---

* **อุตริมนุสธรรม** คือธรรมยวดยิ่งของมนุษย์ ธรรมของมนุษย์ผู้ยอดยิ่ง ได้แก่ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ ญาณทัสสนะ มรรคภาวนา การทำผลให้แจ้ง การละกิเลส ความที่จิตปลอดจากนิวรณ์ ความยินดีในเรือนว่าง (วิ.มหา. ๑/๑๙๘/๑๒๗)

■ **สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ** พฺรหฺมจริยํ ปกาเสติ ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมด้วยอรรถ พร้อมด้วยพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ฯ

■ กจฺจิ โภ โคตม **ขมนียํ** กจฺจิ **ยาปนียํ** กจฺจิ โภโต โคตมสฺส สาวกานญฺจ **อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลํ** ผาสุวิหาโร ฯ

ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ พระองค์พออดทนได้หรือ พอยังอัตภาพให้เป็นไปได้หรือ และพระสาวกทั้งหลายของพระโคดมผู้เจริญ ไม่มีอาพาธหรือ ไม่มีทุกข์หรือ ยังยืนคล่องแคล่วอยู่หรือ ยังมีกำลังอยู่หรือ ยังอยู่ผาสุกหรือ ฯ

■ อถ โข มํ โสฬสกปฺปสหสฺสายุโก ขีณาสวมหาพฺรหฺมาปิ อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา ตฺวํ โลเก มหาปุริโส ตฺวํ สเทวกสฺส โลกสฺส **อคฺโค จ เชฏฺโฐ จ เสฏฺโฐ จ** นตฺถิ ตยา อุตฺตริตโรติ สญฺชาตโสมนสฺโส ปฏิมาเนสิ ฯ

คราวนั้นแล ถึงท้าวมหาพรหมผู้เป็นพระขีณาสพ ซึ่งมีอายุได้หนึ่งหมื่นหกพันกัป ก็ได้ประคองอัญชลี เกิดความโสมนัสต้อนรับเราว่า ท่านเป็นมหาบุรุษในโลก ท่านเป็นผู้เลิศ เจริญที่สุดและประเสริฐที่สุดแห่งโลกพร้อมทั้งเทวโลก บุคคลผู้เยี่ยมกว่าท่านย่อมไม่มี ฯ

■ ยํ โลเก อภิวาทนปจฺจุปฏฺฐานญฺชลิกมฺมสามีจิกมฺมํ สามคฺคีรโสติ วุจฺจติ ตํ โภโต โคตมสฺส นตฺถิ ตสฺมา **อรสรูโป** ภวํ โคตโม **อรสชาติโก อรสสภาโว** ฯ

สามีจิกรรมคือการกราบไหว้การลุกรับและประณมมือไหว้อันใด ที่ประชาชนเรียกอยู่ในโลกว่า สามัคคีรส สามีจิกรรมมีการกราบไหว้เป็นต้นนั้นของพระโคดมผู้เจริญย่อมไม่มี เพราะฉะนั้น พระโคดมผู้เจริญจึงเป็นคนไม่มีรส คือมีพระชาติไม่มีรส มีสภาพไม่มีรส* ฯ

■ ปุน พฺราหฺมโณ ตเมว อภิวาทนาทิกมฺมํ ภควติ อปสฺสนฺโต อิมํ อาคมฺม อยํ **โลกตนฺติ โลกปฺปเวณิ** อุจฺฉิชฺชตีติ มญฺญมาโน ภควนฺตํ อุจฺเฉทวาโทติ อาห ฯ

พราหมณ์ไม่เห็นธรรมมีการกราบไหว้เป็นต้นนั้นแล ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เข้าใจว่า อาศัยพระผู้มีพระภาคเจ้านี้ แบบแผนประเพณีของโลกนี้ก็จะขาดสูญ จึงกล่าวกะพระผู้มีพระภาคเจ้าอีกว่า พระโคดมผู้เจริญเป็นผู้กล่าวการขาดสูญ ฯ

■ ยา จ ธเปตฺวา ตานิ ทุจฺจริตานิ อวเสสานํ ลามกฏฺเฐน ปาปกานํ อโกสลฺลสมฺภูตฏฺเฐน อกุสลานํ ธมฺมานํ **สมาปตฺติ**

---

* ข้อที่พราหมณ์ตำหนิพระผู้มีพระภาคว่าเป็นคนไม่มีรส หมายถึงเป็นคนไม่มีสัมมาคารวะ เช่นการกราบไหว้ การต้อนรับ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า พระองค์ละรสได้แล้ว หมายถึงพระองค์ละอัสสาทะ ความพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสได้แล้ว จึงเป็นคนไม่มีรส คือไม่ยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส (วิ.อ. ๑/๓/๑๒๕ ๑๒๖)

สมาปชฺชนา สมงฺคิภาโว ตํ สพฺพมฺปิ คูถํ วิย มณฺฑนกชาติโย ปุริโส **ชิคุจฺฉติ หิริยติ** ฯ

ทรงรังเกียจ ทรงละอาย กายทุจริต ๓ วจีทุจริต ๔ มโนทุจริต ๓ และความเข้าถึง ความถึงพร้อม ความเป็นผู้มีความพรั่งพร้อมด้วยธรรมทั้งหลายที่เหลือ เว้นทุจริตเหล่านั้น ที่ชื่อว่าชั่วช้า เพราะอรรถว่าเลวทราม ที่ชื่อว่าอกุศล เพราะอรรถว่าเป็นความไม่ฉลาดแม้ทั้งหมด เหมือนบุรุษผู้มีชาติคนประดับรังเกียจคูถ ฉะนั้น

■ ปุน พฺราหฺมโณ ยสฺมา อภิวาทนาทีนิ สามีจิกมฺมานิ กโรนฺตา วโยวุฑฺเฒ **โตเสนฺติ หาเสนฺติ** อกโรนฺตา ปน **ตาเปนฺติ วิเหเสนฺติ** โทมนสฺสํ เนสํ อุปฺปาเทนฺติ ภควา จ ตานิ น กโรติ ตสฺมา อยํ วโยวุฑฺเฒ ตปฺปตีติ มญฺญมาโน สปฺปุริสาจารวิรหิตตฺตา วา กปณปุริโส อยนฺติ มญฺญมาโน ภควนฺตํ ตปสฺสีติ อาห ฯ

พราหมณ์เข้าใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ย่อมเผาผลาญเหล่าชนผู้เจริญวัย เพราะชนทั้งหลายเมื่อกระทำสามีจิกรรมมีการกราบไหว้เป็นต้น ย่อมทำเหล่าชนผู้เจริญวัยให้ยินดี ให้ร่าเริง แต่เมื่อไม่ทำย่อมทำให้เดือดร้อน ให้ขัดเคือง ให้เกิดโทมนัสแก่พวกเขา และพระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมไม่ทำสามีจิกรรมเหล่านั้น อีกอย่างหนึ่ง เข้าใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นคนกำพร้า เพราะเป็นผู้เว้นจากมารยาทของคนดี จึงกล่าวกะพระผู้มีพระภาคเจ้าอีกว่า พระโคดมผู้เจริญเป็นผู้มักเผาผลาญ ฯ

■ อิติ อิเมหิ จ กาเมหิ อิเมหิ จ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ **วิวิตฺโต** โหติ **ปวิวิตฺโต** ฯ

พระโยคาวจรเป็นผู้สงัดแล้ว คือเงียบแล้ว จากกามเหล่านี้และจากอกุศลธรรมเหล่านี้ ดังกล่าวมาฉะนี้ ฯ

■ วิหาสินฺติ โพธิมณฺเฑ นิสชฺชาสงฺขาเตน อิริยาปถวิหาเรน อิติวุตฺตปฺปการชฺฌานสมงฺคี หุตฺวา อตฺตภาวสฺส **อิริยนํ วุตฺตึ ปาลนํ ยปนํ ยาปนํ จารํ วิหารํ** อภินิปฺผาเทสินฺติ อตฺโถ ฯ

บทว่า วิหาสึ ความว่า เราเป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยฌานมีประการดังกล่าวแล้วอย่างนี้ จึงยังการสืบเนื่องกัน การประพฤติเป็นไป การรักษา การเป็นไป การให้เป็นไป การเที่ยวไป การพักอยู่แห่งอัตภาพให้สำเร็จ ด้วยอิริยาบถวิหาร กล่าวคือการนั่งอยู่ ณ โพธิมัณฑ์ ฯ

■ วิหรตีติ **อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ จรติ วิหรติ** เตน วุจฺจติ วิหรตีติ ฯ

บทว่า วิหรติ ความว่า สืบเนื่องกันอยู่ ประพฤติเป็นไปอยู่ รักษาอยู่ เป็นไปอยู่ ให้เป็นไปอยู่ เที่ยวไปอยู่ พักอยู่ ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงเรียกว่า วิหรติ(พักอยู่) ฯ

■ สมฺปสาทนนฺติ ยา **สทฺธา สทฺทหนา โอกปฺปนา อภิปฺปสาโท** ฯ

ที่ชื่อว่า สัมปสาทนะ นั้น ได้แก่ศรัทธา ความเชื่อถือ ความปลงใจเชื่อ ความเลื่อมใสยิ่ง ฯ

■ เอวํ วุตฺเตน ปเนเตน สทฺธึ อยํ อตฺถวณฺณนา ยถา น วิรุชฺฌติ อญฺญทตฺถุ **สํสนฺทติ เจว สเมติ จ** เอวํ เวทิตพฺพา ฯ

ก็อรรถวรรณนานี้รวมกับปาฐะในคัมภีร์วิภังค์นั้น ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้อย่างนั้น ย่อมไม่ผิด คือย่อมเทียบเคียง และเสมอกันได้โดยแท้ ฉันใด บัณฑิตพึงทราบอรรถวรรณนานี้ ฉันนั้น ฯ

■ อิติ อยญฺจ วิตกฺโก อยญฺจ วิจาโร **สนฺตา** โหนฺติ **สมิตา วูปสนฺตา อตฺถงฺคตา อพฺภตฺถงฺคตา อปฺปิตา พฺยปฺปิตา โสสิตา วิโสสิตา พฺยนฺตีกตา** เตน วุจฺจติ อวิตกฺกํ อวิจารนฺติ ฯ

วิตกนี้และวิจารนี้ สงบ ระงับ เข้าไประงับ ดับไป ดับไปอย่างราบคาบ ถูกทำให้พินาศ ถูกทำให้พินาศไปด้วยดี ถูกทำให้เหือดแห้ง ถูกทำให้เหือดแห้งไปด้วยดี ถูกทำให้มีที่สุดปราศไปแล้ว ด้วยเหตุนั้น จึงเรียกว่า ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร ด้วยประการฉะนี้ ฯ

■ ยํฌานเหตุ ยํฌานการณา ตํ ตติยชฺฌานสมงฺคิปุคฺคลํ พุทฺธาทโย อริยา **อาจิกฺขนฺติ เทเสนฺติ ปญฺญาเปนฺติ ปฏฺฐเปนฺติ วิวรนฺติ วิภชนฺติ อุตฺตานีกโรนฺติ** ปกาเสนฺติ ปสํสนฺตีติ อธิปฺปาโย ฯ

พระอริยเจ้าทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมบอก คือย่อมแสดง ย่อมบัญญัติ ย่อมแต่งตั้ง ย่อมเปิดเผย ย่อมจำแนก ย่อมกระทำ

ให้ตื้น อธิบายว่า ย่อมประกาศ คือย่อมสรรเสริญ ซึ่งบุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยตติยฌานนั้น เพราะเหตุแห่งฌานใด คือเพราะฌานใดเป็นเหตุ ฯ

■ อยํ สติ อิมาย อุเปกฺขาย **วิวฏา** โหติ **ปริสุทฺธา ปริโยทาตา** เตน วุจฺจติ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธีติ ฯ

สตินี้ย่อมเป็นธรรมชาติเปิดเผย บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว เพราะอุเบกขานี้ เหตุนั้น จึงเรียกว่า มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา ฯ

■ มุทุตฺตาเอว จ **กมฺมนิเย กมฺมกฺขเม กมฺมโยคฺเคติ** วุตฺตํ โหติ ฯ

อนึ่ง ชื่อว่าควรแก่การงาน เพราะความเป็นจิตอ่อนนั่นเอง มีคำอธิบายว่า เหมาะแก่การงาน คือควรประกอบในการงาน ฯ

■ โส โข อหํ อนุรุทฺธา **อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหรนฺโต** โอภาสํ หิ โข สญฺชานามิ น จ รูปานิ ปสฺสามิ รูปานิ หิ โข ปสฺสามิ น จ โอภาสํ สญฺชานามิ ฯ

ดูก่อนอนุรุทธะ นันทิยะและกิมพิละทั้งหลาย เรานั้นแลเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียรเผากิเลส มีตนส่งไปแล้วอยู่ ย่อมรู้สึกแสงสว่างอย่างเดียวเทียวแล แต่ไม่เห็นรูปทั้งหลาย เห็นแต่รูปอย่างเดียวเทียวแล แต่ไม่รู้สึกแสงสว่าง ฯ

■ อริยานํ อุปวาทกาติ พุทฺธปจฺเจกพุทฺธพุทฺธสาวกานํ อริยานํ อนฺตมโส คิหิโสตาปนฺนานมฺปิ อนตฺถกามา หุตฺวา อนฺติมวตฺถุนา วา คุณปริทฺธํสเนน วา **อุปวาทกา อกฺโกสกา ครหกาติ** วุตฺตํ โหติ ฯ

สองบทว่า อริยานํ อุปวาทกา ความว่า สัตว์ทั้งหลาย ผู้มีความเห็นผิด เป็นผู้ใคร่ซึ่งความฉิบหายมิใช่ประโยชน์ กล่าวใส่ร้าย มีคำอธิบายว่า ด่าทอ ติเตียน พระอริยเจ้าทั้งหลาย คือ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระสาวกของพระพุทธเจ้า โดยที่สุดแม้คฤหัสถ์ผู้เป็นพระโสดาบัน ด้วยอันติมวัตถุ หรือด้วยการกำจัดเสียซึ่งคุณ ฯ

■ **อีหิตํ อีหา อิริยนํ ปวตฺตนํ ชีวิตนฺ**ติอาทีนิ หิ ปทานิ เอกตฺถานิ ฯ

จริงอยู่ บททั้งหลายเป็นต้นว่า ความพยายาม ความพากเพียร ความเคลื่อนไหว ความเป็นไป ความเป็นอยู่ มีใจความอย่างเดียวกัน ฯ

■ เต ปน **สทฺธา ปสนฺนา พุทฺธมามกา ธมฺมมามกา สงฺฆ-มามกา** ฯ

ความจริง พวกมนุษย์ชาวอุตตราปถชนบทเหล่านั้น เป็นผู้มีศรัทธา มีความเลื่อมใส เป็นพุทธมามกะ ธรรมมามกะ สังฆมามกะ ฯ

■ อยํ เวรญฺชา ทุพฺภิกฺขา สมนฺตโต ปน อนนฺตรา คามนิคมา **ผลภารนมิตสสฺสา สุภิกฺขา สุลภปิณฺฑา** ฯ

เมืองเวรัญชานี้มีภิกษาหาได้ยาก แต่บ้านและนิคมในระหว่างโดยรอบ (แห่งเมืองเวรัญชานี้) มีข้าวกล้าโน้มลงด้วยความหนักคือผล คือมีภิกษาดี มีก้อนข้าวหาได้โดยง่าย ฯ

■ อมฺหากํ สาสนํ **ตนฺติ ปเวณิ** ฯ

พระศาสนาเป็นแบบแผนประเพณีของพวกเรา ฯ

■ อทิสฺวา จ วีติกฺกมโทสํ อิมํ ปญฺญตฺตึ ญตฺวา ปเร เอวํ **อุปวาทญฺจ อุปารมฺภญฺจ ครหญฺจ** ปวตฺเตยฺยุํ กถํ หิ นาม สมโณ โคตโม ภิกฺขุสงฺฆํ เม **อนฺวายิโก วจนกโร**ติ เอตฺตาวตา สิกฺขาปเทหิ ปลิเวเจสฺสติ ปาราชิกํ ปญฺญาเปสฺสติ ฯ

ฝ่ายชนเหล่าอื่นไม่เห็นวีติกกมโทษ แต่รู้พระบัญญัตินี้ จะพึงยังความค่อนขอด ความคัดค้าน และความติเตียน ให้เป็นไปอย่างนี้ว่า นี่อย่างไรกัน พระสมณโคดมจักผูกมัดด้วยสิกขาบททั้งหลาย จักบัญญัติปาราชิก ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ว่า ภิกษุสงฆ์ยอมตามเรา ทำตามคำของเรา ฯ

■ เตสุ นาม โก โลกามิสภูตํ เมถุนํ วา ปฏิเสวิสฺสติ ปรภณฺฑํ วา หริสฺสติ ปรสฺส วา **อิฏฺฐํ กนฺตํ อติมธุรํ** ชีวิตํ อุปจฺฉินฺทิสฺสติ ฯ

ในกุลบุตรเหล่านั้น ใครเล่าจักเสพเมถุนซึ่งเป็นโลกามิส หรือจักลักของ ๆ ผู้อื่น หรือจักเข้าไปตัดชีวิตของผู้อื่น ซึ่งเป็นของปรารถนารักใคร่ หวานยิ่งนัก ฯ

■ โส ตํ กิมยํ พาลเวชฺโช วทติ กตโร กิร เม อิมินา โรโคติกิจฺฉิโต นนุ เม อยํ ทุกฺขญฺจ ชเนสิ โลหิตกฺขยญฺจ มํ ปาเปสีติ เอวํ **อุปวเทยฺย เจว อุปารมฺเภยฺย จ ครเหยฺย จ** ฯ

บุรุษนั้นพึงค่อนขอด พึงคัดค้าน และพึงติเตียนนายแพทย์อย่างนี้ว่า หมอโง่นี่พูดอะไร ได้ยินว่า โรคชนิดไหนของเราซึ่งหมอโง่นี้ได้เยียวยาแล้ว หมอโง่นี้ทำทุกข์ให้เกิดแก่เรา และทำให้เราต้องเสียเลือดไปมิใช่หรือ ฯ

■ ยสฺมา เอกมฺปิ นิกายํ เทฺวปิ ฯเปฯ ปญฺจปิ นิกาเย อุคฺคเหตฺวา อโยนิโส อุมฺมุชฺชมานา ปุคฺคลา รเสน รสํ สํสนฺเทตฺวา **อุทฺธมฺมํ อุพฺพินยํ** สตฺถุสาสนํ ทีเปนฺติ ฯ

เพราะเหตุว่า บุคคลทั้งหลายเรียนพุทธวจนะนิกายหนึ่งบ้าง สองนิกายบ้าง ฯลฯ ห้านิกายบ้างแล้ว เมื่อใคร่ครวญโดยไม่แยบคาย เทียบเคียงรสด้วยรสแล้ว ย่อมแสดงสัตถุศาสน์นอกธรรมนอกวินัย ฯ

■ นิราทีนโวติ **นิรุปทฺทโว นิรุปสคฺโค** ฯ

บทว่า นิราทีนโว ได้แก่ไม่มีอุปัทวะ คือไม่มีอุปสรรค ฯ

■ ยสฺมา ปน ตํ อาคมฺม มานมทปุริสมทาทโย มทา **นิมฺมทา อมทา** โหนฺติ วินสฺสนฺติ ตสฺมา มทนิมฺมทนนฺติ วุจฺจติ ฯ

อนึ่ง พระนิพพานทรงเรียกว่า ธรรมเป็นที่สร่างเมา เพราะเหตุว่า ความเมาทั้งหลายมีความเมาด้วยอำนาจมานะและความเมาว่าเป็นบุรุษเป็นต้น มาถึงพระนิพพานนั้นแล้ว ย่อมเป็นอันสร่างไปหายเมา คือสาบสูญไป ฯ

■ ยสฺมา ปเนตํ จตสฺโส โยนิโย ปญฺจ คติโย สตฺต วิญฺญาณฏฺฐิติโย นว สตฺตาวาเส อปราปรภาวาย **วินนโต อาพนฺธนโต สํสิพฺพนโต** วานนฺติ ลทฺธโวหาราย ตณฺหาย **นิกฺขนฺตํ นิสฺสฏํ วิสํยุตฺตํ** ตสฺมา นิพฺพานนฺติ วุจฺจติ ฯ

อนึ่ง พระนิพพานทรงเรียกว่า นิพพาน เพราะเหตุว่าออกไป คือพ้นไป พรากไป จากตัณหาซึ่งได้โวหารว่า วานะ เพราะร้อยรัด คือผูกรัด เกี่ยวประสานกำเนิด ๔ คติ ๕ วิญญาณฐิติ ๗ สัตตาวาส ๙ ไว้เพื่อความมีความเป็นสืบๆ ไป ฯ

■ สเจ ปกฺขิตฺตํ ภเวยฺย วรํ สิยา **สุนฺทรํ สาธุ สุฏฺฐุ** สิยา ฯ

ถ้าว่า เธอจะพึงสอดเข้าแล้วไซร้ ข้อนั้นจะพึงเป็นความประเสริฐ คือพึงเป็นความดี ความงาม ความชอบแท้ ฯ

■ ทุพฺภรตาย ฯเปฯ โกสชฺชสฺส อวณฺณํ ภาสิตฺวาติ ทุพฺภรตาทีนํ วตฺถุภูตสฺส อสํวรสฺส **อวณฺณํ นินฺทํ ครหํ** ภาสิตฺวาติ อตฺโถ ฯ

หลายบทว่า ทุพฺภรตาย ฯเปฯ โกสชฺชสฺส อวณฺณํ ภาสิตฺวา มีความว่า ตรัสโทษ คือข้อที่น่าตำหนิ ได้แก่ข้อที่น่าติเตียนแห่งอสังวร ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งโทษทั้งหลายมีความเป็นผู้เลี้ยงยากเป็นต้น ฯ

■ ยสฺมา หิ อสํวเร ฐิตสฺส ปุคฺคลสฺส อตฺตา ทุพฺภรตญฺเจว ทุปฺโปสตญฺจ อาปชฺชติ ตสฺมา อสํวโร **ทุพฺภรตา ทุปฺโปสตา**ติ จ วุจฺจติ ฯ

จริงอยู่ ตนของบุคคลผู้ตั้งอยู่ในความไม่สำรวม ย่อมถึงความเป็นสภาพที่เลี้ยงยากและบำรุงยาก เพราะเหตุนั้น อสังวร ท่านจึงเรียกว่า ความเป็นผู้เลี้ยงยาก และความเป็นผู้บำรุงยาก ฯ

■ ยสฺมา หิ อสํวรํ ปหาย สํวเร ฐิตสฺส อตฺตา **สุภโร** โหติ **สุโปโส** จตูสุ ปจฺจเยสุ อปฺปิจฺฉตํ นิตฺตณฺหภาวํ อาปชฺชติ ฯเปฯ สนฺตุฏฺฐิยา สํวตฺตติ ตสฺมา สํวโร **สุภรตา เจว สุโปสตา จ อปฺปิจฺโฉ จ สนฺตุฏฺโฐ จา**ติ วุจฺจติ ฯ

จริงอยู่ ตนของบุคคลผู้ละอสังวรแล้วตั้งอยู่ในสังวร ย่อมเป็นสภาพที่เลี้ยงง่าย บำรุงง่าย ย่อมถึงความเป็นผู้มักน้อย คือหมดความทะยานอยากในปัจจัย ๔ ย่อมเป็นไปเพื่อความสันโดษ ฯลฯ เพราะเหตุนั้น สังวร ท่านจึงเรียกว่า ความเป็นผู้เลี้ยงง่าย ความเป็นผู้บำรุงง่าย ความมักน้อย และความสันโดษ ฯ

■ โย จ ตถาคตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉติ ตสฺส ตํ ทีฆรตฺตํ **หิตาย สุขาย** โหติ ฯ

ภิกษุใดยอมรับพระดำรัสของพระตถาคตเจ้า การยอมรับพระดำรัสนั้นของภิกษุนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน ฯ

■ ปิยสีลา หิ ภิกฺขู กตฺตพฺพากตฺตพฺพํ สาวชฺชานาวชฺชํ **เวลํ มริยาทํ** อชานนฺตา สิกฺขาตฺตยปาริปูริยา ฆฏมานา สนฺทิฏฺฐมานา กิลมนฺติ อุพฺพาฬฺหา โหนฺติ ฯ

จริงอยู่ ภิกษุทั้งหลายผู้มีศีลเป็นที่รัก ไม่รู้สิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ สิ่งที่มีโทษและไม่มีโทษ ขีดคั่น เขตแดน พยายามอยู่เพื่อความบริบูรณ์แห่งไตรสิกขา เมื่อสงสัยอยู่ ย่อมลำบาก ย่อมรำคาญ ฯ

■ สํวรวินโย จ ปหานวินโย จ สมถวินโย จ ปญฺญตฺติวินโย จาติ จตุพฺพิโธปิ วินโย **อนุคฺคหิโต** โหติ **อุปตฺถมฺภิโต สูปตฺถมฺภิโต** ฯ

วินัย ๔ อย่าง คือ สังวรวินัย ๑ ปหานวินัย ๑ สมถวินัย ๑ บัญญัติวินัย ๑ ย่อมเป็นอันได้อนุเคราะห์ คืออุปถัมภ์ค้ำชูเป็นอันดี ฯ

■ โย จ ภิกฺขุ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสเวยฺย **ปาราชิโก** โหติ **อสํวาโส** ฯ

อนึ่ง ภิกษุใดพึงเสพเมถุนธรรม ภิกษุนี้ย่อมเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้ ฯ

■ วชฺชิปุตฺตกาเอว จ วสฺสสตํ ปรินิพฺพุเต ภควติ **อุทฺธมฺมํ อุพฺพินยํ** สตฺถุสาสนํ ทีเปสุํ ฯ

ก็พวกภิกษุชาววัชชีบุตรนั่นแลได้แสดงสัตถุศาสน์นอกธรรมนอกวินัย ในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานได้ ๑๐๐ ปี ฯ

■ โส หิ อาโรคฺยํ **พฺยสติ วิกฺขิปติ วินาเสตีติ** พฺยสนํ ฯ

จริงอยู่ โรคนั้นย่อมทำความไม่มีโรคให้ย่อยยับไป คือกระจายไปได้แก่พินาศไป เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า พยสนะ ฯ

■ สุตฺตํ หิ **อปฺปฏิวตฺติยํ การกสงฺฆสทิสํ** พุทฺธานํ **ธิตกาลสทิสํ** ฯ ตสฺมา ยทา เทฺว ภิกฺขู สากจฺฉนฺติ สกวาที สุตฺตํ คเหตฺวา กเถติ ปรวาที สุตฺตานุโลมํ ฯ เตหิ อญฺญมญฺญํ เขปํ วา ครหํ วา อกตฺวา สุตฺตานุโลมํ สุตฺเต โอตาเรตพฺพํ ฯ สเจ **โอตรติ สเมติ** คเหตพฺพํ โน เจ น คเหตพฺพํ สุตฺตสฺมึเยว ฐาตพฺพํ ฯ

จริงอยู่ พระสูตรเป็นของอันใครๆ คัดค้านไม่ได้ เป็นเหมือนสงฆ์ผู้ทำ (สังคายนา) เป็นเหมือนกาลที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายยังทรงพระชนม์อยู่ ฯ เพราะฉะนั้น เมื่อใด ภิกษุสองรูปสากัจฉากัน สกวาทีอ้างสูตรกล่าว ปรวาทีอ้างสุตตานุโลมกล่าว ฯ เมื่อนั้น ทั้งสองรูปนั้นไม่ควรทำการเพิดเพ้ยหรือติเตียนกันและกัน ควรสอบสวนสุตตานุโลมในสูตร ฯ ถ้าลงกัน สมกัน ควรถือเอา ถ้าไม่ลงกัน ไม่สมกัน ไม่ควรถือเอา ควรตั้งอยู่ในสูตรเท่านั้น ฯ

■ สุตฺตญฺจสฺส **สฺวาคตํ** โหติ **สุปฺปวตฺติตํ สุวินิจฺฉิตํ** สุตฺตโต อนุพฺยญฺชนโสติ อิทเมกํ ลกฺขณํ ฯ

คำว่า ก็สูตรของพระวินัยธรนั้น เป็นพุทธพจน์ที่มาถูกต้อง คล่องแคล่วดี วินิจฉัยดี โดยสูตร โดยพยัญชนะ นี้เป็นลักษณะอันหนึ่ง ฯ

■ อาจริยปรมฺปรา โข ปนสฺส **สุคฺคหิตา** โหติ **สุมนสิกตา สูปธาริตา**ติ อิทํ ตติยํ ฯ

คำว่า ก็ลำดับอาจารย์แล เป็นลำดับที่พระวินัยธรนั้นจำได้ถูกต้อง ทำให้ขึ้นใจได้ดี ใคร่ครวญถูกต้องดีแล้ว นี้เป็นที่สาม ฯ

■ สุปฺปวตฺติตนฺติ สุฏฺฐุ ปวตฺตํ **ปคุณํ วาจุคฺคตํ** ฯ

บทว่า สุปฺปวตฺติตํ ได้แก่ เป็นไปด้วยดี คือชำนาญคล่องปาก ฯ

■ อลชฺชี หิ พหุสฺสุโตปิ สมาโน ลาภครุกตาย ตนฺตึ วิสํวาเทตฺวา **อุทฺธมฺมํ อุพฺพินยํ** สตฺถุสาสนํ ทีเปตฺวา สาสเน มหนฺตํ อุปทฺทวํ กโรติ **สงฺฆเภทมฺปิ สงฺฆราชิมฺปิ** อุปฺปาเทติ ฯ

จริงอยู่ อลัชชีภิกษุแม้เป็นพหูสูต เพราะค่าที่ตนเป็นผู้หนักในลาภ ก็แกล้งกล่าวให้ผิดแบบแผน แสดงสัตถุศาสน์นอกธรรมนอกวินัย ย่อมทำอุปัทวะมากมายในพระศาสนา คือก่อให้เกิดความแตกแยกแห่งสงฆ์บ้าง ความร้าวฉานแห่งสงฆ์บ้าง ฯ

■ เอตํ สาชีวนฺนามาติ เอตํ สพฺพมฺปิ ภควตา วินเย จปิตํ สิกฺขาปทํ ยสฺมา เอตฺถ นานาเทสชาติโคตฺตาทิเภทภินฺนา ภิกฺขู สห ชีวินฺติ **เอกชีวิกา สภาคชีวิกา สภาควุตฺติโน** โหนฺติ ตสฺมา สาชีวนฺติ วุจฺจติ ฯ

สองบทว่า เอตํ สาชีวนฺนาม มีความว่า สิกขาบทนั้นแม้ทั้งหมด ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตั้งไว้ในพระวินัย นี่เรียกว่า สาชีพ เพราะเหตุว่าเป็นที่อยู่ร่วมกัน คือเป็นอยู่อย่างเดียวกัน เป็นอยู่ถูกส่วนกัน ประพฤติถูกส่วนกัน แห่งภิกษุทั้งหลายผู้ต่างกันโดยชนิดมีประเทศชาติและโคตรต่างๆ กันเป็นต้น ฯ

■ น หิ นาม ภิกฺขเว ตสฺส โมฆปุริสสฺส ปาเณสุ **อนุทยา อนุกมฺปา อวิเหสา** ภวิสฺสติ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ความเอ็นดู ความอนุเคราะห์ ความไม่เบียดเบียน ในสัตว์ทั้งหลาย มิได้มีแก่โมฆบุรุษนั้นเลย ฯ

■ ตสฺมา อิทานิปิ โย ภิกฺขุ พหุสฺสุโต วินยญฺญู อญฺญํ ภิกฺขุํ อกปฺปิยปริกฺขารํ คเหตฺวา วิจรนฺตํ ทิสฺวา ตํ ฉินฺทาเปยฺย วา ภินฺทาเปยฺย วา อนุปวชฺโช โส **เนว โจเทตพฺโพ น สาเรตพฺโพ** น ตํ ลพฺภา วตฺตุํ มม ปริกฺขาโร ตยา นาสิโต ตํ เม เทหีติ ฯ

เพราะฉะนั้น แม้ในบัดนี้ ภิกษุรูปใดเป็นพหูสูต รู้พระวินัย พบเห็นภิกษุรูปอื่นผู้ถือบริขารที่เป็นอกัปปิยะเที่ยวไปอยู่ ควรให้เธอ

ตัด หรือให้ทำลายบริขารที่ไม่สมควรนั้นเสีย ภิกษุรูปนั้นอันใครๆ จะยกโทษขึ้นว่ากล่าวไม่ได้ จะพึงทักท้วงไม่ได้ จะพึงให้เธอระลึกถึงความผิดไม่ได้ ทั้งใครๆ ไม่ได้เพื่อจะว่ากล่าวเธอว่า ท่านทำให้บริขารผมฉิบหายแล้ว จงให้บริขารนั้นแก่กระผม ฯ

■ สีลสํวโร นาม เอกภิกฺขุสฺสปิ **อปฺปเมยฺโย อสงฺเขยฺโย** ฯ

ชื่อว่าศีลสังวรแม้ของภิกษุรูปหนึ่ง ก็ประมาณไม่ได้ นับไม่ได้ ฯ

■ อิเม หิ นาม อาคาริกาปิ ปาทมตฺเตน โจรํ **หนนฺติปิ พนฺธนฺติปิ ปพฺพาเชนฺติปิ** ฯ

แม้คนครองเรือนเหล่านี้ก็ยังฆ่าโจรเสียบ้าง จองจำไว้บ้าง เนรเทศเสียบ้าง เพราะทรัพย์เพียงบาทหนึ่ง ฯ

■ เอวมิมสฺมึ ฐาเน สพฺพอฏฺฐกถา **อากุลา ลุลิตา ทุวิญฺเญยฺย-วินิจฺฉยา** ฯ

ในที่นี้ อรรถกถาทั้งปวงยุ่งยาก ฟั่นเฝือ วินัจฉัยเข้าใจยากด้วยประการฉะนี้ ฯ

■ ตตฺถ นานาภณฺฑปญฺจกญฺจ เอกภณฺฑปญฺจกญฺจ **อาทิเยยฺย หเรยฺย อวหเรยฺย อิริยาปถํ วิโกเปยฺย ฐานา จาเวยฺยา**ติ อิเมสํ ปทานํ วเสน ลพฺภนฺติ ฯ

บรรดาปัญจกะทั้ง ๕ นั้น นานาภัณฑปัญจกะ และเอกภัณฑปัญจกะ ย่อมได้ด้วยอำนาจแห่งบทเหล่านี้ คือ พึงตู่เอา ๑

พึงลักไป ๑ พึงฉ้อเอา ๑ พึงยังอิริยาบถให้กำเริบ ๑ พึงให้เคลื่อนจากฐาน ๑ ฯ

■ จิตฺตนฺนาม ปุถุชฺชนานํ ราคาทิวเสน ปกตึ วิชหิตฺวา **ธาวติ สนฺธาวติ วิธาวติ** ฯ

ขึ้นชื่อว่าจิตของพวกปุถุชน ละปกติไปด้วยอำนาจกิเลสมีราคะเป็นต้นแล้ว ย่อมแล่นไป คือพล่านไป ได้แก่ซัดส่ายไป ฯ

■ เยปิ หิ อุตฺตมงฺเค สิรสฺมึ ชาตา เกสา นาม เตปิ **อสุภาเยว อสุจิโน จ ปฏิกูลา จ** ฯ

อันที่จริง ขึ้นชื่อว่าผมแม้เหล่าใดซึ่งเกิดบนศีรษะอันเป็นอวัยวะสูงสุด แม้ผมเหล่านั้นก็เป็นของไม่งามเหมือนกัน ทั้งไม่สะอาดทั้งเป็นของปฏิกูล ฯ

■ อสุภสญฺญาปริจิเตน ภิกฺขเว ภิกฺขุโน เจตสา พหุลํ วิหรโต เมถุนธมฺมสมาปตฺติยา จิตฺตํ **ปฏิลียติ ปฏิกุฏฺฏติ ปฏิวฏฺฏติ** น สมฺปสารียติ อุเปกฺขา วา ปฏิกุลฺยตา วา สณฺฐาติ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมีจิตอบรมด้วยอสุภสัญญาอยู่เนืองๆ จิตย่อมงอ หดเข้า หวนกลับจากความเข้าประชิดด้วยเมถุนธรรม* คือไม่ฟุ้งซ่านไป ย่อมตั้งอยู่โดยความวางเฉย หรือโดยความเป็นของปฏิกูล ฯ

---

* **เมถุนธรรม** หมายถึงการร่วมประเวณี การร่วมสังวาส การเสพอสัทธรรม เป็นกิจที่ทำในที่ลับ ต้องทำกันสองต่อสอง (วิ.มหา.(แปล) ๑/๕๕/๔๒)

■ ยถา **อฏฺฏิเยยฺย หราเยยฺย ชิคุจฺเฉยฺย** เอวเมว เต ภิกฺขู สเกน กาเยน **อฏฺฏิยนฺตา หรายนฺตา ชิคุจฺฉนฺตา** โส วิย ปุริโส ตํ กุณปํ วิคตจฺฉนฺทราคตาย อตฺตโน กายํ ปริจฺจชิตุกามา หุตฺวา สตฺถํ อาทาย อตฺตนาปิ อตฺตานํ ชีวิตา โวโรเปนฺติ ฯ

ภิกษุหนุ่มนั้นพึงอึดอัด สะอิดสะเอียน เกลียดชัง ฉันใด ภิกษุเหล่านั้นก็อึดอัด สะอิดสะเอียน เกลียดชังด้วยร่างกายของตน ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นผู้ใคร่จะสละร่างกายของตนเสีย เพราะเป็นผู้ปราศจากความรักด้วยอำนาจความพอใจ ดุจบุรุษคนนั้นผู้ใคร่จะสละทิ้งซากศพนั้นเสีย ฉะนั้น จึงถือเอาศัสตราแล้วปลงชีวิตตนเองบ้าง ฯ

■ อิทานิ ปน อฑฺฒมาสมตฺตสฺส อจฺจเยน ตนุภูโต วิย **ตนุโก มนฺโท อปฺปโก วิรโล** วิย ชาโต ภิกฺขุสงฺโฆ กินฺนุโข การณํ กึ ทิสาสุ ปกฺกนฺตา ภิกฺขู ฯ

แต่บัดนี้ โดยล่วงไปเพียงกึ่งเดือน ภิกษุสงฆ์ดูเหมือนน้อยไป คือเป็นประหนึ่งว่าเบาบาง เล็กน้อย ร่อยหรอ โหรงเหรงไป มีเหตุอะไรหรือ พวกภิกษุหลีกไปในทิศทั้งหลายหรือ ฯ

■ อปิจ โข อารมฺมณสนฺตตายปิ **สนฺโต วูปสนฺโต นิพฺพุโต** ปฏิเวธสงฺขาตองฺคสนฺตตายปิ อารมฺมณปฺปณีตตายปิ ปณีโต อติตฺติกโร องฺคปฺปณีตตายปิ ฯ

อนึ่งแล อานาปานัสสติ*สมาธินี้ สงบ คือระงับ ดับสนิท เพราะมีอารมณ์สงบบ้าง เพราะมีองค์คือการแทงตลอดสงบบ้าง ประณีต คือไม่กระทำให้เสียเกียรติ เพราะมีอารมณ์ประณีตบ้าง เพราะมีองค์ประณีตบ้าง ฯ

■ อเสจนโก จ สุโข จ วิหาโรติ เอตฺถ ปน นาสฺส เสจนนฺติ **อเสจนโก อนาสิตฺตโก อพฺโพกิณฺโณ เปฏากฺโก อาเวณิโก** ฯ

ก็ในคำว่า อเสจนโก จ สุโข จ วิหาโร นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ อานาปานัสสติสมาธินั้น ไม่มีเครื่องรด เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เยือกเย็น คือไม่มีเครื่องราด ไม่เจือปน เป็นแผนกหนึ่งต่างหาก ไม่ทั่วไป ฯ

■ อิมา ติสฺโส สิกฺขาโย ตสฺมึ อารมฺมเณ ตาย สติยา เตน มนสิกาเรน สิกฺขติ **อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ** ฯ

เธอย่อมสำเหนียก คือย่อมส้องเสพ เจริญ กระทำให้มาก ซึ่งสิกขา ๓ อย่าง ดังพรรณนามานี้ ด้วยสตินั้น ด้วยมนสิการนั้น ในอารมณ์นั้น ฯ

---

* **อานาปานัสสติ** คือการกำหนดลมหายใจ ในพระวินัยปิฎก กำหนดลมที่เกิดภายในเป็นอัสสาสะ ลมที่เกิดภายนอกเป็นปัสสาสะ อธิบายว่า เวลาเด็กคลอดจากท้องแม่ ลมหายใจออกมาสัมผัสธุลีอันละเอียดแล้วหวนกลับไปสงบอยู่ที่เพดาน ส่วนในพระสุตตันตปิฎก กำหนดลมหายใจภายนอกที่เข้าไปข้างในเป็นอัสสาสะ ลมหายใจภายในที่ออกข้างนอกเป็นปัสสาสะ (ขุ.ป.(แปล) ๓๑/๑๕๗/๒๓๙-๒๔๑)

■ ทีฆํ อสฺสาสา กายิกา เอเต ธมฺมา กายปฏิพทฺธา กายสงฺขารา เต กายสงฺขาเร **ปสฺสมฺเภนฺโต นิโรเธนฺโต วูปสเมนฺโต** สิกฺขติ ฯ

ลมหายใจเข้ายาวเป็นไปทางกาย ธรรมเหล่านี้เนื่องด้วยกาย เป็นกายสังขาร ภิกษุระงับ คือดับ สงบกายสังขารเหล่านั้น สำเหนียกอยู่ ฯ

■ ยถารูเปหิ กายสงฺขาเรหิ ยา กายสฺส **อานมนา วินมนา สนฺนมนา ปณมนา อิญฺชนา ผนฺทนา จลนา กมฺปนา** ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ ฯ

ความอ่อนไป ความน้อมไป ความเอนไป ความโอนไป ความหวั่นไป ความดิ้นรน ความโยก ความโคลง แห่งกาย เพราะกายสังขารเห็นปานใด ภิกษุย่อมสำเหนียกว่า เราจักระงับ กายสังขารเห็นปานนั้น หายใจเข้า ย่อมสำเหนียกว่า เราจักระงับ กายสังขารเห็นปานนั้น หายใจออก ฯ

■ อสฺสาสาทิมชฺฌปริโยสานํ สติยา อนุคจฺฉโต อชฺฌตฺตํ วิกฺเขปคเตน จิตฺเตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ **สารทฺธา จ** โหนฺติ **อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จ** ฯ

เมื่อพระโยคาวจรส่งสติไปตามเบื้องบนท่ามกลางและที่สุด แห่งลมหายใจเข้า กายก็ดี จิตก็ดี ย่อมมีความระส่ำระสาย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตถึงความฟุ้งซ่านไปภายใน ฯ

■ กสฺสจิ ปน คณนาวเสเนว มนสิการกาลโต ปภูติ ยถา สารทฺธกายสฺส มญฺเจ วา ปีเจ วา นิสีทโต มญฺจปีจํ **โอนมติ วิกูฏฺฏติ** ปจฺจตฺถรณํ วลึ คณฺหาติ ฯ

แต่สำหรับภิกษุบางรูป จำเดิมแต่เวลามนสิการด้วยอำนาจการนับนั่นแล ฯลฯ เหมือนภิกษุผู้มีกายกระสับกระส่าย เมื่อนั่งลงบนเตียงหรือตั่ง เตียงและตั่งย่อมโอนเอน คดงอไป เครื่องปูลาดย่อมย่นเป็นเกลียว ฯ

■ อภิปฺปโมทยํ จิตฺตนฺติ จิตฺตํ **โมเทนฺโต หาเสนฺโต ปหาเสนฺโต** อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ ฯ

สองบทว่า อภิปฺปโมทยํ จิตฺตํ ความว่า ภิกษุย่อมสำเหนียกว่า เราจักยังจิตให้บันเทิง คือให้ร่าเริง ได้แก่ให้เบิกบาน หายใจเข้าหายใจออก ฯ

■ โส สมาปตฺติกฺขเณ สมฺปยุตฺตาย ปีติยา จิตฺตํ **อาโมเทติ ปโมเทติ** ฯ

เธอนั้นย่อมให้จิตรื่นเริงบันเทิง ด้วยปีติที่สัมปยุตในขณะแห่งสมาบัติ ฯ

■ เย มาตาปิตโร **อุปฏฺฐหนฺติ ปฏิชคฺคนฺติ** เตสมฺปิ เอวเมว กาตพฺพํ ฯ

ชนเหล่าใดย่อมบำรุง ประคับประคองบิดามารดา ภิกษุควรทำเภสัชแม้แก่ชนเหล่านั้น ฯ

■ ตตฺถ เอโสเยว โข อาวุโส เสยฺโยติ กมฺมนฺตาธิฏฺฐานํ ทูเตยฺยหรณญฺจ **พหุสปตฺตํ มหาสมารมฺภํ** น จ สมณสารุปฺปํ ตโต ปน อุภยโต เอโสเยว **ปาสํสตโร อนุตฺตโร สุนฺทรตโร** โย อมฺหากํ คิหีนํ อญฺญมญฺญสฺส อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสฺส วณฺโณ ภาสิโต ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น ข้อว่า เอโสเยว โข อาวุโส เสยฺโย มีความว่า การช่วยอำนวยกิจการ และการนำข่าวสาส์นไปด้วยความเป็นทูต มีข้าศึกมาก มีการแข่งดีกันมาก ทั้งเป็นของไม่สมควรแก่สมณะ ส่วนข้อที่พวกเรากล่าวชมอุตริมนุสธรรมของกันและกันแก่พวกคฤหัสถ์นี้แล เป็นสิ่งที่น่าสรรเสริญกว่า คือยอดเยี่ยมกว่า ได้แก่ดีกว่ากิจทั้งสองนี้เป็นไหนๆ ฯ

■ ปสนฺนมุขวณฺณาติ กิญฺจาปิ อวิเสเสน วณฺณวนฺโต สรีรวณฺณโต ปน เนสํ มุขวณฺโณ อธิกตรํ ปสนฺโน **อจฺโฉ อนาวิโล ปริสุทฺโธ**ติ อตฺโถ ฯ

บทว่า ปสนฺนมุขวณฺณา มีความว่า เป็นผู้มีน้ำนวลโดยไม่แปลกกัน แม้ก็จริง ถึงกระนั้น สีหน้าของภิกษุเหล่านั้นก็ผ่องใสเกินไปกว่าวรรณะแห่งสรีระ อธิบายว่า ผ่องใส ไม่หม่นหมอง คือบริสุทธิ์ ฯ

■ กจฺจิ ภิกฺขเว ขมนียนฺติ ภิกฺขเว กจฺจิ ตุมฺหากํ อิทํ จตุจกฺกํ นวทฺวารํ สรีรยนฺตํ ขมนียํ สกฺกา **ขมิตุํ สหิตุํ ปริหริตุํ** น กิญฺจิ ทุกฺขํ อุปฺปาเทตีติ ฯ

ข้อว่า กจฺจิ ภิกฺขเว ขมนียํ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย สรีรยนต์นี้ของพวกเธอ ซึ่งมีจักร ๔ มีทวาร ๙ ยังพอทนได้แลหรือ คือพวกเธอยังอาจเพื่ออดทนอดกลั้น เพื่อบริหารได้หรือ สรีรยนต์ของพวกเธอไม่ให้ทุกข์อะไรๆ เกิดขึ้นบ้างหรือฯ

■ เย ปน สุตฺตนฺติกา วา อาภิธมฺมิกา วา วินยธรา วา ภิกฺขู ภิกฺขาจาเร อสมฺปชฺชมาเน ปาลึ วาเจนฺตา อฏฺฐกถํ กเถนฺตา อนุโมทนาย ธมฺมกถาย อิริยาปถสมฺปตฺติยา จ โลกํ ปสาเทนฺตา ชนปทจาริกํ จรนฺติ **สกฺกตา ครุกตา มานิตา ปูชิตา อปจิตา** เต ตนฺติปฺปเวณิฆฏฺฏนกา สาสนโชติกาติ เวทิตพฺพา ฯ

ส่วนภิกษุเหล่าใดผู้เชี่ยวชาญในพระสูตร เชี่ยวชาญในพระอภิธรรม หรือทรงพระวินัย เมื่อภิกษาจารไม่สมบูรณ์ เที่ยวจาริกไปตามชนบท บอกบาลี กล่าวอรรถกถา ยังชาวโลกให้เลื่อมใสด้วยอนุโมทนา ด้วยธรรมกถา และด้วยความเรียบร้อยแห่งกิริยาท่าทาง ภิกษุเหล่านั้นเขาสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ยำเกรงแล้ว พึงทราบว่าเป็นผู้ยังพระศาสนาให้รุ่งเรือง สืบต่อแบบแผนและประเพณีไว้ ฯ

■ อมูลเกน อพฺรหฺมจริเยน อนุทฺธํเสตีติ ตสฺมึ ปุคฺคเล อวิชฺชมาเนน อนฺติมวตฺถุนา **อนุวทติ โจเทติ** ฯ

ข้อว่า อมูลเกน อพฺรหฺมจริเยน อนุทฺธํเสติ มีความว่า ภิกษุผู้เลวทรามย่อมกล่าวหา คือโจท ด้วยอันติมวัตถุซึ่งไม่มีอยู่ในบุคคลนั้น ฯ

■ เตหิ คิหี สงฺคณฺหาตีติ ตานิ กตฺวา คิหี **สงฺคณฺหาติ อนุคฺคณฺหาติ** ฯ

ข้อว่า เตหิ คิหี สงฺคณฺหาติ มีความว่า ให้ครุภัณฑ์ครุบริขารมีอารามเป็นต้นเหล่านั้น สงเคราะห์ คืออนุเคราะห์พวกคฤหัสถ์ ฯ

■ สจายํ ทุสฺสีโล อสญฺญโต อิจฺฉาจาเร ฐิโต กุหนาย โลกวญฺจโก ปุคฺคโล ตตฺตํ อคฺคิสิขูปมํ อโยคุฬํ **ภุญฺเชยฺย อชฺโฌหเรยฺย** ฯ

ถ้าบุคคลผู้ทุศีล ไม่สำรวม ตั้งอยู่ในอิจฉาจาร เป็นผู้ลวงโลกด้วยกิริยาหลอกลวงนี้ พึงบริโภค คือพึงกลืนกินก้อนเหล็กแดงดังเปลวไฟ ฯ

■ เสยฺยถาปิ นาม คงฺโคทกํ ยมุโนทเกน สทฺธึ **สํสนฺทติ สเมติ** เอวเมว สุปฺปญฺญตฺตา เตน ภควตา สาวกานํ นิพฺพานคามินี ปฏิปทา สํสนฺทติ ฯ

แม่น้ำคงคากับแม่น้ำยมุนา เทียบเคียงกันได้ เข้ากันได้ ชื่อแม้ฉันใด ปฏิปทาที่ให้ถึงพระนิพพานอันพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นทรงบัญญัติดีแล้วแก่สาวกทั้งหลาย ก็เทียบเคียงกันได้ ฉันนั้นเหมือนกัน ฯ

■ ขีณาสวสฺส นาม อสนิยาปิ มตฺถเก ปตมานาย ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส วา น โหติ ฯ

ธรรมดาพระขีณาสพ แม้เมื่ออสนีบาตผ่าลงมาบนกระหม่อม ก็หามีความกลัว ความหวาดสะดุ้ง หรือขนพองสยองเกล้าไม่ ฯ

■ สเจ ปน **อภีรุ อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี** หุตฺวา สีโห วิย นิสีทติ อยํ ภิกฺขุ สมฺปนฺนเวยฺยากรโณ สมนฺตา ราชราชมหามตฺตาทีหิ เปสิตํ สกฺการํ อรหตีติ ฯ

แต่ถ้าภิกษุนั้นเป็นผู้ไม่กลัว เป็นผู้ไม่หวาดเสียว เป็นผู้ไม่สะดุ้ง ย่อมนั่งนิ่งเหมือนราชสีห์ ฉะนั้น ภิกษุนี้ชื่อว่าเป็นผู้มีการพยากรณ์อย่างสมบูรณ์ ย่อมควรรับสักการะที่พระราชาและราชมหาอำมาตย์เป็นต้นส่งไปถวายโดยรอบ ฉะนี้แล ฯ

■ วิสุทฺธาเปกฺโขติ อตฺตโน วิสุทฺธึ **อเปกฺขมาโน อิจฺฉมาโน ปฏฺฐยมาโน** ฯ

บทว่า วิสุทฺธาเปกฺโข ได้แก่ ผู้มุ่ง คือต้องการ ปรารถนาความบริสุทธิ์เพื่อตน ฯ

■ เอตฺถ จ อาวฏาติ **อาวาริตา นิวาริตา ปฏิกฺขิตฺตาติ** อตฺโถ ฯ

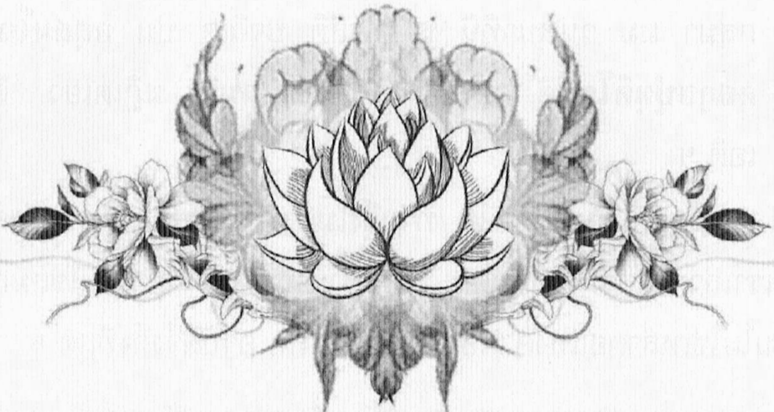
ก็คำว่า อาวฏา ในคำว่า อาวฏา เม นี้ มีใจความว่า ฉันป้องกันได้แล้ว คือห้ามเสียแล้ว ปฏิเสธแล้ว ฯ

■ ตตฺถ เกจิ **ทุพฺพลา อปฺปตฺถามา** เอวรูปํ วตฺตํ อนุปาเลตุํ น สกฺโกนฺติ ฯ

บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุบางพวกทุพลภาพ มีกำลังน้อยย่อมไม่สามารถจะตามรักษาข้อวัตรเห็นปานนั้นได้ ฯ

■ ตสฺมา ตาย กมฺมสภาคตาย คนฺธปุปฺผาทีนํ เถนิตตฺตา ทุคฺคนฺธา ทุทฺทสฺสนสฺส คาหิตตฺตา **ทุทฺทสิกา วิรูปา วิภจฺฉา** หุตฺวา นิพฺพตฺตา ฯ

เพราะฉะนั้น หล่อนจึงเกิดเป็นนางเปรตมีกลิ่นเหม็น เพราะขโมยของหอมและดอกไม้เป็นต้น เป็นนางเปรตมองดูน่าชัง ผิดรูปน่าเกลียด เหตุให้มหาชนยึดถือความเห็นชั่ว เพราะมีส่วนเสมอด้วยกรรรมนั้น ฯ

สมนฺตปาสาทิกา

(ทุติโย ภาโค)

ศัพท์ชุดตามที่ปรากฏในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา ภาคที่ ๒ นักศึกษาพึงกำหนดดังนี้

■ สเจ ผสฺสํ ปฏิวิชานนฺตุถํ อีสกมฺปิ กายํ **จาเลติ ผนฺเทติ** สงฺฆาทิเสสํ อาปชฺชติ ฯ

ถ้าขยับ หรือไหวกาย แม้น้อยหนึ่ง เพื่อรับรู้ผัสสะ เธอต้องสังฆาทิเสส* ฯ

---

* **สังฆาทิเสส**เป็นชื่อเรียกกองอาบัติ แปลว่าหมู่อาบัติที่ต้องการสงฆ์ ทั้งในระยะเบื้องต้น และในระยะที่เหลือ (วิ.อ. ๒/๒๓๗/๖)

■ กสฺมา มม วนฺทนาทีนิ น กโรสีติ ปุจฺฉิเต ปน **อสฺสมโณ**สิ **อสกฺยปุตฺติโย**สีติ อาทีหิ วจเนหิ สทฺธึ ฆฏิเตเยว สีสํ เอติ ฯ

แต่เมื่อถูกถามว่า ทำไม ท่านจึงไม่กระทำการกราบไหว้เป็นต้นแก่เราเล่า แล้วพูดเชื่อมต่อ ด้วยคำเป็นต้นว่า ท่านไม่ใช่สมณะ ท่านไม่ใช่เหล่ากอแห่งศากยบุตร นั่นแหละ อาบัติจึงถึงที่สุด ฯ

■ สเจ ปน โส อลชฺชี **ปณฺฑิโต** โหติ **พฺยตฺโต** ทิฏฺเฐน วา สุเตน วา อชฺโฌตฺถริตฺวา สมฺปาเทตุํ สกฺโกติ เอตสฺส อนุโยคํ ทตฺวา ลชฺชิสฺเสว ปฏิญฺญาย กมฺมํ กาตพฺพํ ฯ

แต่ถ้าโจทก์อลัชชีนั้น เป็นบัณฑิต เฉลียวฉลาด สามารถจะกลบเกลื่อนให้สำเร็จได้ ด้วยเรื่องที่ได้เห็น หรือด้วยเรื่องที่ได้ยิน พึงให้การซักถามแก่โจทก์นั้น แล้วกระทำกรรมตามปฏิญญาของจำเลยผู้เป็นลัชชีนั่นแล ฯ

■ ยทิ โวหาโร อธิกรณํ กเถนฺโต อาหิณฺฑิตฺวา อปรภาเค **ตุณฺหี** โหติ **นิรโว** เอวมสฺส ตํ อธิกรณํ สมถปฺปตฺตํ ภวิสฺสติ ฯ

ถ้าโวหารพึงเป็นอธิกรณ์ไซร้ ภิกษุเที่ยวพูดอยู่ ย่อมเป็นผู้นิ่งไม่มีเสียงในภายหลัง อธิกรณ์นั้นของเธอ จักเป็นอันถึงความระงับด้วยประการฉะนี้ ฯ

■ สพฺพสฺมึเยว จ อิมสฺมึ โจทกวาเร ยถา อิธาคเตสุ ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปนฺโนสิ อสฺสมโณสิ อสกฺยปุตฺติโยสีติ อิเมสุ วจเนสุ เอเกกสฺส วเสน วาจาย วาจาย สงฺฆาทิเสโส โหติ เอวํ อญฺญตฺร อาคเตสุ **ทุสฺสีโล ปาปธมฺโม อสุจิสงฺกสฺสรสมาจาโร ปฏิจฺฉนฺนกมฺมนฺโต อสฺสมโณ สมณปฏิญฺโญ อพฺรหฺมจารี พฺรหฺมจาริปฏิญฺโญ อนฺโตปูติ อวสฺสุโต กสมฺพุชาโต**ติ อิเมสุปิ วจเนสุ เอเกกสฺส วเสน วาจาย วาจาย สงฺฆาทิเสโส โหติเยว ฯ

ก็ในวาระของโจทก์นี้ทั้งหมดนั่นแล ย่อมเป็นสังฆาทิเสสเหมือนกันทุก ๆ คำพูด ด้วยอำนาจแห่งคำพูดคำหนึ่งๆ ในบรรดาคำเหล่านี้อันมาแล้วในที่อื่นว่า ท่านเป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลว มีสมาจารอันไม่สะอาด น่ารังเกียจ มีการงานอันซ่อนเร้น มิใช่สมณะ ปฏิญญาว่าเป็นสมณะ มิใช่พรหมจารี ปฏิญญาว่าเป็นพรหมจารี เป็นผู้เน่าใน มีราคะชุ่ม เกิดเป็นเพียงหยากเยื่อ เหมือนเป็นสังฆาทิเสสทุกๆ คำพูด ด้วยอำนาจคำหนึ่งๆ ในบรรดาคำเหล่านี้ อันมาแล้วในสิกขาบทนี้ว่า ท่านเป็นผู้ต้องปาราชิก เป็นผู้มิใช่สมณะ ไม่ใช่เหล่ากอแห่งศากยบุตร ฉะนั้น ฯ

■ รุกฺขํ **โรเปนฺติปิ โรปาเปนฺติปิ สิญฺจนฺติปิ สิญฺจาเปนฺติปิ** ฯ

ปลูกเองบ้าง ให้ผู้อื่นปลูกบ้าง รดเองบ้าง ให้ผู้อื่นรดบ้างซึ่งต้นไม้ ฯ

■ เยสํ หิ สุขสํภาสา สมฺโมทนียกถา **เนลา** โหติ **กณฺณสุขา** เต สขิลาติ วุจฺจนฺติ ฯ เตนาหํสุ **สขิลา สุขสํภาสาติ** ฯ

จริงอยู่ ชนผู้มีการพูดจาอ่อนหวาน เป็นสัมโมทนียกถา* ไม่หยาบคาย เสนาะหู ท่านเรียกว่า ผู้มีวาจาไพเราะ ฯ ด้วยเหตุนั้น ชาวบ้านจึงกล่าวว่า (พระผู้เป็นเจ้าของพวกเรา) เป็นผู้พูดไพเราะ พูดอ่อนหวาน ฯ

■ เอวํ มิหิตปุพฺพงฺคมาทิตาย อภากุฏิกภาวํ อตฺถโต ทสฺเสตฺวา ปุน สรูเปนปิ ทสฺเสนฺตา อาหํสุ **อภากุฏิกา อุตฺตานมุขา ปุพฺพภาสิโน**ติ ฯ

พวกชาวกิฏาคีรีชนบท ครั้นแสดงความเป็นผู้มีหน้าไม่สยิ้ว เพราะเป็นผู้มีปกติยิ้มแย้มก่อนเป็นต้น โดยอรรถอย่างนี้แล้ว เมื่อจะแสดงแม้โดยสรูปอีก จึงได้กล่าวว่า มีหน้าไม่สยิ้ว มีหน้าชื่นบาน มักพูดก่อน ฯ

■ เยปิ **สทฺธา** โหนฺติ **ปสนฺนา** เต ภิกฺขู โภเชตฺวา ตทนนฺตรํ สพฺพปฐมํ ตํเยว โภเชนฺติ ฯ

แม้ชนเหล่าใดเป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใส ชนเหล่านั้นให้ภิกษุทั้งหลายฉันแล้ว จึงเชิญนางวิสาขานั้นแลให้รับประทานก่อนคนทั้งปวง ในลำดับที่ภิกษุฉันแล้วนั้น ฯ

---

* **สัมโมทนียกถา** ได้แก่ถ้อยคำที่แสดงความชื่นชมยินดี เป็นที่ชุ่มชื่นใจแก่ผู้ฟังหรือผู้อ่าน

■ **พฺยตฺเตน** ภิกฺขุนา **ปฏิพเลน** เต ภิกฺขู ญาเปตพฺพา สุณนฺตุ เม อายสฺมนฺตา อยํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ อาปตฺตึ สรติ **วิวรติ อุตฺตานีกโรติ เทเสติ** ยทายสฺมนฺตานํ ปตฺตกลฺลํ อหํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน อาปตฺตึ ปฏิคฺคณฺเหยฺยนฺติ ฯ

อันภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถ พึงเผดียงภิกษุเหล่านั้นให้ทราบว่า ท่านเจ้าข้า ท่านผู้มีอายุทั้งหลายของจงฟังข้าพเจ้า ภิกษุมีชื่ออย่างนี้ รูปนี้ย่อมระลึก ย่อมเปิดเผย ย่อมกระทำให้ตื้น ย่อมแสดงอาบัติ ถ้าว่าความพรั่งพร้อมแห่งท่านผู้มีอายุทั้งหลายถึงที่แล้ว ข้าพเจ้าพึงรับอาบัติของภิกษุชื่อนี้ ฯ

■ อิทํ ตุยฺหํ **เทมิ ททามิ ทชฺชามิ โอโณเชมิ ปริจฺจชามิ วิสฺสชฺชามี**ติ วา อิตฺถนฺนามสฺส เทมิ ฯเปฯ นิสฺสชฺชามีติ วา วทติ สมฺมุขาปิ ปรมฺมุขาปิ ทินฺนเมว โหติ ฯ

ภิกษุผู้สละให้กล่าวว่า ข้าพเจ้าให้ ยกให้ น้อมให้ สละให้ จำหน่ายจีวรผืนนี้แก่ท่าน หรือว่า ข้าพเจ้าให้ ฯลฯ สละให้แก่ท่านผู้มีชื่อนี้ ดังนี้ เป็นอันให้ทั้งต่อหน้าทั้งลับหลังแล้วทีเดียว ฯ

■ ปฏฺโจติ **เฉโก สมตฺโถ ปฏิพโล** สรสมฺปนฺโน กณฺฐมาธุริเยน สมนฺนาคโต ฯ

บทว่า ปฏฺโจ ได้แก่ เป็นผู้ฉลาด สามารถ เฉียบแหลม ถึงพร้อมด้วยเสียง คือ ประกอบด้วยความเป็นผู้มีลูกคอไพเราะ ฯ

■ ปุญฺญตฺถิเกหิ จ อุปาสเกหิ ภิกฺขูนํ เวยฺยาวจฺจํ กโรถาติ อาณตฺตา วา ภิกฺขูนํ วา **สนฺทิฏฺฐา สมฺภตฺตา** เกจิ เวยฺยาวจฺจกรา โหนฺติ ฯ

และไวยาวัจกรทั้งหลายที่พวกอุบาสกผู้ต้องการบุญสั่งไว้ว่า พวกท่านจงทำการรับใช้แก่ภิกษุทั้งหลาย หรือไวยาวัจกรบางพวกเป็นเพื่อนเคยเห็น เคยคบกันมา ของภิกษุทั้งหลาย มีอยู่ ฯ

■ กถํ หิ นาม ตฺวํ โมฆปุริส อญฺเญหิ **โอวทนีโย อนุสาสนีโย** อญฺญํ **โอวทิตุํ อนุสาสิตุํ** มญฺญิสฺสสิ ฯ

ดูกรโมฆบุรุษ อย่างไรกันน่ะ เธอยังเป็นผู้ที่คนอื่นควรโอวาทควรพร่ำสอน จักสำคัญเพื่อจะโอวาท เพื่อจะพร่ำสอนผู้อื่น ฯ

■ อญฺเญนญฺญํ ปฏิจรตีติ อญฺเญน วจเนน อญฺญํ วจนํ **ปฏิจรติ ปฏิจฺฉาเทติ อชฺโฌตฺถรติ** ฯ

สองบทว่า อญฺเญนญฺญํ ปฏิจรติ ได้แก่ ย่อมกลบเกลื่อนคือปกปิด ทับถมคำอื่นด้วยคำอื่น ฯ

■ สํวุโตติ อิมินา ปาฏิโมกฺขสํวเรน **อุเปโต** โหติ **สมุเปโต อุปคโต สมุปาคโต อุปฺปนฺโน สมุปฺปนฺโน สมนฺนาคโต** เตน วุจฺจติ ปาฏิโมกฺขสํวรสํวุโตติ ฯ

บทว่า สํวุโต มีอธิบายว่า เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี

ประกอบแล้วด้วยปาฏิโมกขสังวรนี้ ด้วยเหตุนั้น จึงเรียกว่า เป็นผู้สำรวมแล้วด้วยปาฏิโมกขสังวร ฯ

■ วิหรตีติ **อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ จรติ วิหรติ** เตน วุจฺจติ วิหรตีติ ฯ

บทว่า วิหรติ มีอธิบายว่า สืบเนื่องกันอยู่ ประพฤติเป็นไปอยู่ รักษาอยู่ เป็นไปอยู่ ให้เป็นไปอยู่ เที่ยวไปอยู่ พักอยู่ ด้วยเหตุนั้น จึงเรียกว่า วิหรติ(อยู่) ฯ

■ อนฺโตคามโต ปน ภิกฺขุนิโย อาคจฺฉนฺติโย **ปิปาสิตา จ กิลนฺตา จ** โหนฺติ ฯ

ก็ภิกษุณีทั้งหลายเดินมาจากภายในบ้าน ย่อมกระหายน้ำและเหน็ดเหนื่อย ฯ

■ โอวโฏติ **ปิหิโต วาริโต ปฏิกฺขิตฺโต** ฯ

บทว่า โอวโฏ ได้แก่ ปิด คือ กั้น ห้าม ฯ

■ ตสฺมา ภิกฺขุนิยา อธิปจฺจฏฺฐาเน เชฏฺฐกฏฺฐาเน ฐตฺวา เอวํ **อภิกฺกม** เอวํ **ปฏิกฺกม** เอวํ **นิวาเสหิ** เอวํ **ปารุปาหี**ติ เกนจิ ปริยาเยน **เนว** ภิกฺขุ **โอวทิตพฺโพ น อนุสาสิตพฺโพ** ฯ

เพราะเหตุนั้น ภิกษุณีตั้งอยู่ในฐานแห่งความเป็นผู้ใหญ่ คือ ในฐานแห่งผู้เป็นหัวหน้า อย่าพึงว่ากล่าว อย่าพึงสั่งสอนภิกษุโดย

ปริยายใด ๆ ว่า ท่านจงเดินหน้าอย่างนี้ จงถอยกลับอย่างนี้ จงนุ่งอย่างนี้ จงห่มอย่างนี้ ฯ

■ อนาปชฺชนฺโต **อขณฺฑสีโล** โหติ **ปริสุทฺธสีโล** ฯ เอวมสฺส อตฺตโน สีลกฺขนฺโธ **สุคุตฺโต** โหติ **สุรกฺขิโต** ฯ

เธอเมื่อไม่ต้อง (อาบัติ) ย่อมเป็นผู้มีศีลไม่ขาด มีศีลบริสุทธิ์ ฯ ด้วยอาการอย่างนี้ สีลขันธ์ของตนย่อมเป็นอันเธอคุ้มครอง รักษาดีแล้ว ฯ

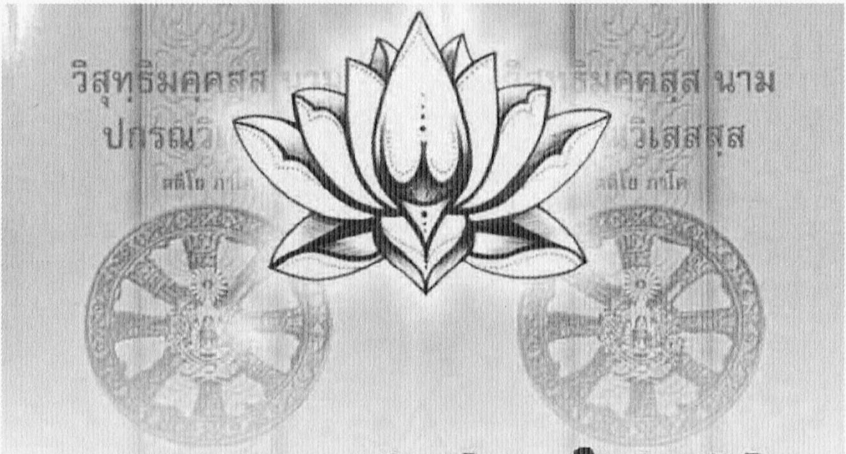
■ อิตเร ปน เถรา ฯเปฯ สาสนํ **วุฑฺฒึ วิรุฬฺหึ เวปุลฺลํ** คมยิสฺสนฺติ ฯ

ส่วนพระเถระอีกพวกหนึ่ง ฯลฯ ยังศาสนาให้ถึงความเจริญงอกงาม ไพบูลย์ โดยอุบายอย่างนี้ ฯ

■ อยํ หิ ธมฺโม อริเยหิ **วณฺณิโต ปสฏฺโฐ โถมิโต** ฯ

ความจริง ธรรมนี้ พระอริยเจ้าทั้งหลาย ยกย่อง สรรเสริญชมเชย ฯ

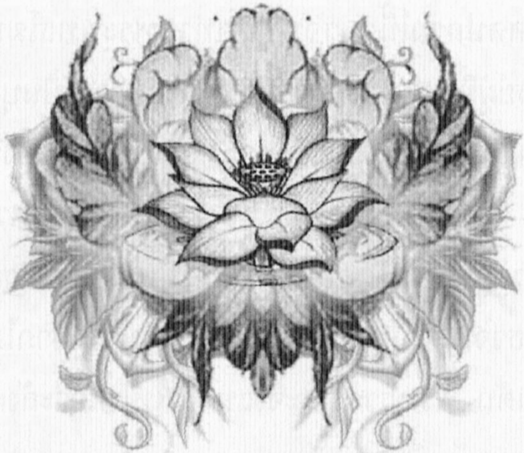
ศัพท์ชุด ในคัมภีร์ วิสุทธิมัคคปกรณ์

คำว่า **วิสุทธิมัคคปกรณ์** แยกเป็น ๓ คำคือ **วิสุทธิ**(บริสุทธิ์ : คำว่า วิสุทธิ นี้เป็นไวพจน์ของคำว่า นิพพาน หรือหมายถึงนิพพาน) + **มัคคะ**(ทาง) + **ปกรณ์**(คัมภีร์) เมื่อรวมเข้าด้วยกันเป็น **วิสุทธิมัคคปกรณ์** จึงแปลว่า คัมภีร์แสดงทางแห่งความบริสุทธิ์ หรือคัมภีร์แสดงทางแห่งพระนิพพาน โดยพรรณนาธิบายศีล สมาธิ และปัญญา ตามแนววิสุทธิ ๗

วิสุทธิมัคคปกรณ์นี้ รจนาโดยท่านพระพุทธโฆษาจารย์พระอรรถกถาจารย์ผู้ยิ่งใหญ่ มีผลงานมากมาย ท่านเป็นบุตรพราหมณ์เกิดที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งใกล้พุทธคยา สถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าในแคว้นมคธ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๙๕๖ เรียนจบไตรเพท ต่อมาพบกับพระเรวตเถระได้โต้ตอบปัญหากัน สู้พระเรวตเถระไม่ได้ จึงขอบวชเรียนพุทธวจนะ เป็นผู้มีความรู้ความสามารถมากได้รจนาคัมภีร์ญาโณทัยเป็นต้น พระเรวตเถระจึงแนะนำให้ไปเกาะลังกา เพื่อแปลอรรถกถาสิงหฬกลับเป็นภาษามคธ

ท่านเดินทางไปมหาวิหาร เกาะลังกา ขออนุญาตแปลคัมภีร์ ถูกพระเถระมหาวิหารให้คาถามา ๒ บทให้ท่านแต่งหนังสือ เพื่อทดสอบความรู้ ท่านจึงแต่งคำอธิบายคาถาทั้ง ๒ นั้นขึ้นเป็นคัมภีร์**วิสุทธิมัคค์** จากนั้นก็ได้รับอนุญาตให้ทำงานแปลอรรถกถาตามประสงค์ เมื่อทำงานเสร็จสิ้นแล้ว ท่านก็เดินทางกลับชมพูทวีป

เบื้องต้นนี้...ให้กำหนดไว้ว่า **วิสุทธิมัคคปกรณ์**เป็นคัมภีร์อธิบายขยายความทางเพื่อความบริสุทธิ์ เป็นคัมภีร์สำคัญในพระพุทธศาสนาโดยใช้เป็นหลักสูตรวิชาภาษาบาลีของคณะสงฆ์ไทย ในชั้นประโยค ป.ธ. ๘ และชั้นประโยค ป.ธ. ๙ เป็นคัมภีร์ที่พระภิกษุสามเณรผู้เรียนภาษาบาลีต้องแปลให้ได้ มากไปกว่านั้นคือต้องแต่งเป็นภาษาบาลีให้ได้ด้วย

วิสุทฺธิมคฺคปกรณํ
(ปฐโม ภาโค)

ศัพท์ชุดตามที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมัคค์ ภาคที่ ๑ นักศึกษาพึงกำหนดดังนี้

■ ยถา นาม เวฬุชฏาทีหิ เวฬุอาทโย เอวํ ตาย ตณฺหาชฏาย สพฺพาปิ อยํ สตฺตนิกายสงฺขาตา ปชา **ชฏิตา วินทฺธา สํสิพฺพิตา** ฯ

ประชา กล่าวคือหมู่สัตว์นี้แม้ทั้งหมด อันชัฏคือตัณหานั้นเกี่ยวสอด คือรัดรึง ตรึงไว้ เหมือนต้นไม้ทั้งหลายมีไม้ไผ่เป็นต้น อันชัฏมีไม้ไผ่เป็นต้นเกี่ยวสอดไว้ ฉะนั้น ฯ

■ ตตฺถ อิมินา ปาฏิโมกฺขสํวเรน **อุเปโต** โหติ **สมุเปโต**ติ อยํ ปาฏิโมกฺขสํวโร ฯ

ในสังวร ๕ อย่างนั้น สังวรที่ตรัสว่า ภิกษุเป็นผู้เข้าถึงแล้ว เป็นผู้ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยปาฏิโมกขสังวรนี้ นี้ชื่อว่าปาฏิโมกขสังวร ฯ

■ อปเรปิ อากงฺเขยฺย เจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สพฺรหฺมจารีนํ **ปิโย** จสฺส **มนาโป** จ **ครุ** จ **ภาวนีโย** จาติ สีเลเสฺววสฺส ปริปูรีการีติอาทินา นเยน ปิยมนาปตาทโย อาสวกฺขยปริโยสานา อเนกา สีลานิสํสา วุตฺตา ฯ

อานิสงส์ของศีลเป็นอเนกอื่นอีกเล่า มีความเป็นที่รักที่ชอบใจเป็นเบื้องต้น มีความสิ้นอาสวะเป็นที่สุด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้โดยนัยว่า ภิกษุทั้งหลาย หากภิกษุพึงหวังว่า เราพึงเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจ เป็นที่เคารพ เป็นที่ยกย่อง ของสพรหมจารีทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลายเถิด ดังนี้เป็นต้น ฯ

■ อิเธกจฺโจ **ลาภเหตุ ลาภปจฺจยา ลาภการณา** ยถาสมาทินฺนํ สิกฺขาปทํ วีติกฺกมติ อิทํ ตํ สีลํ ลาภปริยนฺตํ ฯ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมละเมิดสิกขาบทตามที่ตนสมาทานไว้ เพราะลาภเป็นเหตุ เพราะลาภเป็นปัจจัย เพราะลาภเป็นตัวการณ์ ศีลนี้นั้นชื่อว่ามีลาภเป็นที่สุด ฯ

■ ยํ ภควตา อิธ ภิกฺขุ **ปาฏิโมกฺขสํวรสํวุโต** วิหรติ **อาจาร-โคจรสมฺปนฺโน** อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ **ภยทสฺสาวี** สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสูติ เอวํ วุตฺตํ สีลมิทํ ปาฏิโมกฺขสํวรสีลํ นาม ฯ

ศีลใดที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ภิกษุในศาสนานี้เป็นผู้สำรวมด้วยปาฏิโมกขสังวร*อยู่ ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษมาตรว่าเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ดังนี้ ศีลนี้ชื่อว่าปาฏิโมกขสังวรศีล ฯ

■ ยา ปน อาชีวเหตุ อาชีวการณา ปญฺญตฺตานํ ฉนฺนํ สิกฺขาปทานํ วีติกฺกมสฺส **กุหนา ลปนา เนมิตฺติกตา นิปฺเปสิกตา** ลาเภน ลาภํ **นิชิคีสนตา**ติ เอวมาทีนญฺจ ปาปธมฺมานํ วเสน ปวตฺตา มิจฺฉาชีวา วิรติ อิทํ อาชีวปาริสุทฺธิสีลํ นาม ฯ

ส่วนการงดเว้นจากมิจฉาชีวะอันเป็นไปด้วยอำนาจแห่งการละเมิดสิกขาบท ๖ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติ เพราะอาชีพเป็นเหตุ เพราะอาชีพเป็นตัวการณ์ และแห่งบาปธรรมทั้งหลายมีอย่างนี้

---

*__ปาฏิโมกข์__ ในคำว่า ปาฏิโมกขสังวรนี้มี ๒ อย่าง คือ (๑) โอวาทปาฏิโมกข์ (๒) อาณาปาฏิโมกข์ (สารตฺถ.ฎีกา. ๑/๕๑๗)

คือ การล่อลวง การป้อยอ การทำใบ้ การบีบบังคับ การแสวงหาลาภด้วยลาภ เป็นต้น ศีลนี้ชื่อว่าอาชีวปาริสุทธิศีล ฯ

■ ตํ หิ โย นํ **ปาติ รกฺขติ** ตํ **โมกฺเขติ โมจยติ** อาปายิกาทีหิ ทุกฺเขหิ ตสฺมา ปาฏิโมกฺขนฺติ วุจฺจติ ฯ

เพราะว่า ผู้ใดเฝ้าระวัง คือรักษาศีลนั้น ศีลนั้นย่อมยังผู้นั้นให้รอด คือให้พ้นจากทุกข์ทั้งหลายมีทุกข์ในอบายเป็นต้น เพราะเหตุนั้น ศีลนั้นท่านจึงเรียกว่า ปาฏิโมกข์ ฯ

■ สํสฏฺโจ วิหรติ ราชูหิ ฯเปฯ อสฺสทฺธานิ อปฺปสนฺนานิ อกฺโกสกปริภาสกานิ อนตฺถกามานิ อหิตกามานิ อผาสุกกามานิ อโยคกฺเขมกามานิ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ ตถารูปานิ กุลานิ **เสวติ ภชติ ปยิรุปาสติ** อยํ วุจฺจติ อโคจโร ฯ

(ภิกษุบางรูปในศาสนานี้) เป็นผู้คลุกคลีอยู่กับพระราชา ฯลฯ ย่อมคบ ย่อมเสพ ย่อมเข้าไปนั่งใกล้ ซึ่งตระกูลทั้งหลายที่ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส ที่ด่าว่าเอา ที่มุ่งสิ่งอันไม่มีประโยชน์ มุ่งสิ่งไม่เกื้อกูล มุ่งความไม่ผาสุก มุ่งความไม่เกษมจากโยคะ แก่พวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา นี้เรียกว่า อโคจร ฯ

■ อปิจ ภิกฺขุ **สคารโว สปฺปติสฺโส หิโรตฺตปฺปสมฺปนฺโน สุนิวุตฺโถ สุปารุโต** ปาสาทิเกน อภิกฺกนฺเตน ปฏิกฺกนฺเตน

อาโลกิเตน วิโลกิเตน สมฺมิญฺชิเตน ปสาริเตน โอกฺขิตฺตจกฺขุ อิริยาปถสมฺปนฺโน อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โภชเน มตฺตญฺญู ชาคริยมนุยุตฺโต สติสมฺปชญฺเณน สมนฺนาคโต **อปฺปิจฺโฉ สนฺตุฏฺโฐ อสํสฏฺโฐ อารทฺธวิริโย** อภิสมาจาริเกสุ **สกฺกจฺจการี ครุจิตฺตีการพหุโล** วิหรติ อยํ วุจฺจติ อาจาโร ฯ

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุผู้มีความเคารพ มีความยำเกรง ถึงพร้อมด้วยหิริโอตตัปปะ นุ่งเรียบร้อย ห่มเรียบร้อย มีกิริยาก้าวไป ถอยกลับ แล เหลียว คู้แขน เหยียดแขนน่าเลื่อมใส มีจักษุทอดลง ถึงพร้อมด้วยอิริยาบถ รักษาทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย รู้ประมาณในโภชนะ ประกอบเนืองๆ ซึ่งชาคริยธรรม ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ มักน้อย สันโดษ ไม่คลุกคลีด้วยหมู่ ปรารภความเพียร กระทำโดยเคารพในอภิสมาจาริกสิกขาบททั้งหลาย มากไปด้วยความเคารพและยำเกรงอยู่ นี้เรียกว่า อาจาระ ฯ

■ อิธ ภิกฺขุ อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ วีถึ ปฏิปนฺโน **โอกฺขิตฺตจกฺขุ ยุคมตฺตทสฺสาวี สํวุโต** คจฺฉติ ฯ

ภิกษุในพระศาสนานี้ เข้าไปสู่ละแวกบ้าน เดินไปตามถนน มีจักษุทอดลง มองดูชั่วแอก สำรวมไป ฯ

■ ตถาปิ อนฺโตนคเร สพฺพํ ภณฺฑํ **สุรกฺขิตํ สุโคปิตเมว** โหติ ฯ

ถึงอย่างนั้น สิ่งของทั้งหมดภายในพระนคร ก็ชื่อว่าเป็นอันรักษาคุ้มครองดีแล้วทั้งนั้น ฯ

■ อาชีวเหตุ อาชีวการณา **ปาปิจฺโฉ อิจฺฉาปกโต** อสนฺตํ อภูตํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ อุลฺลปติ อาปตฺติ ปาราชิกสฺส ฯ

เพราะอาชีวะเป็นเหตุ เพราะอาชีวะเป็นตัวการณ์ ภิกษุมีความปรารถนาลามก อันความอยากครอบงำแล้ว พูดอวดอุตริมนุสธรรมอันไม่มีไม่เป็น (ในตน) ต้องอาบัติปาราชิก ฯ

■ ตตฺถ กตมา กุหนา ลาภสกฺการสิโลกสนฺนิสฺสิตสฺส ปาปิจฺฉสฺส อิจฺฉาปกตสฺส ยา ปจฺจยปฏิเสวนสงฺขาเตน วา สามนฺตชปฺปิเตน วา อิริยาปถสฺส วา **อฏฺฐปนา ฐปนา สณฺฐปนา ภากุฏิกา ภากุฏิยํ กุหนา กุหายนา กุหิตตฺตํ** อยํ วุจฺจติ กุหนา ฯ

บรรดากิริยาเหล่านั้น ล่อลวงเป็นไฉน การแสร้งทำหน้าสยิ้วแสร้งทำหน้าเบ้ ล่อลวงให้เขางงงวย ด้วยวิธีลวง กล่าวคือการแสร้งปฏิเสธปัจจัย ด้วยการพูดเลียบเคียงก็ดี การแสร้งวางท่า ตั้งท่าแต่งท่าอิริยาบถให้งดงามก็ดี อันใด ของภิกษุผู้เห็นแก่ลาภสักการะและความสรรเสริญ มีความปรารถนาลามก ถูกความอยากครอบงำแล้ว นี้เรียกว่า ล่อลวง ฯ

■ ตตฺถ กตมา ลปนา ลาภสกฺการสิโลกสนฺนิสฺสิตสฺส ปาปิจฺฉสฺส อิจฺฉาปกตสฺส ยา ปเรสํ **อาลปนา ลปนา สลฺลปนา**

อุลฺลปนา สมุลฺลปนา อุนฺนหนา สมุนฺนหนา อุกฺกาปนา สมุกฺกาปนา อนุปฺปิยภาณิตา จาฏุกมฺยตา มุคฺคสูปตา ปาริภฏฺยตา อยํ วุจฺจติ ลปนา ฯ

บรรดากิริยาเหล่านั้น ป้อยอเป็นไฉน การพูดทักเขาก่อน พูดโอ่เขา พูดเอาใจเขา พูดยกยอเขา พูดทำให้เขาสูงขึ้น พูดผูกพันเขา พูดคาดคั้นเขา พูดประจบเขา พูดลดตัว พูด(เล่นปนจริง) เป็นแกงถั่ว (พูดประจ๋อประแจ๋) เป็นพี่เลี้ยงเด็ก อันใด ของภิกษุผู้เห็นแก่ลาภสักการะและความสรรเสริญ มีความปรารถนาลามก ถูกความอยากครอบงำแล้ว นี้เรียกว่า ป้อยอ ฯ

■ ตตฺถ กตมา เนมิตฺติกตา ลาภสกฺการสิโลกสนฺนิสฺสิตสฺส ปาปิจฺฉสฺส อิจฺฉาปกตสฺส ยํ ปเรสํ **นิมิตฺตํ นิมิตฺตกมฺมํ โอภาโส โอภาสกมฺมํ สามนฺตชปฺปา ปริกถา** อยํ วุจฺจติ เนมิตฺติกตา ฯ

บรรดากิริยาเหล่านั้น ความเป็นผู้ทำใบ้เป็นไฉน การทำบุ้ยใบ้ บอกใบ้ พูดเคาะ พูดแคะได้ พูดเลียบเคียง พูดหว่านล้อมเขา อันใด ของภิกษุผู้เห็นแก่ลาภสักการะและความสรรเสริญ มีความปรารถนาลามก ถูกความอยากครอบงำแล้ว นี้เรียกว่า ความเป็นผู้ทำใบ้ ฯ

■ ตตฺถ กตมา นิปฺเปสิกตา ลาภสกฺการสิโลกสนฺนิสฺสิตสฺส ปาปิจฺฉสฺส อิจฺฉาปกตสฺส ยา ปเรสํ **อกฺโกสนา วมฺภนา ครหนา**

อุกฺเขปนา สมุกฺเขปนา ขิปนา สงฺขิปนา ปาปนา สมฺปาปนา อวณฺณหาริกา ปรปิฏฺฐิมํสิกตา อยํ วุจฺจติ นิปฺเปสิกตา ฯ

บรรดากิริยาเหล่านั้น บีบบังคับเป็นไฉน การด่าเขา การพูดข่มเขา การพูดติเขา พูดขับเขา พูดไล่เขา พูดเย้ยเขา พูดหยันเขา พูดเหยียดเขา พูดหยามเขา พูดโพนทะนาเขา พูดขู่เข็ญเขา อันใดของภิกษุผู้เห็นแก่ลาภสักการะและความสรรเสริญ มีความปรารถนาลามก ถูกความอยากครอบงำแล้ว นี้เรียกว่า บีบบังคับ ฯ

■ ตตฺถ กตมา ลาเภน ลาภํ นิชิคีสนตา ลาภสกฺการสิโลก-สนฺนิสฺสิโต ปาปิจฺโฉ อิจฺฉาปกโต อิโต ลทฺธํ อามิสํ อมุตฺร หรติ อมุตฺร วา ลทฺธํ อามิสํ อิธาหรติ ยา เอวรูปา อามิเสน อามิสสฺส **เอฏฺฐิ คเวฏฺฐิ ปริเยฏฺฐิ เอสนา คเวสนา ปริเยสนา** อยํ วุจฺจติ ลาเภน ลาภํ นิชิคีสนตา ฯ

บรรดากิริยาเหล่านั้น การแสวงหาลาภด้วยลาภเป็นไฉน ภิกษุเห็นแก่ลาภสักการะและความสรรเสริญ มีความปรารถนาลามก ถูกความอยากครอบงำ ย่อมนำอามิสที่ตนได้แต่เรือนนี้ไปที่เรือนโน้น หรือนำอามิสที่ตนได้ในที่โน้นมาในที่นี้ การใฝ่หา เสาะหา แสวงหาอามิสด้วยอามิสเห็นปานนี้ อันใด นี้เรียกว่า การแสวงหาลาภด้วยลาภ ฯ

■ ตเมนํ คหปติกา เอวํ ชานนฺติ อยํ สมโณ **อปฺปิจฺโฉ สนฺตุฏฺโฐ ปวิวิตฺโต อสํสฏฺโฐ อารทฺธวิริโย ธุตวาโทติ** ภิยฺโย ภิยฺโย นิมนฺเตนฺติ ฯ

คฤหบดีทั้งหลายเข้าใจเธออย่างนี้ว่า สมณะรูปนี้เป็นผู้มักน้อย สันโดษ สงัด ไม่ระคนด้วยหมู่ ปรารภความเพียร มีปกติกล่าวธรรมขจัดกิเลส ดังนี้ ย่อมนิมนต์เธอยิ่งๆ ขึ้น ฯ

■ ยสฺส เอวรูโป อุปชฺฌาโย อาจริโย สมานุปชฺฌายโก สมานาจริยโก **มิตฺโต สนฺทิฏฺโฐ สมฺภตฺโต สหาโย** โย เอวรูเป วิหาเร วสติ อฑฺฒโยเค ปาสาเท หมฺมิเย คุหายํ เลเณ กุฏิยา กูฏาคาเร อฏฺเฏ มาเฬ อุฏฺฏณฺเฑ อุปฏฺฐาเน สาลายํ มณฺฑเป รุกฺขมูเล วสติ โส สมโณ มเหสกฺโข ฯ

พระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์ ภิกษุร่วมอุปัชฌาย์ ภิกษุร่วมอาจารย์ ภิกษุผู้เป็นมิตร ภิกษุผู้เป็นเกลอ ภิกษุผู้ชอบพอกัน ภิกษุผู้สหาย ของภิกษุใด เป็นอย่างนี้ๆ ภิกษุใดอยู่ในวิหาร โรงยาว ปราสาท เรือนโล้น คูหา ที่เร้น กระท่อม เรือนยอด ป้อม โรงกลม ศาลายาว โรงประชุม มณฑป โคนไม้ อย่างนี้ๆ ภิกษุนั้นเป็นสมณะมเหสักข์ ฯ

■ อถวา **โกรชิกโกรชิโก ภากุฏิยภากุฏิโย กุหกุโห ลปลโป มุขสมฺภาวิโต** อยํ สมโณ อิมาสํ เอวรูปานํ สนฺตานํ

วิหารสมาปตฺตีนํ ลาภีติ ตาทิสํ **คมฺภีรํ คุฬฺหํ นิปุณํ ปฏิจฺฉนฺนํ** โลกุตฺตรสุญฺญตปฏิสํยุตฺตํ กถํ กเถติ ฯ

มิฉะนั้น เธอแสดงอาการที่น่าเกลียดหนักเข้า หน้าด้านเข้า ลวงเขามากเข้า พูดป้อยอซ่ำซองเข้า ก็เสนอหน้าตัวเอง กล่าวถ้อยคำที่ลึกลับซับซ้อนซ่อนเงื่อน เกี่ยวด้วยโลกุตรธรรมและสุญญตา (พาดพิงตน) เช่นนั้นว่า สมณะรูปนี้ได้วิหารสมาบัติ*อันละเอียดเหล่านี้อย่างนี้ๆ ฯ

■ สมฺปาทิเต ปน ตสฺมึ ปาฏิโมกฺขสีลมฺปิ **อทฺธนิยํ** โหติ **จิรฏฺฐิติกํ** สุสํวิหิตสาขาปริวารมิว สสฺสํ ฯ

แต่เมื่ออินทรียสังวรนั้นอันภิกษุทำให้ถึงพร้อมแล้ว แม้ศีลปาฏิโมกข์ก็ตั้งมั่นยั่งยืน เหมือนข้าวกล้าที่มีรั้วล้อมไว้ดี ย่อมยืนอยู่ได้ฉะนั้น ฯ

■ เอวรูปานิ สีลานิ ฯเปฯ เอกนฺตนิพฺพิทาย **วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย** สํวตฺตนฺติ ฯ

ศีลเห็นปานนี้ ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อสำรอกราคะ เพื่อความดับ เพื่อความสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้พร้อม เพื่อนิพพาน ฯ

---

* **วิหารสมาบัติ** โดยทั่วไปมักเรียกว่า อนุปุพพวิหารสมาบัติ มี ๙ ประการ

■ อปิจ โข มาตุคามสฺส **อุจฺฉาทนํ ปริมทฺทนํ นฺหาปนํ สมฺพาหนํ** สาทิยติ โส ตทสฺสาเทติ ตํ นิกาเมติ เตน จ วิตฺตึ อาปชฺชติ อิทมฺปิ โข พฺราหฺมณ พฺรหฺมจริยสฺส **ขณฺฑมฺปิ ฉิทฺทมฺปิ สพลมฺปิ กมฺมาสมฺปิ** ฯ

แต่ว่า ยังยินดีการลูบไล้ การขัดสี การให้อาบน้ำ การนวดฟั้นแห่งมาตุคาม เขายินดี ใคร่ใจ และถึงความปลื้มใจ ด้วยการบำเรอมีการลูบไล้เป็นต้นนั้น พราหมณ์ แม้ความยินดีการบำเรอแห่งมาตุคามนี้ นับเป็นความขาดก็ได้ ทะลุก็ได้ ด่างก็ได้ พร้อยก็ได้แห่งพรหมจรรย์ ฯ

■ อิเธกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ฯเปฯ น เหว โข มาตุคาเมน สทฺธึ ทฺวยทฺวยสมาปตฺตึ สมาปชฺชติ นปิ มาตุคามสฺส อุจฺฉาทนํ ฯเปฯ สาทิยติ นปิ มาตุคาเมน สทฺธึ **สญฺชคฺฆติ สงฺกีฬติ สงฺเกฬายติ** อปิจ โข มาตุคามสฺส จกฺขุนา จกฺขุํ **อุปนิชฺฌายติ เปกฺขติ** ฯ

พราหมณ์ สมณะก็ดี พราหมณ์ก็ดี บางคนในโลกนี้ ฯลฯ หาได้ร่วมประกอบกิริยาที่คนสองต่อสองจะพึงประกอบกันกับมาตุคามไม่เลย ทั้งไม่ยินดีการลูบไล้ ฯลฯ แห่งมาตุคาม ทั้งไม่ซิกซี้เล่นหัว สัพยอกกับมาตุคาม แต่ว่า ยังเพ่ง ยังจ้องดูมาตุคามด้วยตา ฯ

■ ยานิ หิ สีลานิ ลาภาทีนมฺปิ อตฺถาย อภินฺนานิ ฯเปฯ ตานิ สพฺพโส **อขณฺฑานิ อจฺฉิทฺทานิ อสพลานิ อกมฺมาสานี**ติ วุจฺจนฺติ ฯ

จริงอยู่ ศีลเหล่าใดแม้ไม่แตกเพราะต้องการลาภเป็นต้นก็ดี ฯลฯ ศีลเหล่านั้นท่านเรียกว่า ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ด่าง ไม่พร้อย โดยประการทั้งปวง ฯ

■ ยญฺจ โข โส ภิกฺขเว **ทุสฺสีโล ปาปธมฺโม อสุจิสงฺกสฺสร-สมาจาโร ปฏิจฺฉนฺนกมฺมนฺโต อสฺสมโณ สมณปฏิญฺโญ อพฺรหฺมจารี พฺรหฺมจาริปฏิญฺโญ อนฺโตปูติ อวสฺสุโต กสมฺพุกชาโต** ขตฺติยกญฺญํ วา ฯเปฯ อุปนิปชฺเชยฺย วา ตํ หิ ตสฺส ภิกฺขเว โหติ ทีฆรตฺตํ **อหิตาย ทุกฺขาย** กายสฺส เภทา ปรํ มรณา **อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ** อุปปชฺชติ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนข้อที่บุคคลผู้ทุศีล มีธรรมลามก มีสมาจารไม่สะอาดที่พึงระลึกถึงด้วยความรังเกียจ มีการงานซ่อนเร้น ไม่ใช่สมณะ แต่ปฏิญญาว่าเป็นสมณะ ไม่ใช่พรหมจารี แต่ปฏิญญาว่าเป็นพรหมจารี เป็นคนเน่าใน เปียกชื้น รกเรื้อ(ด้วยกิเลส)นั้น พึงเข้าไปนอนเคล้านางกษัตริย์ ฯลฯ ภิกษุทั้งหลาย ก็ข้อนั้นย่อมเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์ เพื่อทุกข์แก่เขาตลอดกาลนาน เพราะกายแตกตายไป เขาย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ฯ

■ ตํ กึ มญฺญถ ภิกฺขเว กตมํ นุโข วรํ ยํ พลวา ปุริโส ตตฺเตน อโยปฏฺเฏน **อาทิตฺเตน สมฺปชฺชลิเตน สโชติภูเตน** กายํ สมฺปลิเวเฐยฺย ยํ ขตฺติยมหาสาลานํ วา ฯเปฯ สทฺธาเทยฺยํ จีวรํ ปริภุญฺเชยฺย ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความนั้นอย่างไร ข้อที่บุรุษมีกำลัง เอาแผ่นเหล็กที่ร้อนแดงเป็นแสงช่วงเข้าหุ้มกาย (กับ)ข้อที่ภิกษุทุศีลพึงบริโภคจีวรที่เขาถวายด้วยศรัทธา ของกษัตริย์มหาศาล ฯลฯ อย่างไหนจะประเสริฐกว่าเล่าหนอ ฯ

■ โส คณฺหาวุโส ปตฺตจีวรนฺติ **คมนสชฺโช ว** โหติ **นิจฺจ-พฺยาวโฏ** ฯ

พระเถระนั้น (ขัดเขาไม่ได้) ก็บอกภิกษุเหล่านั้นให้ช่วยถือบาตรจีวรแล้ว เป็นผู้เตรียมจะไปทีเดียว เป็นผู้ขวนขวายอยู่เป็นนิจ ฯ

■ จีวรธารณมฺปิ จ ราคจริตสฺส **นาติคาฬฺหํ นาติสิถิลํ** โหติ **ปาสาทิกํ ปริมณฺฑลํ** ฯ

และการทรงจีวรแห่งคนราคจริตเล่า ก็ไม่รัดนัก ไม่หย่อนนัก เป็นปริมณฑล*น่าเลื่อมใส ฯ

---

* **เป็นปริมณฑล** ได้แก่นุ่งห่มเรียบร้อยเหมาะสม โดยห่มปิดสะดือและเข่าทั้งสอง (วิ.อ. ๒/-/๔๔๖)

■ ปริวิสกมนุสฺสาปิ ทาสา วา กมฺมกรา วา **ทุพฺพณฺณา ทุทฺทสฺสิกา กิลิฏฺฐวสนา ทุคฺคนฺธา เชคุจฺฉาเยว** อจิตฺตีกาเรน ยาคุภตฺตํ ฉฑฺเฑนฺตา วิย ปริวิสนฺติ ตาทิสา สปฺปายา ฯเปฯ อิทํ ราคจริตสฺส สปฺปายํ ฯ

แม้พวกคนอังคาส ก็เป็นพวกทาสหรือกรรมกร ที่ผิวดำ ไม่น่าดู ผ้านุ่งห่มสกปรก เหม็นสาบ น่าเกลียดจริงๆ อังคาสด้วยอาการไม่ยำเกรง ดุจ(เท)ทิ้งยาคูและภัตเสีย ฉะนั้น พวกคนอังคาสเช่นนั้นเป็นสัปปายะ ฯลฯ นี้เป็นสัปปายะของคนราคจริต ฯ

■ นิยฺยาติตตฺตภาโว ปน **เนว อตชฺชนีโย** โหติ **น เยนกามงฺคโม สุพฺพโจ อาจริยายตฺตวุตฺติเยว** โหติ ฯ โส อาจริยโต ทุวิธํ สงฺคหํ ลภนฺโต สาสเน **วุฑฺฒึ วิรุฬฺหึ เวปุลฺลํ** ปาปุณาติ ฯ

แต่ภิกษุที่ได้มอบอัตภาพ (แด่อาจารย์) แล้ว จะไม่เป็นผู้ที่อาจารย์ปรามไม่ได้ ไม่เป็นผู้ไปตามชอบใจ เป็นผู้ว่าง่าย มีความเป็นไปต่อเนื่องกับอาจารย์อยู่เสมอ ฯ เธอเมื่อได้รับความสงเคราะห์ทั้ง ๒ ประการแต่อาจารย์ ย่อมจะถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในพระศาสนา ฯ

■ ตสฺมึ โข ปน เสนาสเน เถรา ภิกฺขู วสนฺติ พหุสฺสุตา อาคตาคมา ธมฺมธรา วินยธรา มาติกาธรา เต กาเลน กาลํ อุปสงฺกมิตฺวา **ปริปุจฺฉติ ปริปญฺหติ** ฯ

อนึ่ง ภิกษุทั้งหลายผู้เถระ เป็นพหูสูต คล่องอาคม ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ย่อมอยู่ในเสนาสนะนั้น ภิกษุเข้าไปหาพระเถระเหล่านั้นตามกาลอันสมควร ย่อมไต่ถาม ย่อมสอบสวน ฯ

■ ยทา หิสฺส เกสนขโลมานิ ทีฆานิ โหนฺติ สรีรํ วา เสทมลคฺคหิตํ ตทา อชฺฌตฺติกวตฺถุ **อวิสทํ** โหติ **อปริสุทฺธํ** ฯ ยทา ปนสฺส จีวรํ **ชิณฺณํ กิลิฏฺฐํ ทุคฺคนฺธํ** โหติ เสนาสนํ วา อุกฺลาปํ ตทา พาหิรวตฺถุ อวิสทํ โหติ อปริสุทฺธํ ฯ

ก็เมื่อใด ผมเล็บขน ของพระโยคาวจรนั้นยาว หรือว่าร่างกายมีเหงื่อไคลจับก็ดี เมื่อนั้น ชื่อว่าวัตถุภายในไม่สดใส คือไม่หมดจด ฯ แต่เมื่อใด จีวรของเธอคร่ำคร่า เปรอะเปื้อน เหม็นสาบ หรือว่าเสนาสนะรกเรื้อก็ดี เมื่อนั้น ชื่อว่าวัตถุภายนอกไม่สดใส คือไม่สะอาด ฯ

■ เอวํ **สทฺทหนฺโต โอกปฺเปนฺโต** อปฺปนํ ปาปุณิสฺสติ ฯ

เมื่อสัทธามีกำลังอย่างนั้น เธอเชื่อดิ่งลงไป จักบรรลุอัปปนาได้ ฯ

■ อตฺถิ ภิกฺขเว อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคฏฺฐานิยา ธมฺมา ตตฺถ โยนิโสมนสิการพหุลีกาโร อยมาหาโร อนุปฺปนฺนสฺส วา อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย อุปฺปนฺนสฺส วา อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคสฺส **ภิยฺโยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา** ฯ

มีอยู่ ภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาสัมโพชฌงค์ ความทำโยนิโสมนสิการให้มากในธรรมเหล่านั้น นี้เป็นอาหารเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดขึ้นบ้าง เพื่อภิยโยภาพไพบูลย์เจริญเต็มที่แห่งอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วบ้าง ฯ

■ ยทาสฺส เอวํ ปฏิปชฺชโต **อลีนํ อนุทฺธฏํ อนิรสฺสาทํ** อารมฺมเณ สมฺปวตฺตํ สมถวีถิปฏิปนฺนํ จิตฺตํ โหติ ตทาสฺส ปคฺคหนิคฺคหนสมฺปหํสเนสุ น พฺยาปารํ อาปชฺชติ สารถิ วิย สมฺปวตฺเตสุ อสฺเสสุ ฯ

ในกาลใด จิตของเธอผู้ปฏิบัติอยู่อย่างนั้น เป็นจิตไม่หดหู่ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ปราศจากอัสสาทะ เป็นไปสม่ำเสมอในอารมณ์ ดำเนินอยู่ในวิถีแห่งสมถะ ในกาลนั้น เธอไม่ต้องขวนขวายในการยก การข่มและการทำให้มันร่าเริง ดุจสารถี เมื่อม้าทั้งหลายวิ่งไปเรียบร้อยแล้วก็ไม่ต้องขวนขวาย ฉะนั้น ฯ

■ สุฏฺฐุ วา **ขาทติ ขณติ หนติ** กายจิตฺตาพาธนฺติ สุขํ ฯ

อีกนัยหนึ่ง ธรรมชาติใดกัดเสีย ขุดเสีย กำจัดเสียด้วยดีซึ่งอาพาธในกายและใจ เหตุนั้น ธรรมชาตินั้นจึงชื่อว่าสุข ฯ

■ วิหรตีติ ตทนุรูเปน อิริยาปถวิหาเรน อิติ วุตฺตปฺปการชฺฌานสมงฺคี หุตฺวา อตฺตภาวสฺส **อิริยํ วุตฺตึ ปาลนํ ยปนํ**

ยาปนํ จารํ วิหารํ อภินิปฺผาเทติ ฯ วุตฺตญฺเหตํ วิภงฺเค*

วิหรตีติ **อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ จรติ วิหรติ** เตน วุจฺจติ วิหรตีติ ฯ

บทว่า วิหรติ ความว่า พระโยคาวจรเป็นผู้ได้ฌานมีประการดังกล่าวฉะนี้แล้ว ยังความเคลื่อนไหว ความเป็นไป ความรักษาไว้ ความสืบไป ความดำเนินไป ความไปมาได้ ความอยู่ไปได้ แห่งอัตภาพให้สำเร็จด้วยอิริยาบถวิหารอันสมควรแก่ฌานนั้น ฯ สมดังคำที่ท่านกล่าวไว้ในวิภังค์ว่า บทว่า วิหรติ ความว่า ย่อมเคลื่อนไหว เป็นไป รักษา สืบไป ดำเนินไป ไปมาได้ อยู่ไปได้ เพราะเหตุนั้น จึงกล่าวว่า วิหรติ ฯ

■ เอวเมว โข ภิกฺขเว อิเธกจฺโจ **ปณฺฑิโต วิยตฺโต กุสโล** ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ เวทนาสุ... จิตฺเต... ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ **อาตาปี สมฺปชาโน สติมา** วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นบัณฑิตเฉลียวฉลาดบางรูปในธรรมวินัยนี้ ตามดูกายในกายอยู่ ตามดูเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ ตามดูจิตในจิตอยู่ ตามดูธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ พึงเป็นผู้มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ ฯ

---

* อภิ.วิ. ๓๕/๓๕๘/๒๑๔

■ ตถาหิ สา ภิกฺขเว คาวี ปพฺพเตยฺยา พาลา อพฺยตฺตา อกฺเขตฺตญฺญู อกุสลา วิสเม ปพฺพเต วิจริตุํ เอวเมว โข ภิกฺขเว อิเธกจฺโจ ภิกฺขุ **พาโล อพฺยตฺโต อกฺเขตฺตญฺญู อกุสโล** วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯเปฯ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหริตุํ โส ตํ นิมิตฺตํ **นาเสวติ น ภาเวติ น พหุลีกโรติ** น จ สฺวาธิฏฺฐิตํ อธิฏฺฐาติ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย จริงอย่างนั้น แม่โคนั้นเป็นสัตว์หากินบนภูเขา แต่โง่เซอะ ไม่รู้จักเขต ไม่ฉลาดที่จะเที่ยวไปบนภูเขาอันขรุขระ (ฉันใด ก็ดี) ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นคนโง่งุ่มง่าม ไม่รู้จักเขต (แห่งภาวนา) ไม่ฉลาดที่จะสงัดจากกามทั้งหลาย ฯลฯ เข้าถึงปฐมฌานอยู่ เธอไม่ส้องเสพ ไม่เจริญ ไม่ทำให้มากซึ่งนิมิตนั้น และไม่ตั้งนิมิตนั้นไว้ให้มั่นดีแล้ว ฯ

■ สมฺปสาทนนฺติ ยา **สทฺธา สทฺทหนา โอกปฺปนา อภิปฺปสาโท** ฯ

ศรัทธาอันใด ความเชื่อ ความปลงใจ ความเลื่อมใสยิ่งอันใด อันนั้นชื่อสัมปสาทนะ ฯ

■ ยํฌานเหตุ ยํฌานการณา ตํ ตติยชฺฌานสมงฺคิปุคฺคลํ พุทฺธาทโย อริยา **อาจิกฺขนฺติ เทเสนฺติ ปญฺญเปนฺติ ปฏฺฐเปนฺติ วิวรนฺติ วิภชนฺติ อุตฺตานีกโรนฺติ** ปกาเสนฺติ ปสํสนฺตีติ อธิปฺปาโย ฯ

เพราะฌานใดเป็นเหตุ เพราะฌานใดเป็นการณ์ พระอริยะทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมกล่าว แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้ตื้น หมายความว่า ประกาศ สรรเสริญ ซึ่งบุคคลผู้ได้ตติยฌานนั้น ฯ

■ ตสฺสา ปริสุทฺธตฺตา ปริสุทฺธจนฺทเลขาปภา วิย สหชาตาปิ สติอาทโย **ปริสุทฺธา** โหนฺติ **ปริโยทาตา** ฯ

เพราะความที่อุเบกขานั้นบริสุทธิ์แล้ว แม้สหชาตธรรมทั้งหลายมีสติเป็นต้น ก็เป็นอันบริสุทธิ์ผุดผ่องไปด้วย ดุจแสงจันทรเลขาที่กระจ่าง (ก็ย่อมแจ่ม) ฉะนั้น ฯ

■ อยํ ปน ตุยฺหํ อุปฏฺฐานากาโร **สญฺญาโช สญฺญาสมฺภโว** ฯ

อันการที่ปรากฏแก่ท่านนี้ เป็นอาการเกิดแต่สัญญา เป็นขึ้นเพราะสัญญา ฯ

■ อิมินา ธมฺมฏฺฐิติญาเณน ภควา เต ธมฺเม ยถาภูตํ ญตฺวา เตสุ **นิพฺพินฺทนฺโต วิรชฺชนฺโต วิมุจฺจนฺโต** วุตฺตปฺปการสฺส อิมสฺส สํสารจกฺกสฺส อเร **หนิ วิหนิ วิทฺธํเสสิ** ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงรู้ธรรมเหล่านั้นตามเป็นจริงด้วยธรรมฐิติญาณแล้ว ทรงหน่ายในธรรมเหล่านั้น ทรงคลายความยินดีหลุดพ้นไป ชื่อว่าทรงกำจัด คือรื้อ ทำลาย ซึ่งซี่กำทั้งหลายแห่งสังสารจักรอันมีประการดังกล่าวแล้วนี้ ฯ

■ สพฺพธมฺเม สมฺมา สามญฺจ **พุทฺโธ อนุพุทฺโธ ปฏิพุทฺโธ** ฯ

เตน วุตฺตํ สมฺมา สามญฺจ สพฺพธมฺมานํ พุทฺธตฺตา ปน สมฺมาสมฺพุทฺโธติ ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้ คือทรงรู้โดยอนุโลม ทรงรู้โดยปฏิโลม โดยชอบและด้วยพระองค์เอง ซึ่งธรรมทั้งปวง ฯ เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นทรงพระนามว่าสัมมาสัมพุทธะ ก็เพราะทรงรู้ธรรมทั้งปวงโดยชอบและด้วยพระองค์เอง ฯ

■ โสตาปตฺติมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา เต กิเลเส น **ปุเนติ** น **ปจฺเจติ** น **ปจฺจาคจฺฉตีติ** สุคโต ฯ

กิเลสเหล่าใดทรงละแล้วด้วยโสดาปัตติมรรค พระองค์ไม่ทรงคืนมา ไม่ทรงหวนมา ไม่ทรงกลับมาสู่กิเลสเหล่านั้น เหตุนั้นพระองค์จึงทรงพระนามว่า สุคโต ฯ

■ ยญฺจ โข ตถาคโต วาจํ ชานาติ **ภูตํ ตจฺฉํ อตฺถสญฺหิตํ** สา จ ปเรสํ ปิยา มนาปา ตตฺร กาลญฺญู ตถาคโต โหติ ตสฺสา วาจาย เวยฺยากรณาย ฯ

ส่วนวาจาใด ตถาคตรู้ว่าเป็นวาจาจริงแท้ ประกอบด้วยประโยชน์และวาจานั้นเป็นที่รักที่ชอบใจของคนอื่นๆ ด้วย ในข้อนั้น ตถาคตย่อมเป็นผู้รู้จักกาลที่จะใช้วาจานั้น ฯ

■ ยตฺถ โข อาวุโส **น ชายติ น ชิยฺยติ น มิยฺยติ น จวติ น อุปฺปชฺชติ** นาหํ ตํ คมเนน โลกสฺสนฺตํ ญาเตยฺยํ ทิฏฺเฐยฺยํ ปตฺเตยฺยนฺติ วทามิ ฯ

ผู้มีอายุ ในที่สุดโลกใดแล สัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ เราไม่กล่าวที่สุดโลกนั้นว่า เป็นที่จะพึงรู้ พึงเห็น พึงไปถึงด้วยการไป ฯ

■ เอวํ อนนฺตานิ จกฺกวาฬานิ อนนฺตา โลกธาตุโย ภควา อนนฺเตน พุทฺธญาเณน **อเวทิ อญฺญาสิ ปฏิวิชฺฌิ** ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ได้ทรงรู้ คือเข้าพระทัยปรุโปร่งซึ่งอนันตจักรวาล อนันตโลกธาตุ มีประการดังกล่าวมาฉะนี้ด้วยอนันตพุทธญาณ ฯ

■ ตถาเหส สีลคุเณนาปิ สพฺพํ โลกมภิภวติ สมาธิปญฺญาวิมุตฺติวิมุตฺติญาณทสฺสนคุเณนาปิ สีลคุเณนาปิ **อสโม อสมสโม อปฺปฏิโม อปฺปฏิภาโค อปฺปฏิปุคฺคโล** ฯเปฯ วิมุตฺติญาณทสฺสนคุเณนาปิ ฯ

จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นย่อมทรงครอบงำโลกทั้งปวงด้วยสีลคุณก็ดี ด้วยสมาธิคุณ ปัญญาคุณ วิมุตติคุณ และวิมุตติญาณทัสสนคุณก็ดี พระองค์เป็นผู้ไม่มีผู้เสมอ ทรงเสมอกับท่านที่ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เปรียบ ไม่มีผู้คล้าย ไม่มีผู้ทัดเทียม ฯลฯ ด้วยวิมุตติญาณทัสสนคุณก็ดี ฯ

■ ตถาหิ ภควตา ติรจฺฉานปุริสาปิ อปลาโล นาคราชา ฯเปฯ ธนปาลโก หตฺถีติ เอวมาทโย **ทมิตา นิพฺพิสา กตา** สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฏฺฐาปิตา ฯ

จริงอย่างนั้น แม้ดิรัจฉานบุรุษทั้งหลาย เช่นอย่างอปลาลนาคราช ฯลฯ ช้างธนปาลกะ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงฝึกได้ คือทรงทำให้หมดพิษ (หมดร้าย) ให้ตั้งอยู่ในสรณะและศีลได้ ฯ

■ ยถา สตฺถวาโห สตฺเถ กนฺตารํ ตาเรติ โจรกนฺตารํ ตาเรติ วาฬกนฺตารํ ตาเรติ ทุพฺภิกฺขกนฺตารํ ตาเรติ นิรุทกกนฺตารํ **ตาเรติ อุตฺตาเรติ นิตฺตาเรติ ปตาเรติ** เขมนฺตภูมึ สมฺปาเปติ ฯ

นายกองเกวียนย่อมนำหมู่เกวียนให้ข้ามกันดาร คือให้ข้ามกันดารเพราะโจร กันดารเพราะสัตว์ร้าย กันดารเพราะข้าวแพง กันดารเพราะไม่มีน้ำ จนออกนอกล่วงพ้น (แดนกันดาร) ไปถึงพื้นที่อันเป็นแดนเกษม (ปลอดภัย) ฉันใด ฯ

■ ยสฺมา ปน กุสลาทีหิ เภเทหิ สพฺพธมฺเม ฯเปฯ นิยฺยานิกเหตุทสฺสนาธิปเตยฺยฏฺเฐน มคฺคํ วิภตฺตวา **วิภชิตฺวา วิวริตฺวา เทสิตฺวา**ติ วุตฺตํ โหติ ตสฺมา วิภตฺตวาติ วตฺตพฺเพ ภควาติ วุจฺจติ ฯ

อนึ่ง เพราะเหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็น วิภตฺตวา มีคำอธิบายว่า ทรงจำแนก เปิดเผย แสดง ซึ่งธรรมทั้งปวงโดยประเภท

ทั้งหลายมีกุศลเป็นต้น ฯลฯ ซึ่งมรรค เพราะอรรถว่านำออกจากทุกข์ เป็นเหตุแห่งนิโรธ เป็นเครื่องเห็นพระนิพพาน เป็นใหญ่ในการเห็นอริยสัจ เพราะเหตุนั้น เมื่อน่าจะเรียกว่า พระ วิภตฺตวา (แต่)เรียกว่า พระภควา ฯ

■ อิมญฺจ ปน พุทฺธานุสฺสติมนุยุตฺโต ภิกฺขุ สตฺถริ **สคารโว** โหติ **สปฺปติสฺโส** สทฺธาเวปุลฺลํ สติเวปุลฺลํ ปญฺญาเวปุลฺลํ ปุญฺญเวปุลฺลญฺจ อธิคจฺฉติ **ปีติปาโมชฺชพหุโล** โหติ **ภยเภรวสโห ทุกฺขาธิวาสนสมตฺโถ** สตฺถารา สํวาสสญฺญํ ปฏิลภติ ฯ

ก็แลภิกษุผู้ประกอบเนืองๆ ซึ่งพุทธานุสสตินี้ ย่อมเป็นผู้มีความเคารพ มีความยำเกรงในพระศาสดา ได้ความไพบูลย์แห่งศรัทธา ความไพบูลย์แห่งสติ ความไพบูลย์แห่งปัญญา และความไพบูลย์แห่งบุญ เป็นผู้มากไปด้วยปีติและปราโมทย์ ทนต่อความกลัวและความตกใจ สามารถอดกลั้นทุกข์ ได้ความรู้สึกว่าได้อยู่กับพระศาสดา ฯ

■ ยสฺมา ปน สา สมฺมาปฏิปทา **อุชุ อวงฺกา อกุฏิลา อชิมฺหา** อริโย จ ญาโยติปิ วุจฺจติ อนุจฺฉวิกตฺตา จ สามีจิติปิ สงฺขํ คตา ตสฺมา ตํ ปฏิปนฺโน อริยสงฺโฆ อุชุปฏิปนฺโน ญายปฏิปนฺโน สามีจิปฏิปนฺโนติปิ วุตฺโต ฯ

ก็เพราะสัมมาปฏิปทานั้น เป็นปฏิปทาตรง คือไม่คด ไม่โกง ไม่งอ อนึ่ง ปฏิปทานั้นท่านเรียกว่า อริยญายะบ้าง และถึงความนับว่า สามีจิ เพราะเป็นปฏิปทาสมควรบ้าง ฉะนั้น พระอริยสงฆ์ผู้ดำเนินปฏิปทานั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปฏิบัติตรงบ้าง ปฏิบัติเป็นญายะบ้าง ปฏิบัติควรบ้าง ฯ

■ สีลานุสฺสตึ ภาเวตุกาเมน ปน **รโหคเตน ปฏิสลฺลีเนน** อโห วต เม สีลานิ **อขณฺฑานิ อจฺฉิทฺทานิ อสพลานิ อกมฺมาสานิ ภุชิสฺสานิ วิญฺญุปสตฺถานิ อปรามฏฺฐานิ สมาธิสํวตฺตนิกานี**ติ เอวํ อขณฺฑตาทิคุณวเสน อตฺตโน สีลานิ อนุสฺสริตพฺพานิ ฯ

ส่วนพระโยคาวจรผู้ใคร่จะเจริญสีลานุสสติ พึงเป็นผู้ไปในที่ลับ (คน) เร้นอยู่ (ในเสนาสนะอันสมควร) ระลึกถึงศีลทั้งหลายของตนด้วยอำนาจคุณมีความเป็นศีลไม่ขาดเป็นต้นอย่างนี้ว่า โอ ศีลทั้งหลายของเราไม่ขาดหนอ โอ ศีลทั้งหลายของเราไม่ทะลุหนอ ไม่ด่างหนอ ไม่พร้อยหนอ เป็นไทหนอ ผู้รู้สรรเสริญหนอ ไม่ถูกปรามาสหนอ เป็นไปเพื่อสมาธิหนอ ฯ

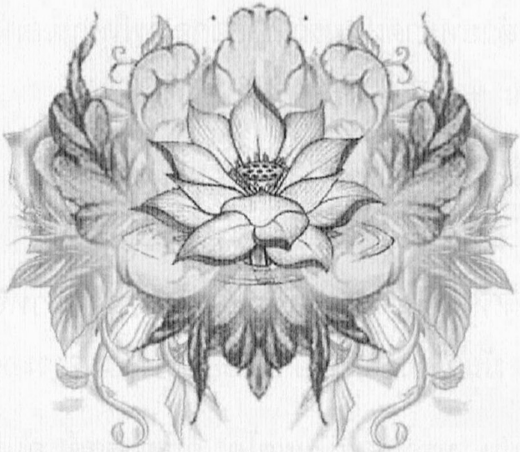
■ อถวา ปน ภาวนํ อารภนฺเตน ฯเปฯ **ยถาสตฺติ ยถาพลํ** ทานํ ทตฺวา ตตฺถ นิมิตฺตํ คณฺหิตฺวา รโหคเตน ปฏิสลฺลีเนน ลาภา วต เม สุลทฺธํ วต เม โยหํ มจฺเฉรมลปริยุฏฺฐิตาย ปชาย

วิคตมลมจฺเฉเรน เจตสา วิหรามิ **มุตฺตจาโค ปยตปาณิ โวสฺสคฺครโต ยาจโยโค ทานสํวิภาครโต**ติ เอวํ วิคตมล-มจฺเฉรตาทิคุณวเสน อตฺตโน จาโค อนุสฺสริตพฺโพ ฯ

หรือมิฉะนั้น เมื่อจะเริ่มเจริญ ฯลฯ ให้ทานตามสามารถตามกำลัง ถือเอานิมิตในทานนั้น ไปในที่ลับตา (คน) เร้นอยู่ (ในเสนาสนะอันสมควร) ระลึกถึงจาคะของตน ด้วยอำนาจคุณมีความปราศจากความตระหนี่อันเป็นตัวมลทินเป็นต้นอย่างนี้ว่า เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ ซึ่งเมื่อประชาชนถูกมลทินคือความตระหนี่กลุ้มรุมอยู่ เรามีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นตัวมลทิน มีการสละปล่อยเลย มีมืออันล้างไว้ ยินดีในการเสียสละ ควรในการขอ พอใจในการให้และการแบ่ง ฯ

■ อิมญฺจ ปน จาคานุสฺสติมนุยุตฺโต ภิกฺขุ **ภิยฺโยโส มตฺตาย จาคาธิมุตฺโต** โหติ **อโลภชฺฌาสโย เมตฺตาย อนุโลมการี วิสารโท ปีติปามุชฺชพหุโล** ฯ

ก็แลภิกษุผู้ประกอบเนืองๆ ซึ่งจาคานุสสตินี้ ย่อมเป็นผู้น้อมไปในการสละโดยประมาณยิ่ง (คือยิ่งขึ้นทุกที) มีอัธยาศัยไม่โลภ ทำสมควรแก่เมตตาอยู่โดยปกติ กล้าหาญ มากไปด้วยปีติและปราโมทย์ ฯ

วิสุทฺธิมคฺคปกรณํ
(ทุติโย ภาโค)

ศัพท์ชุดตามที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมัคค์ ภาคที่ ๒ นักศึกษาพึงกำหนดดังนี้

- โยปิ โส ภควา ฯเปฯ **อสโม อสมสโม อปฺปฏิโม อปฺปฏิปุคฺคโล** อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โสปิ สถิลวุฏฺฐินิปาเตน มหาอคฺคิกฺขนฺโธ วิย มรณวุฏฺฐินิปาเตน ฐานโส วูปสนฺโต ฯ

แม้พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นใด ฯลฯ หาผู้เสมอมิได้ ทรงเสมอกับผู้ที่ไม่มีใครเสมอ หาผู้เปรียบมิได้ หาคนเทียบมิได้ เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นก็ยังทรงระงับ (ดับขันธ์)

ไปโดยพลัน ด้วยหยาดฝนมรณะ ดุจกองไฟใหญ่มอดไปด้วยหยาดฝนน้ำ ฉะนั้น ฯ

■ ตตฺถ ฉวินิสฺสิตา ปาณา ฉวึ ขาทนฺติ ฯเปฯ ตตฺเถว **ชายนฺติ ชิยฺยนฺติ มิยฺยนฺติ** อุจฺจารปสฺสาวํ กโรนฺติ ฯ

ในกิมิชาติเหล่านั้น จำพวกที่เป็นสัตว์อาศัยผิวหนัง ก็กัดกินผิวหนัง ฯลฯ มันเกิด แก่ ตาย ถ่ายอุจจาระปัสสาวะอยู่ในนั้นเอง ฯ

■ อิมญฺจ ปน มรณสฺสติมนุยุตฺโต ภิกฺขุ สสตํ อปฺปมตฺโต โหติ สพฺพภเวสุ อนภิรติสญฺญํ ปฏิลภติ ชีวิตนิกนฺตึ ชหติ **ปาปครหี** โหติ **อสนฺนิธิพหุโล ปริกฺขาเรสุ วิคตมลมจฺเฉโร** ฯ

ก็แลภิกษุผู้ประกอบเนือง ๆ ซึ่งมรณานุสสตินี้ ย่อมเป็นผู้ไม่ประมาทเนืองนิตย์ ได้อนภิรติสัญญา (ความหมายว่าไม่น่ายินดี) ในภพทั้งปวง ละความใยดีในชีวิตเสียได้ เป็นผู้ติเตียนบาป ไม่มากด้วยการสะสม ปราศจากมลทินคือความตระหนี่ในบริขารทั้งหลาย ฯ

■ พหิทฺธา วิกฺเขเป สติ กมฺมฏฺฐานํ **ปริหายติ ปริทฺธํสติ** ฯ

ครั้นความฟุ้งซ่านไปข้างนอกมีอยู่ กรรมฐานย่อมเสื่อมหายทลายไป ฯ

■ ยทา ปน สตฺตา โสมนสฺสชาตา มหาหสิตํ หสนฺติ โทมนสฺสชาตา **โรทนฺติ ปริเทวนฺติ** ตถารูปํ วิสมาหารํ วา อาหรนฺติ ฯ

เมื่อใด สัตว์ทั้งหลายเกิดความดีใจ หัวเราะเสียใหญ่ เกิดความเสียใจ ร้องไห้คร่ำครวญ หรือกินอาหารแสลงอย่างนั้นเข้าไป ฯ

■ อยมฺปิ โข ภิกฺขเว อานาปานสฺสติสมาธิ **ภาวิโต พหุลีกโต** สนฺโต เจว ปณีโต จ อเสจนโก จ สุโข จ วิหาโร อุปฺปนฺนุปฺปนฺเน จ ปาปเก อกุสเล ธมฺเม ฐานโส **อนฺตรธาเปติ วูปสเมติ** ฯ

ภิกษุทั้งหลาย แม้อานาปานสติสมาธินี้แล บุคคลทำให้มีทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นธรรมละเมียดแท้ด้วย ประณีตแท้ด้วย เป็นธรรมเครื่องพักอยู่อันละมุนละไมและเป็นสุขด้วย ยังธรรมอันเป็นบาปอกุศลทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วๆ ให้หายลับ ระงับไปโดยพลันด้วย ฯ

■ นาสฺส เสจนนฺติ อเสจนโก **อนาสิตฺตโก อพฺโพกิณฺโณ ปาฏิเยกฺโก อาเวณิโก** ฯ

เสจนะ (ความเปียก) ไม่มีแก่อานาปานสติสมาธินั้น เหตุนั้นอานาปานสติสมาธินั้นจึงชื่อว่า อเสจนโก (ละมุนละไม) คือไม่เปรอะไม่ปน แยกเป็นหนึ่งได้จำเพาะตัว ฯ

■ ตตฺถ สิกฺขตีติ เอวํ **ฆฏติ วายมติ** ฯ

ในบทเหล่านั้น บทว่า สิกฺขติ (สำเหนียก) คือพากเพียรพยายามอย่างนั้น ฯ

■ ยทา ปนสฺส กาโยปิ จิตฺตมฺปิ ปริคฺคหิตา โหนฺติ ตทา เต **สนฺตา** โหนฺติ **วูปสนฺตา** ฯ

ก็เมื่อใด ทั้งกายทั้งจิตของเธอ ถูกกำหนดถือเอาแล้ว เมื่อนั้น มันก็ละเมียดเข้า (จน) สงบไป ฯ

■ อิมญฺจ ปน อุปสมานุสฺสติมนุยุตฺโต ภิกฺขุ สุขํ สุปติ สุขํ ปฏิพุชฺฌติ **สนฺตินฺทฺริโย** โหติ **สนฺตมานโส หิริโรตฺตปฺป-สมนฺนาคโค ปาสาทิโก ปณีตาธิมุตฺติโก สพฺรหฺมจารีนํ ครุ จ ภาวนีโย จ** อุตฺตรึ อปฺปฏิวิชฺฌนฺโต ปน สุคติปรายโน โหติ ฯ

ก็แลภิกษุผู้ประกอบด้วยอุปสมานุสตินี้ ย่อมหลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข เป็นผู้มีอินทรีย์สงบ มีใจสงบ ถึงพร้อมด้วยหิริโอตตัปปะ น่าเลื่อมใส มีอัธยาศัยประณีต เป็นที่เคารพและยกย่องแห่งสพรหมจารีทั้งหลาย อนึ่ง เมื่อยังไม่บรรลุคุณที่สูงขึ้นไป ย่อมเป็นผู้มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ฯ

■ ยถา อหํ **สุขกาโม ทุกฺขปฺปฏิกูโล ชีวิตุกาโม อมริตุกาโม** จ เอวํ อญฺเญปิ สตฺตา ฯ

เราเป็นผู้รักสุข เกลียดทุกข์ และอยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย ฉันใด แม้สัตว์อื่นๆ ก็ฉันนั้น ฯ

■ ตสฺมา สกฺขิภาวตฺถํ ปรมํ อตฺตานํ เมตฺตาย ผริตฺวา ตทนนฺตรํ สุขปฺปวตฺตนตฺถํ ยุวาสฺส **ปิโย มนาโป ครุภาวนีโย** ฯเปฯ

ตสฺส ทานปิยวจนาทีนิ ปิยมนาปตฺตการณานิ สีลสุตาทีนิ ครุภาวนียตฺตการณานิ จ อนุสฺสริตฺวา เอส สปฺปุริโส **สุขิโต** โหตุ **นิทฺทุกฺโข**ติอาทินา นเยน เมตฺตา ภาเวตพฺพา ฯ

เพราะเหตุนั้น พระโยคาวจรจึงควรแผ่เมตตาให้ตนเป็นอันดับแรก เพื่อเป็นพยาน แล้วในลำดับนั้น เพื่อยังเมตตาภาวนาให้เป็นไปโดยสะดวก ท่านผู้ใดเป็นที่รักที่เจริญใจ เป็นที่เคารพที่เชิดชูของเธอ ฯลฯ พึงระลึกถึงเหตุแห่งความเป็นที่รักที่เจริญใจมีการให้ปันและการพูดไพเราะเป็นต้น และเหตุแห่งความเป็นที่เคารพที่เชิดชูมีศีลและสุตะเป็นต้น แห่งท่านผู้นั้นแล้ว เจริญเมตตาไปโดยนัยว่า ขอสัตบุรุษนี้จงเป็นผู้ถึงซึ่งความสุข ไม่มีความทุกข์เกิด ฯ

■ โส หิ ปกติยา จ ปฏิสนฺถารกุสโล โหติ **สขิโล สุขสมฺภาโส สมฺโมทโก อุตฺตานมุโข ปุพฺพภาสี** มธุเรน สเรน ธมฺมํ โอสาเรติ ปริมณฺฑเลหิ ปทพฺยญฺชเนหิ ธมฺมกถํ กเถติ ฯ

ก็ตามปกติ เขาเป็นคนฉลาดในการปฏิสันถาร* อ่อนหวาน พูดด้วยง่าย (พูด)ให้คนอื่นบันเทิงใจ มีหน้าชื่นบาน ทักก่อน สวดธรรมด้วยเสียงไพเราะ กล่าวธรรมกถาด้วยบทและพยัญชนะกลมกล่อม ฯ

---

* **ปฏิสันถาร** หมายถึงการต้อนรับมี ๒ อย่าง คือ (๑) อามิสปฏิสันถาร(การต้อนรับด้วยอามิส) (๒) ธัมมปฏิสันถาร(การต้อนรับด้วยธรรม) (องฺ.ทุก.(แปล) ๒๐/๑๕๓/๑๒๓)

■ **กมฺมสฺสโก** หิ ตฺวํ **กมฺมทายาโท กมฺมโยนิ กมฺมพนฺธุ กมฺมปฏิสรโณ** ยํ กมฺมํ กริสฺสสิ ตสฺส ทายาโท ภวิสฺสสิ ฯ

เพราะว่า เจ้าเป็นผู้มีกรรมเป็นของๆ ตน เป็นผู้รับมรดกของกรรม เป็นผู้มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย เจ้าจักทำกรรมใดไว้ เจ้าจักต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ฯ

■ เมตฺตาย ภิกฺขเว เจโตวิมุตฺติยา **อาเสวิตาย ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฏฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธาย** เอกาทสานิสํสา ปาฏิกงฺขา ฯ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเมตตาเจโตวิมุติ ภิกษุเสพโดยเอื้อเฟื้อ เจริญทำให้มาก ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นดุจของใช้ ก่อตั้ง สั่งสมทำให้สำเร็จอย่างดีแล้ว อานิสงส์ ๑๑ ประการ เป็นอันหวังได้ ฯ

■ สาธุ เม ภนฺเต ภควา สงฺขิตฺเตน ธมฺมํ เทเสตุ ยมหํ ภควโต ธมฺมํ สุตฺวา **เอโก วูปกฏฺโฐ อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหเรยฺยํ** ฯ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สาธุ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดข้าพระองค์โดยสังเขปเถิด ข้าพระองค์ได้ฟังธรรมใดเล่า จะพึงเป็นผู้หลีกออก (จากหมู่) ไป ไม่ประมาท ทำความเพียร เด็ดเดี่ยวอยู่ผู้เดียว ฯ

■ เมตฺตา เม เจโตวิมุตฺติ **ภาวิตา** ภวิสฺสติ **พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา** ฯ

เมตตาเจโตวิมุติ จักเป็นภาวนาอันเราเจริญ ทำให้มาก ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นดุจของใช้ ก่อตั้ง สั่งสม ทำให้สำเร็จอย่างดี ฯ

■ โส ตํ นิมิตฺตํ ปุนปฺปุนํ **อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ** ฯ

พระโยคาวจรนั้น ส้องเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งนิมิตนั้นบ่อยๆ เข้า ฯ

■ ตาสํ สพฺพโส นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา **อนาวชฺชนา อสมนฺนาหารา อปจฺจเวกฺขณา** ฯ

(ความในข้อ นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา นี้ว่า) เพราะไม่ทำในใจ คือ ไม่นึกหน่วงเหนี่ยวเหลียวแลถึงนานัตตสัญญาเหล่านั้นโดยประการทั้งปวง ฯ

■ ยมฺปิ วิภงฺเค วุตฺตํ นตฺถิ กญฺจีติ ตญฺเญว วิญฺญาณํ **อภาเวติ วิภาเวติ อนฺตรธาเปติ** นตฺถิ กิญฺจีติ ปสฺสติ เตน วุจฺจติ นตฺถิ กิญฺจีติ ตํ กิญฺจาปิ ขยโต สมฺมสนํ วิย วุตฺตํ ฯ

แม้คำใดที่กล่าวไว้ในวิภังค์ว่า คำว่า นตฺถิ กิญฺจิ คือทำวิญญาณนั้นแลไม่ให้มี ให้ปราศไป ให้อันตรธานไป (จน)เห็นว่า ไม่มีอะไรๆ เพราะเหตุนั้น จึงเรียกว่า นตฺถิ กิญฺจิ ดังนี้ คำนั้นราวกะกล่าวการพิจารณาโดยความเสื่อมสิ้นไปก็จริง ฯ

■ โส หิ กิญฺจาปิ ตํ สนฺตโต มนสิกโรติ อถขฺวสฺส อหเมตํ **อาวชฺชิสฺสามิ สมาปชฺชิสฺสามิ อธิฏฺฐหิสฺสามิ วุฏฺฐหิสฺสามิ ปจฺจเวกฺขิสฺสามี**ติ เอส **อาโภโค สมนฺนาหาโร มนสิกาโร** น โหติ ฯ

อันพระโยคาวจรนั้นทำในใจถึงสมาบัตินั้น โดยเป็นธรรมละเอียดก็จริงแล แต่ทว่า ความคิดคำนึง ความรวมใจ ความใส่ใจนี้ว่า เราจักนึกหน่วง เราจักเข้า เราจักยั้งอยู่ เราจักออก เราจักพิจารณาถึงสมาบัตินั้น ดังนี้ ไม่มีแก่เธอเลย ฯ

■ ปฐมทิวเส จ นํ ปริภุญฺชนฺโต **หฏฺฐปฺปหฏฺโฐ** โหติ **อุทคฺคุทคฺโค ปีติโสมนสฺสชาโต** ทุติยทิวเส นิสฺสนฺเทนฺโต **ปหิตนาสิโก** โหติ **วิกุณิตมุโข เชคุจฺฉี มงฺกุภูโต** ปฐมทิวเส จ นํ **รตฺโต คิทฺโธ คธิโต มุจฺฉิโต**ปิ อชฺโฌหริตฺวา ทุติยทิวเส เอกรตฺติวาเสน วิรตฺโต **อฏฺฏิยมาโน หรายมาโน ชิคุจฺฉมาโน** นีหรติ ฯ

อนึ่ง ในวันที่หนึ่ง คนกินอาหารนั้น ร่าเริง เบิกบานใจ เกิดปีติโสมนัส (แต่)ในวันที่สอง มันไหลออก คนปิดจมูก เบือนหน้า เกลียด กระดาก อนึ่ง ในวันที่หนึ่ง คนยินดี ละโมบ ติดใจ สยบกลืนมันลงไปก็มี พอวันที่สอง เพราะค้างอยู่คืนเดียว ก็สิ้นยินดี เกิดเป็นทุกข์ ละอาย รังเกียจ ถ่ายออกไป ฯ

■ ธาตุโย ปริคฺคเหตฺวา ปุนปฺปุนํ ปรวีธาตุ อาโปธาตูติ **ธาตุมตฺตโต นิสฺสตฺตโต นิสฺชีวโต อาวชฺชิตพฺพํ มนสิ-กาตพฺพํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ** ฯ

ภิกษุพึงกำหนดเอาธาตุทั้งหลาย คะนึงนึกพิจารณาไปโดยเป็นแต่ธาตุ หาสัตว์มิได้ หาชีวะมิได้ ว่า ธาตุดิน ธาตุน้ำ ดังนี้แล้วๆ เล่าๆ ฯ

■ โส เอวํ สมาหิเต จิตฺเต **ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตูปกิเลเส มุทุภูเต กมฺมนิเย ฐิเต อาเนญฺชปฺปตฺเต** อิทฺธิวิธาย จิตฺตํ **อภินีหรติ อภินินฺนาเมติ** ฯ

ภิกษุนั้น ครั้นเมื่อจิตตั้งมั่น บริสุทธิ์ สะอาด ไม่มีอังคณะ ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อน ควรแก่การ ตั้งอยู่ ถึงความไม่หวั่นไหว อย่างนี้แล้ว นำจิตมุ่งไป น้อมจิตมุ่งไป เพื่อฤทธิ์ชนิดหนึ่ง ฯ

■ อิทฺธิปาทนฺติ นิปฺผตฺติปริยาเยน วา อิชฺฌนฏฺเฐน อิทฺธิ อิชฺฌนฺติ เอตาย สตฺตา **อิทฺธา วุทฺธา อุกฺกํสคตา** โหนฺตีติ อิมินา วา ปริยาเยน อิทฺธีติ สงฺขํ คตานํ อภิญฺญาจิตฺต-สมฺปยุตฺตานํ ฉนฺทสมาธิปธานสงฺขารานํ อธิฏฺฐานฏฺเฐน ปาทภูตํ เสสจิตฺตเจตสิกราสินฺติ อตฺโถ ฯ

คำว่า อิทธิบาท ได้แก่กองจิตและเจตสิกที่เหลือ อันชื่อว่าเป็นบาท เพราะความหมายว่าเป็นที่ตั้งแห่งฉันทสมาธิและปธานสังขาร

ที่สัมปยุตด้วยอภิญญาจิต อันถึงความนับว่า อิทธิ เพราะความหมายว่าสำเร็จ โดยปริยายว่าเกิดผล หรือนัยหนึ่ง ถึงความนับว่า อิทธิ เพราะเป็นเครื่องสำเร็จแห่งสัตว์ทั้งหลาย โดยปริยายนี้ว่า เป็นเครื่องรุ่งเรือง เจริญ สูงขึ้นไป แห่งสัตว์ทั้งหลาย ฯ

■ เอวํ กตสนฺนิฏฺฐาเนสุ ปน สตฺเตสุ อิมสฺมึ ตาว กปฺเป อยเมว ภควา โพธิสตฺตภูโต เตน สมเยน เตสุ สตฺเตสุ **อภิรูปตโร จ ทสฺสนียตโร จ มเหสกฺขตโร จ** พุทฺธิสมฺปนฺโน ปฏิพโล นิคฺคหปคฺคหํ กาตุํ ฯ

ก็ในสัตว์ทั้งหลายที่ทำความตกลงกันอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นี้แหละ เป็นพระโพธิสัตว์ในกัปนี้ก่อน สมัยนั้น ทรงเป็นผู้มีพระรูปงามกว่า (ใครหมด) เป็นขวัญตายิ่งกว่า (ใครหมด) และเป็นมเหสักข์ (ผู้คนยกย่องว่าเป็นใหญ่) ยิ่งกว่า (ใครหมด) ในบรรดาสัตว์ทั้งหลายนั้น เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยพุทธิ (ปัญญา) สามารถจะทำนิคหะและปัคหะ (คนในปกครองได้) ฯ

บรรณานุกรม

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **ธมฺมปทฏฺฐกถา (ปฐโม ภาโค)**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

_______. **ธมฺมปทฏฺฐกถา (ทุติโย ภาโค)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๔, นครปฐมฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

_______. **ธมฺมปทฏฺฐกถา (ตติโย ภาโค)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๓, นครปฐมฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

_______. **ธมฺมปทฏฺฐกถา (จตุตฺโถ ภาโค)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๓, นครปฐมฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

_______. **ธมฺมปทฏฺฐกถา (ปญฺจโม ภาโค)**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๕, นครปฐมฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

_______. **ธมฺมปทฏฺฐกถา (ฉฏฺโฐ ภาโค)**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔, นครปฐมฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

_______. **ธมฺมปทฏฺฐกถา (สตฺตโม ภาโค)**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

_______. **ธมฺมปทฏฺฐกถา (อฏฺฐโม ภาโค)**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๕, นครปฐมฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

_______. **มงฺคลตฺถทีปนี (ปฐโม ภาโค)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, นครปฐมฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

______. **มงฺคลตฺถทีปนี (ทุติโย ภาโค)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, นครปฐมฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

______. **สมนฺตปาสาทิกา นาม วินยฏฺฐกถา (ปฐโม ภาโค)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, นครปฐมฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

______. **สมนฺตปาสาทิกา นาม วินยฏฺฐกถา (ทุติโย ภาโค)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, นครปฐมฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

______. **วิสุทฺธิมคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสสฺส ปฐโม ภาโค**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, นครปฐมฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

______. **วิสุทฺธิมคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสสฺส ทุติโย ภาโค**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, นครปฐมฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

______. **ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑-๘**, นครปฐมฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

______. **มังคลัตถทีปนีแปล ภาค ๑-๒ เล่ม ๑-๕**, นครปฐมฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

______. **สมันตปาสาทิกาแปล ภาค ๑ เล่ม ๑-๓**, นครปฐมฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

______. **สมันตปาสาทิกาแปล ภาค ๒ เล่ม ๑-๒**, นครปฐมฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

______. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑-๒**, นครปฐมฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

______. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑-๒**, นครปฐมฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

เกี่ยวกับผู้เรียบเรียง

ชื่อ : พระมหาวัฒน์พร อภิวฑฺฒโน (บุญมาก)

การศึกษา : ป.ธ.๙, พธ.ม.(บาลี) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่อยู่ : วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ
โทร. ๐๙-๘๘๙๖-๗๔๕๖
อีเมล. w_p_bunmark@hotmail.com

ภูมิลำเนาเดิม : อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น

ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน :
- นักวิชาการศึกษา สถาบันพระไตรปิฎกศึกษา ปฏิบัติหน้าที่ประจำสำนักงานอธิการบดี (หน้าห้องอธิการบดี) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- เลขานุการรองเจ้าคณะภาค ๕
- รักษาการผู้ช่วยเลขานุการแม่กองบาลีสนามหลวง

ประสบการณ์ทำงานโดยสังเขป

- เป็นครูสอนบาลีสำนักเรียนวัดปากน้ำ
- เป็นผู้ช่วยเลขานุการแม่กองบาลีสนามหลวง
- เป็นเจ้าหน้าที่กองงานพระธรรมทูต
- เป็นคณะทำงานตรวจชำระพระไตรปิฎก (พระสุตตันตปิฎก) ภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ในวโรกาสทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี
- เป็นคณะบรรณาธิการจัดทำต้นฉบับพจนานุกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลงานที่ตีพิมพ์เผยแพร่

- ศีล ๕ บรรทัดฐานความเป็นมนุษย์ (พ.ศ. ๒๕๕๒)
- การแผ่เมตตา หนึ่งแง่งามของจิตใจ (พ.ศ. ๒๕๕๓)
- ธรรมลีลา ภาคอุปมาอุปไมย (พ.ศ. ๒๕๕๓)
- เรือนจำหัวใจ (พ.ศ. ๒๕๕๔)
- กำเนิดธรรมประจำต้นตระกูลมนุษย์ เล่ม ๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕)
- คู่มือประกอบการเรียนแปลไทยเป็นมคธ ประโยค ป.ธ.๔ (พ.ศ. ๒๕๖๐)
- หลักการแต่งฉันท์มคธ ประโยค ป.ธ.๘ (พ.ศ. ๒๕๖๑)
- อุปกรณ์วิชากลับ ศัพท์สำนวน ป.ธ.๔ (พ.ศ. ๒๕๖๒)
- ประมวลศัพท์ชุดในประโยคบาลี (พ.ศ. ๒๕๖๔)

อนุโมทนาบุญ
ต่อท่านเจ้าภาพ
ผู้ร่วมจัดพิมพ์หนังสือ

๑. พระครูสมาธิวิหารี และครอบครัวอดิศราลักษณ์	๑๐๐	เล่ม
๒. อาจารย์ตรีธา เนียมขำ	๑๐๐	เล่ม
๓. ตระกูลคุณารัตน์พานิช	๑๐๐	เล่ม
๔. คุณประยูร-เกศินี พณิชยานนท์ และครอบครัว	๑๐๐	เล่ม
๕. คุณดำเกิง-ประภารัตน์-ปฤษฎี-ดร.พญ.ปนิษฐา-ดร.ปวิตรา จินดาหรา	๑๐๐	เล่ม
๖. คุณมงคล-กันทิมา วิรัชศิลป์ และครอบครัว	๑๐๐	เล่ม
๗. ภญ.อรสา อารยพัฒน์ คุณศิริวรรณ ทิลารักษ์	๑๐๐	เล่ม
๘. คุณวันทนา บุญมาก	๑๐๐	เล่ม
๙. คุณแม่นิภา-สวัสดิ์-วรรณภา-วลัยพร-ปรินทร ศิริเอี้ยวพิกูล	๑๐๐	เล่ม
๑๐. พญ.กาญจนา ชัยกิตติศิลป์ และครอบครัว	๑๐๐	เล่ม
๑๑. คุณสุวรรณี-กนกพร-วลัยพร เฉลิมลาภวรบูรณ์ และครอบครัว	๑๐๐	เล่ม
๑๒. ภญ.ปรานี-ทัศพร-ธมนวรรณ ภิญโญวัฒยากร	๑๐๐	เล่ม
๑๓. คุณพรชดา อิสสระ คุณนิตยา วนาขจีรัตน์	๑๐๐	เล่ม
๑๔. คุณประสิทธิ์ เตชะกมลสุข และครอบครัว	๑๐๐	เล่ม
๑๕. คุณพิชัย คุณมานพ อุดมธนสกุล และครอบครัว	๑๐๐	เล่ม
๑๖. คุณสิทธิโชค คุณอัปสรสรวง ชวนะเวสน์ และครอบครัว	๑๐๐	เล่ม

๑๗. คุณโสภณ-สุพิมพ์จัน-ธนพล-รุ่งวิไล-โชติกาญจน์-
ธนภัทร เทียนกระจ่าง ๑๐๐ เล่ม

๑๘. น.ต.วรนิต-แม่วณี-วาสนา-แม่ชีวรรณา จันศิริรัตน์ ๕๐ เล่ม

๑๙. คุณไพโรจน์-กาญจนา จิเจริญ และครอบครัว ๕๐ เล่ม

๒๐. คุณวิไล คุณารัตน์พานิช และหลานๆ ๕๐ เล่ม

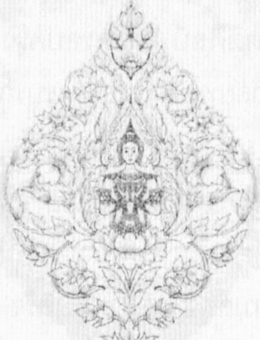
๒๑. ทญ.ภาณิชดา มหาพัฒนากุล ๕๐ เล่ม

๒๒. คุณชาญู คุณพรวิมล พรนำพา และครอบครัว ๕๐ เล่ม

๒๓. คุณประภาพร สีขรรัฐสกุล คุณกิตติภัทร ยมภา ๕๐ เล่ม

๒๔. คุณสุรหงษ์ หวังแสงอรุณ U.S.A. ๒๐๐ เล่ม

รวม ๒,๒๐๐ เล่ม

ประมวลศัพท์ยุ้ตในประโยคบาลี

พระมหาวัฒนพร อภิวฑฺฒโน

สำนักพิมพ์มหาเปรียญ
Facebook : สำนักพิมพ์มหาเปรียญ(ป.ธ.9)
Email : sing9902@hotmail.com
ID Line : sing9902